

**MANTIKÇI POZİTİVİZM'İN
MANTIK VE DİL ANLAYIŞI**

Mustafa HARTAVİ

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU
2017
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Mustafa HARTAVİ

MANTIKÇI POZİTİVİZM'İN MANTIK VE DİL ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU**

ERZURUM - 2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

02/02/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "MANTIKÇI POZİTİVİZM'İN MANTIK VE DİL ANLAYIŞI" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

02/02/2017

Mustafa ACI

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU danışmanlığında, Mustafa ACI tarafından hazırlanan bu çalışma 02/02/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

F-85/01/21.10.2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
KISALTMALAR DİZİNİ	IV
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MANTIKÇI POZİTİVİZM ÇEVRESİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. POZİTİVİZM VE ANALİTİK FELSEFE ANLAYIŞLARI	10
1.2. VİYANA ÇEVRESİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI VE ÜYELERİ	32
1.3. MANTIKÇI POZİTİVİZMİN TEMEL İLKELERİ.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

MANTIKÇI POZİTİVİZM'İN MANTIK ANLAYIŞI

2.1. ÖNERME ANLAYIŞI	51
2.2. ÖNERMELERİN SINIRLANDIRILMASI	62
2.2.1. Doğrulanabilirlik	69
2.2.1.1. Doğrudan Doğrulama	71
2.2.1.2. Dolaylı Doğrulama	72
2.2.1.3. Mantıksal Doğrulama	75
2.2.2. Yanlışlanabilirlik ve Karl Popper'in Düşüncesi	78
2.3.METAFİZİKSEL ÖNERMELERİN TAHLİLİ, TENKİDİ VE METAFİZİĞİN ELENMESİ.....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MANTIKÇI POZİTİVİZM'İN DİL ANLAYIŞI

3.1. DİLİN MANTIKSAL SENTAKSİ VE ANALİZİ.....	90
3.2. ANLAM TEORİSİ	95
SONUÇ.....	101
KAYNAKÇA	105
ÖZGEÇMİŞ.....	111

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MANTIKÇI POZİTİVİZM'İN MANTIK VE DİL ANLAYIŞI

Mustafa HARTAVİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU

2017, 111 sayfa

**Jüri: Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU
Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU
Yrd. Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK**

Dil ve mantık insanın düşünce dünyasını şekillendiren iki ana vazgeçilmez unsurdur. Düşüncüyü oluşturan dil, fonksiyonel olarak bir araç mantık ise düşüncenin yöntemi olarak kabul edilmektedir. Mantık ve dil üzerine konuşulduğunda, bunların sorunları ele alındığında felsefi düşünce sınırları içinde olduğumuz söylenebilir. Bu çalışma bu anlamda felsefi bir incelemedir.

Mantıkçı pozitivistlerin dil ve mantık anlayışları geçişkenlik taşıdığı için çalışmamız, mantıkçı pozitivism'in mantık ve dil anlayışlarını inceleme amacındadır. Mantıkçı pozitivistler felsefi sorunları çözümlmek ve metafizik önermeleri anlamlı önermeler dışında tutmak için dil analizi yöntemini ve doğrulanabilirlik ölçütünü önermişlerdir. Önerilen bu yöntem ve ölçüt daha sonrasında eleştirilere karşı geliştirilmiştir. Çalışmamız, önermelerin anlamlı ve anlamsız değerlendirilmesi yapılırken kullanılan ölçütlerin neler olduğu, yöntemsel olarak nasıl gerçekleştirildiğini tahkik etme, bu ölçüt ve yöntemlerin problemlerini tespit etmeyi içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mantıkçı Pozitivism, Dil, Mantık, Doğrulanabilirlik, Dil Analizi, Metafizik, Önerme.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

UNDERSTANDING OF LOGIC AND LANGUAGE IN LOGICAL POSITIVISM

Mustafa HARTAVI

Advisor: Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU
2017, Page:111

Jury: Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU
Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU
Assist. Prof. Dr. İsmail ŞİMŞEK

Language and logic are definitely two main indispensable factors which shape the world of thought of human being. Language forming thought is accepted as a tool functionally, and logic is accepted as the method of thought. Speaking upon logic and language and handling their results, we can say that we are in the boundaries of philosophical thought. This study in this respect is a philosophical analysis.

As the understandings of language and logic of the logical positivists carry transitivity, our study aims to analyse the understanding of language and logic in logical positivism. In order to solve philosophical questions and exclude metaphysical propositions from meaningful propositions, logical positivists have proposed language analysis method and mean of verifiability. This proposed method and mean have later developed against criticisms. Our study includes the aim of determining the problems of these methods and means, means used while meaningful and meaningless evaluation of the propositions and investigating how they are realised procedurally

Keywords: Logical Positivism, Language, Logic, Verifiability, Language Analysis, Metaphysics, Proposition.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.y.	: Adı geçen yayın
Alm.	: Almanca
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
edt.	: Editör
İng.	: İngilizce
Manifesto	: Wissenschaftliche Weltauffassung Der Wiener Kreis (Bilimsel Dünya Anlayışı: Viyana Çevresi)
s.	: Sayfa numarası
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	: Sayfa sayıları
TDK	: Türk Dil Kurumu
TLP	: Tractatus Logico-Philosophicus
v.d.	: Ve diğerleri
vd.	: Ve devamı
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda görevli değerli hocam Prof. Dr. Ruhattin Yazoğlu'nun yönetiminde bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Çalışmamız, Viyana Çevresi olarak bilinen mantıkçı pozitivist geleneği temsil eden bilim insanı ve düşünürlerinin 19.yüzyıldaki bilimsel gelişmelere paralel felsefe ve düşünce dünyası için öne sürdükleri görüşleri inceleyecektir. Çağdaş felsefe dönemi öncesinde felsefe alanında yer alan sorunların çözümü ve felsefenin bir bilim hüviyeti kazanması amacıyla geliştirilen öneriler, düşünceler dil ve mantık bağlamında ifade edilmiştir. Mantıkçı pozitivistlerin mantığa ve dile bakış açısını incelememiz bu anlamda değerlendirilmelidir.

Mantıkçı pozitivistlere göre birçok felsefi sorunun ve metafizik önermelerinin anlamsızlığı, felsefi dilin diğer bilimlerin dilleri gibi açık ve anlaşılabilir olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu sorunların çözümü noktasında ileri sürülen düşüncelerin, yapılan tanımların, önerilen ilke ve yöntemlerin derinlikli anlaşılması gerekmektedir. Bu kavrayışla metafizik önermelerinin felsefe alanından anlamsız önermeler kategorisine atılmasının neden ve nasıl gerçekleştirildiği daha iyi görülecektir.

Çalışmamız, dilin mantıksal analizi ve önermelerin doğrulanabilirlik ölçütü ile önermeler üzerinde yapılan anlam denetiminin nasıl gerçekleştirildiğini tespit edecektir. Doğrulanabilirlik ölçütünün sınırlılığı ve geçersizliğine karşı Karl Popper tarafından geliştirilen ve önerilen yanlışlanabilirlik ölçütü çalışmamız kapsamına alınmıştır. Böylelikle doğrulanabilirlik ölçütü karşısında yanlışlanabilirliğin de ele alınmasıyla karşılıklı bir incelemeyle mantıkçı pozitivistlerin ölçütünün daha sağlıklı değerlendirileceği düşüncesindeyiz.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, düşünce-dil, düşünce-mantık ve dil-mantık kavramlarına ilişkin temel belirlenimlerin yanı sıra mantıkçı pozitivistlerin dil ve mantık anlayışlarını incelememize neden olan gerekçeler ifade edildikten sonra birinci bölümde pozitivism ve analitik felsefe anlayışları tarihsel ve düşünsel gelişimi çerçevesinde incelenmiştir. Viyana Çevresi'nin ortaya çıkışı, nasıl bir

araya geldikleri, ne zamana kadar birlikte oldukları ve kimlerden oluştuğu belirlenmiştir. Daha sonrasında Çevre üyelerinin gerek bireysel gerek kolektif olarak geliştirdikleri düşünceler ve temel ilkeler ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde mantıkçı pozitivistlerin mantık bağlamında önerme anlayışı, doğrulanabilirlik ölçütü ve karşıt ölçüt olarak geliştirilen yanlışlanabilirlik incelenerek metafiziksel önermelerin tahlili, tenkidî ve metafiziğin elenmesinin nasıl olacağına dair görüşler incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise mantıkçı pozitivistlerin dil anlayışı mantıksal dil analizi ve anlam teorisi bağlamında ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde ise mantıkçı pozitivistlere getirilen eleştiriler bağlamında metafiziğin elenmesinin imkânı, dilin mantıksal analizi ile felsefi sorunları çözüme konusundaki yeterliliği, felsefenin bir bilim dalı gibi kabul edilip edilemeyeceği temel fikirleri üzerinden çalışma kapsamındaki edinilen yaklaşım ifade edilmiştir.

Elimde olmayan nedenlerle uzun bir süreye yayılmak zorunda kalan çalışmamın her aşamasında yardımlarını, görüşlerini, önerilerini esirgemeyen değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU'na, aynı şekilde özellikle mantıkçı pozitivism konusunda çalışmama esin olan, değerli görüşlerini paylaşan hocam Sayın Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU'na ve hocam Sayın Prof. Dr. Vahdettin BAŞÇI'ya; ayrıca en küçük yardımını dahi esirgemeyen Arş. Gör. Halil İbrahim KÖSE ve Arş. Gör. Fatimatüzzehra YAŞAR arkadaşlarıma, bu çalışmam esnasında sıkıntılı zamanlarımı paylaştığı için kıymetli arkadaşım Songül CÖMERT'e maddi ve manevi destekleri için minnet borcumu teşekkürle ödeyemeyeceğimi bildiğim halde bu çalışmadaki katkıları için teşekkürlerimi sunuyorum.

Erzurum - 2017

Mustafa HARTAVİ

GİRİŞ

İnsan varoluşunun farkında olduktan sonra çevresi ile kendisi arasında ilk ilişkiyi tılsımlı sözcük olarak kabul edebileceğimiz düşünce ile gerçekleştirmektedir. Düşünce, tabiatı gereği aslına rücu eden insanın elindeki yegâne güç ve varlık olarak kendini tanımladığında insan bu düşüncenin halen boyut ve içerik olarak bilincinde değildir. Bilişsel olarak düşüncenin boyutu ve sınırları bilimin çalışma alanına girdiği kadar felsefenin de varoluş zeminini oluşturmaktadır.

Düşünce, kavramsal olarak felsefi düşüncenin yanı sıra bilimsel düşünce, dinsel düşünce vb. gibi farklı biçimlerde kendine yer bulabilmektedir. Felsefi olarak düşüncenin incelenmeye çalışılması İlk Çağ filozoflarından günümüz filozoflarına deyin süregelmiştir. Felsefi düşüncenin varlık zemini mantık ve dil alanı olarak belirlenebilir.

Dil ve mantık, felsefi düşüncenin yanı sıra diğer düşünme biçimleri için olmazsa olmaz unsurlar olmasının yanında felsefi sorunları açıklaması nedeniyle vazgeçilmez bir araç ve yöntem olarak düşünülene hizmet etmektedir. Düşünce kendini ifade edilebilme açısından dile, ifade edilebilmenin nasıllığına ilişkin olarak ise mantığa muhtaçtır. Aynı şekilde dil felsefecilerinin ve mantıkçıların, dile ve mantığa ilişkin düşünceleri kendini yine “düşünce” zemininde var etmektedir. Görüldüğü üzere düşünce-dil, düşünce-mantık ve dil-mantık kavramsal ilişkileri çift taraflı birbirine bağlıdır. Dil düşünceyi şekillendirirken, düşünce kendini dilde ifade etmektedir. Mantık düşünceyi yöntemsel olarak rasyonalize etme girişimiyken, düşünce mantıkî imkânı var etmektedir. Mantık dilsel olarak ifade edilmeye zorunludur.

Altuğ, dil-dünya ilişkisi üzerinden dil-mantık ilişkisini şu şekilde belirtir: “Dünya hakkında konuşabildiğimize göre, dil ile dünya arasında ortak bir şey olması gerekir. Bu ortak öge onların yapılarında bulunmalıdır. Biz birinin yapısını bilirsek, öbürünün yapısını da bilebiliriz. Mantık dilin yapısını açıklayabildiğine göre dünyanın yapısını da açıklaması gerekir.”¹ Burada varılması beklenen nokta şudur; dil dünyanın ne olup olmadığını bize anlatabilme koşulunu kendi yapısına yüklemiştir, mantık dilin yapısını açıklayabildiğine göre şu çıkarımda bulunabiliriz; dilsel ifadenin mantıkî

¹ Taylan Altuğ, *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*, Ebabel Yayınları, Ankara 2006, s.47.

geçerlilik ve kabul edilebilirliği dil ile ifade edileni açıklamaktadır. O halde dil mantık yoluyla bize dünya hakkında bilgi verebilecektir. Bu çıkarsamanın “bize bilgi verecektir” şeklinde ifadesi muhakkak düşüncenin kendisidir.

Mantık yoluyla bize dünya hakkında bilgi verecek olan dilin bu işlevi, dilin en önemli işlevi olarak kabul edilebilir. “Dilin bu işlevi, onun insan bilgisinin temeli olduğunu da gösterir. Çünkü bilgi, süje-obje ilişkisinin bir ürünü olarak dil kalıbına, önerme biçimine döküldüğünde ve kavramsal hâle getirildiğinde bir anlam ifade eder.”² Bundan hareketle bilginin dilde anlam kazandığı savı, mantıkçı pozitivistlerin de bilgiyi açığa çıkartacak pozitivist tavırları gereği dile olan ilgilerini göstermeye yeteceği kanaatindeyiz.

Felsefenin varoluşundan beri temel sorunun bilgi olduğu kabul edilebilir ancak felsefi sorunların tamamının bilgi olduğunu iddia edemeyiz. Çünkü felsefe dil ile ifadesini bulduğundan hatta bilgisel içerikler bile dilsel olarak ifade edildiğinden temel sorunların başında dil de yer almaktadır diyebiliriz. İletişim aracı olarak kullanılan dil çift yönlü bir tutarlılığı sağlamalıdır. Şöyle ki; hem mesajın bilgi yükü ile yüklü olması hem de mesajın açık ve net kodlanmış olması gerekir. Bu tutarlılık sağlanmamışsa ifade, iletişim dilsel olarak problemlilik olarak kabul edilir. Bu noktada dile ilişkin ayrıca bir çözümlenmeye gereksinim vardır. Açıklık ve anlamlılık bu minvalde mantıkçı pozitivistlerin gündemine girmektedir.

Felsefenin kendisinin düşünsel ve dilsel olmak üzere iki yönlü bir uğraşı olduğu söylenebilir. Bu çalışmada bizi asıl ilgilendiren onun düşünsel yönünden ziyade dilsel yönüyle ilgili bir uğraşı olmasıdır. İşte tam bu hareket noktasından felsefe tarihi içinde dile ilişkin, dilsel ifadeye ilişkin soruların cevapları aranmıştır. Analitik felsefe açısından dile yönelik felsefi düşüncelere bakarken karşımıza dil felsefesinden ziyade felsefi düşünüşün dilsel ifadesi ve anlaşılabilirliği gelmektedir. Altınörs’e göre analitik felsefenin ortaya çıktığı “yirminci yüzyıl gerçekten de dil problemleri üzerine daha önceki çağlarda yapılmış çalışmalarını gölgede bırakan bir dönemdir.”³

² Ruhattin Yazoğlu, “Dil-Kültür İlişkisi”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, (5), Ankara 2005, s.127.

³ Atakan Altınörs, *Anlam, Doğrulama ve Edimsellik Austin Üzerine Bir İnceleme*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001, s.4.

Dil-felsefe ilişkisi düşünce dünyasında dilin felsefesi ve felsefenin dilsel ifadesi şeklinde yer almaktadır. Antik Yunan'dan beri dil hakkında genel hatlarıyla şu sorulara cevap aranmıştır: Seslerin ve dilsel seslerin doğası nedir? Gösterge ve anlam olarak sözcüklerin yapısının nasıldır ve nasıl olmalıdır? Dilsel yapıların kendi içindeki ilişkisi nasıl gerçekleşmektedir?

Aristoteles'ten beri dilin iki momente, yani ses bilimsel ve içeriksel momentlere ayrılması gerektiği bilmektedir.⁴ Düşün tarihindeki bu süreç dilin düalist değerlendirilmesine yol açmıştır. Antik Yunandan başlayıp günümüze değin dil felsefesinde dile ilişkin sorulara, sorun alanlarına halen cevap arandığı bilinmektedir. “Bugün pek çok sosyal bilimcinin zihnini meşgul eden ‘dil kökeni’, ‘lengüistik göstergenin doğası’, ‘dil, düşünce ve gerçeklik arasındaki ilişki’, ‘ses ile anlam arasındaki ilişki’, ‘dildeki değişimin nedenleri’, ‘lengüistik yapının analizi ve tasviri’ gibi sorular ilkin Grekler tarafından sorulmuş, formüle edilmiş ve ortaya konmuştur.”⁵

Ferdinand de Saussure'ün yaptığı ve birçok dilbilimcinin benimsediği ayrıma göre dil yetisinin toplumsal ürünü olan dil, bu yetinin bireylerce kullanılabilmesini sağlayan ve toplumca benimsenmiş olan uzlaşım bir düzendir. Hem gösterenlerle gösterilenlerin birleşmesiyle oluşan bir dizge, hem de bu birleşimin ürünü olan göstergelerle bunları oluşturan ve bunların oluşturduğu öğelerin işleyiş kurallarını içeren bir düzenektir.⁶

Felsefe tarihinde yer alan analitik düşünceye göre felsefe dilsel olarak ifade edilirken yaşanan sıkıntılara çözüm aranmıştır. Dil felsefesinde, üst-dilin veya meta-dilin oluşturulması mantıksal açıklamalarla felsefede yer alan sorunların anlaşılmasına kolaylıklar getireceği nedeniyle dil-felsefe ilişkisi gündemdedir. Dili; dilbilim bağlamında ele aldığımızda dilin semantiği, sentaksı, morfolojisi ve göstergebilimi kısacası bildirişim fonksiyonu bize yardımcı olmaktadır. Mantıkçı pozitivistler dilin verili durumundan öte dile yüklenen misyonu gerçekleştirme koşuluyla dile

⁴ Oğuz Özgül, *Pozitivizm ya da Mantık Olarak Felsefe*, Us Yayınevi, İstanbul 1991, s.65.

⁵ Gökhan Yavuz Demir, *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2007, s.13.

⁶ Berke Vardar, *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual, İstanbul 2007, s.71.

yaklaşmaktadırlar. Aynı şekilde dili felsefenin bilimselleştirilmesi ve anlamın açıklığa kavuşturulması amacıyla kullanır.

“Mantıkçı pozitivistlerin dile yaklaşımı felsefidir ve onlar felsefi problemleri bir dil problemi olarak görmektedirler. Bu yüzden onlar dili sadece gramatik yönüyle ele almaz aynı zamanda mantık ve anlam düzeyinde bir dil eleştirisinde bulunurlar.”⁷ Bu eleştirilerini dilin çift yönlülüğü ekseninde yaparlar. “Dilin hem bir bilgi, hem de toplumsal bildirişme aracı olması ve bu iki görevin her zaman birbiriyle uyuşmaması, modern mantıkçıları toplumsal bildirişimden arınmış bir ‘araç-dil’ kurmaya yöneltmiş, böylece dil, düşünce işlemlerinin ‘cebiri’ olarak tasarlanmıştır.”⁸ Mantıkçı pozitivistleri araç-dil kurmaya, kullanmaya sevk eden dilin çift yönlü tutarlılığının sağlanabilmesidir. Doğal dillerin gündelik kullanımlarının ortaya çıkardığı bu sorunu, anlam belirsizliği ve kapalılığı böylesi bir ideal dil ile aşacaklarını düşünmüşlerdir.⁹

Bu yaklaşım salt mantıkçı pozitivistlere özgü değildir. “Mantıkçı, bilimin oluştuğu yerde sözcelerin yerine getirmek zorunda oldukları doğruluk koşullarını araştırır. Gündelik dili ikincil, belirsiz ve değişken nitelikte olduğu için reddeder ve tümüyle simgesel bir dil oluşturmayı amaçlar.”¹⁰ Simgesel, ideal bir üst-dilin kurulması Foucault’un evrensel dile bakışına paralel bir gerekçe taşır. Foucault’a göre “Klasik Çağda evrensel dile işaret edilen şey, Babil öncesindeki anlaşmanın, ceza olarak unutulmuş olmasının aşılmasıyla ihya edilebilecek olan, ilkeli parçalanmış ve saf dil değildir. Söz konusu olan, her temsile ve her temsilin her unsuruna, anlam kaymasına yol açmayacak bir şekilde kaydedebilecekleri işareti vermeye ehil olacak bir dildir; bu dil aynı zamanda unsurların bir temsilin içinde nasıl birleştiklerini ve birbirlerine nasıl bağlandıklarını işaret etme yeteneğine sahip olacaktır; bu dil, temsilin kesitleri arasındaki bütün muhtemel ilişkileri işaret etmeye izin veren aletlere sahip olarak, bizatihi bu olgudan ötürü, tüm düzenleri kat etme gücüne sahip olacaktır.”¹¹ Evrensel ve tüm dil çözümlerinde, analizlerinde anlaşılmayı sağlayabilecek bir dil üretilmesinin

⁷ Yusuf K. Erkan, *Mantıkçı Pozitivistlerde Metafizik Önergeler ve Eleştirisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2004, s.44.

⁸ J. V. Vendryes, *Dil ve Düşünce*, (Çev.: Berke Vardar), Multilingual Yayınları, İstanbul 2001, s.151.

⁹ Atakan Altınörs, *Dil Felsefesine Giriş*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2003, s.112.

¹⁰ Emile Benveniste, *Genel Dilbilim Sorunları*, (Çev. Erdim Öztokat), YKY, İstanbul 1995, s.20.

¹¹ Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 2006, s.136.

ve yapılacakların anlamsızlığı konusunda Jacques Ellul şunu ifade eder: “Bazıları aptalca dili, içinde her bir sözün matematiksel kesin bir anlam, tek bir anlam bulunan cebir gibi kesin bir şeye indirgemeye çalışır. Her bir söze yalnızca tek bir anlamı bulunan bir deli gömleği giydirebilecektir; öyle ki, söylediğimiz şeyi bilimsel kesinlikle bilebilelim. Ve mesajımızın alıcısı daima kastettiğimiz şeyi tam olarak bilebilir.”¹² Wittgenstein’in ikinci dönemindeki dil oyunlarına yönelik bakışını anımsatan, haklı gören bu görüş mantıkçı pozitivistlere yöneltilen önemli eleştirilerin başında gelmektedir.

Mantık yoluyla dilin yapısını anlamamızın mümkün olacağına değindik. Şimdi bunun imkânına bakacak olursak şu belirlemelerde bulunabiliriz: Gündelik dilin kullanımı sırasında mantıksal bir akış vardır. Bu durumda kurgusal bir dilin mantıklı olup olmadığının denetlenmesi nasıl yapılacaktır? Mantıkçı pozitivistlere göre denetlemeyi dil analizi gerçekleştirecektir. Dil analizi önermelerin sentaktik ilişkisinin çözümlenmesi ve semantik olarak anlam yükü taşıyıp taşımadığı bakımından gerçekleştirilmektedir. “Anlam sorunu, mantıkçı pozitivist düşünürlerin asıl ilgi alanını oluşturur.”¹³ Anlam sorunu önerme bağlamında ele alındığında önermeyi oluşturan sözcelerin sentaktik ilişkileri, sözcelerin gösterge olarak semantik ilişkileri ve olgusal olarak deneyimlenebilmesi açısından değerlendirilmiştir. Tüm bu çalışmalar mantıkçı pozitivistlerin birçok düşünür tarafından metafiziğin elenmesi gayesi ile yapıldığı iddialarını güçlü kılmaktadır. Bir önermenin anlamlı olup olmadığı doğrulanabilirlik ölçütü ile denetlenerek önermenin olgusal içerik denetimi yapılmıştır.

Mach’a göre “felsefe, münferit ilimleri bağlar; o, hususi ilimlerin çokluğu üzerinde bir bütünün birliği olmalıdır. Bu gaye ile o, hususi ilimlerden birini diğeri ile mukayese etmelidir. Ve birini diğeri vasıtası ile aydınlatmalıdır. Felsefe, münferit veya hususi ilimlerin dışında bilinebilir zannedilmemelidir. O ancak münferit bilimlerin yaptıkları veya yapmaları lazım gelen ‘müspet’ ve ‘muta’* tecrübeler içerisinde bilinebilir.”¹⁴ Felsefeyi diğeri bilimler gibi ele almamız gerektiği fikrini ortaya atan

¹² Jacques Ellul, *Sözün Düşüşü*, (Çev.: Hüsamettin Arslan), Paradigma Yayınları, İstanbul 2004, s.44.

¹³ Altuğ, s.36.

* Muta, eski dilde veri anlamına gelmektedir. *TDK Güncel Türkçe Sözlük*, Web:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts Erişim: 19.04.2015 14:33.

¹⁴ Ernst Mach, *Bilgi ve Hata*, (Çev.: Sabri Esat Ander), Devlet Basımevi, İstanbul 1935, s.2-3.

Mach, diğer bilimlerin aslında felsefeyi bilinebilir kıldığını iddia etmektedir. Mantıkçı pozitivist anlayışında tek bilim ülküsü bu iddianın temeline dayanmaktadır.

Mantıkçı pozitivistlerce, pozitivist tavrının bilimdeki karşılığının felsefi alanda da görülmek istenmesi onları bir takım yöntemsel yaklaşımlar bulmaya zorlamıştır. Bilim ve felsefede amaç insanı ve dünyayı anlamaktır. “Aralarındaki fark yöntem yönündendir. Bilim olgulardan hareket eder, ulaştığı sonuçları gene olgulara dönerek temellendirmeye çalışır. Felsefe de bir çeşit olgu demek olan insan yaşantısından hareket eder. Fakat felsefe ulaştığı sonuçları temellendirme yolunda olgulara değil, mantıksal çözülemeye hatta düpedüz metafizik spekülasyona gider.”¹⁵ Mantıkçı pozitivistlerin de metafizik spekülasyona sürüklenmeden dilsel ve mantıksal analizin sağlıklı yöntemini aradığını ve bunu da olgusal içerikli önermelere dayanarak gerçekleştirmek istediğini görmekteyiz. İleride ayrıntılarıyla göreceğimiz özellikle tek bilim gyesi ile ortaya çıkan tek bilim dili ve doğrulanabilirlik yöntemleri bu arayışın sonucudur.

Felsefenin metafizikle iç içe girmiş olmasından rahatsızlık duyan eğilimlerin felsefede giderek güçlenmesi ve bunun önüne geçilmek istenmesi mantıkçı pozitivistleri arayışlara yöneltmişti. Bu arayış ile “bilimsel ilkeleri ve sorunları hiçbir anlam taşımayan”¹⁶ önermelerden nasıl ayırt edilebileceği, yaygın olan eğilimlerle “felsefeyi mantıksal düşünmeye indirgeme ya da onunla bir tutma düşüncesiyle”¹⁷ nasıl mümkün olacağı sorularına cevap aranmıştır. İşte bu sorunun cevabını arayan ve bir araya gelme ihtiyacı duyan Viyana Çevresi düşünürleri boş olan, anlamsız olan, yani metafizik olarak kabul edilenleri bilim ve felsefeden uzaklaştırma amacındadır.¹⁸ Böylelikle “mantıksal ve dilsel analiz yoluyla bilimleri denetleme görevini üstlenecek yeni bir felsefe tasarımı”¹⁹ ortaya koymuşlardır. Bu yönüyle “geçmişle bağlarını koparmaya

¹⁵ Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2012, s.27.

¹⁶ Özügül, s.41.

¹⁷ Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, s.29.

¹⁸ Şafak Ural, *Pozitivist Felsefe-Bilimde ve Felsefede Doğrulama*, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s.15., bkz. Altuğ, s.35.

¹⁹ Atakan Altınörs, *50 Soruda Dil Felsefesi*, 7 Renk Basım Yayın, İstanbul 2014, s.173.

yönelik anlayış”²⁰ Viyana Çevresinin karakterini ortaya koymasının dışında varlık sebebini de ortaya koyar.

Genel olarak, modern bilimi temele alan, ona uygun düşen ve bâtil inançları, metafizik ve dini, insanlığın ilerlemesini engelleyen bilim öncesi düşünce tarzları ya da formları olarak gören dünya görüşü; metafizik ile bilim arasına sınır koyan, dogmayı ve sezgisel olanı bilimsel etkinlik alanından uzaklaştıran ve üzerinde odaklanması gereken tek bilgi türü olarak bilimsel bilgiyi öne çıkartan pozitivizm, dini ve metafizik söylemlerin yerini akla, gözleme ve deneye dayalı pozitif bilginin almasını öngören dünya görüşünü ifade eder.²¹ Cevizci'nin yapmış olduğu bu genel tanımlama ile pozitivizmin; bilgiye, bilimsel olan ile olmayana yönelik tutumunun karakteristik özellik taşıdığı fark edilmektedir. Pozitivizm her şeyden önce bir bilim felsefesi olduğu ve doğrudan empirist gelenek içinde ele alınması²² gerektiği görüşü haklılık kazanmaktadır. Özügül, pozitivizmi iki bakışla ele almaktadır; dar anlamda özü gereği bilinemezci (agnostik) bir akım olarak yer alan, geniş anlamda ise dünya görüşsel, bilgi-kuramsal ve yöntem-bilimsel bir düşünce tarzı olarak pozitivizmin çıkış noktasını “dolaysız olgular” (yani doğal ve toplumsal süreçlerin duysal olarak algılanabilen yüzeysel fenomenleri ya da var olan düşünsel soyutlamalar) oluşturmaktadır.²³ Auguste Comte öncesi Fransız materyalist düşünür Jean d’Alembert’a göre pozitivizm olarak ifade edilmemiş olsa da bilimsel yaklaşım “bilimlerin ‘varlığın özü’nün bilgisinin edinme düşüncesinden vazgeçmeleri gerektiğini öne sürüyordu; felsefe de bu tür bir bilgi talebini bir kenara bırakmalı ve -tek tek bilimler gibi-‘olgulara daha fazla yaklaşmalı’ydi.”²⁴

Pozitivist anlayışın anlamlı ve anlaşılır bilgiye, bilimsel bir karakter yükleme çabası bizi pozitivizmin bilgi anlayışı konusunda aydınlatmaktadır. Pozitivizm, empirizm varsayımına dayandığı için de bilginin dış dünya çıkışlı olduğunu/dış dünyadan türetildiğini ve/veya dış dünyayı olduğu gibi temsil ettiğini öne sürmektedir.

²⁰ Ural, s.15.

²¹ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2013, s.1292.

²² Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev.: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2005, s. 598.

²³ Özügül, s.15.

²⁴ I. S. Narski, “Pozitivizmin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”, (Çev.: Olcay Geridönmez), *Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3 Pozitivizm*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2013, s.61.

Bu nedenle pozitivistizmde bilgi kendi dışında “somut”, “gerçek” dünya ile bağımlı bir şekilde ele alınmaktadır.²⁵ Comte’a göre bilginin neliği şu şekilde ifade edilir: “Bacon’dan beri tüm iyi zihinler, yalnızca gözlemlenmiş olgulara dayanan bilgilerin gerçek bilgi olduğunu tekrarlar. Bu temel özdeyiş, zihnimizin olgun durumuna gerektirdiği gibi uygulanırsa kesinlikle tartışma götürmezdir.”²⁶ Comte’un bu düşüncesi çalışmamızda pozitivistizmin Bacon’dan başlatılması gereken fikri temelleri olduğu görüşünü destekleyici olması yanında bilgiye yönelik bakış açısının keskin indirgemeci yönünü açığa çıkartmaktadır. Gambetti ise bu yaklaşımı şöyle ifade eder: “Bilimsel bilginin sayılarla ifade edileceğine dair inanç, pozitivistizmi yalnızca ölçülebilir olanı bilimsel saymaya iter. Başka deyişle, burada da yöntem, sonucu önceden belirler. Ölçülemeyecek olan gerçeklik bilimin dışına itilir -nesnel olamayacağı için değil, pozitivistizmin bilim anlayışına uyarlanamayacağı için. Bilim, değerlerden soyutlanmış olan bilgidir.”²⁷ Gambetti pozitivistizmin duyu deneyimine indirgemeci yaklaşımını “ölçülebilirlik” sınırlandırması olarak okumaktadır ve bu yönden pozitivistizmin hapsoldüğü dar alanı pozitivist anlayışın belirlediğini ifade eder. Langevin bu dar yaklaşımı suçlarken, şunları söyler: “Elde ettiği başarılarla rağmen, bu pozitivist doktrinin çok dar olduğu gerçeği üzerinde ısrar etmek isterim. Bu çok kesin ve çok dar kafalı doktrin, tarihi inkâr eder; çünkü doğrudan deney anlamında, geçmişe uzanmak için hiçbir olanağa sahip değildir. Bizim için tarih anlamına gelen, bu geçmiş olguların tarihinden elde edilebilen de, doğrudan deneydir denilmektedir.”²⁸ Gambetti, bu daraltılmış bilimsel-bilgi anlayışının ise kendisini salt bilimsel olarak ifade ettiğini söylerken, Langevin ise geçmişe ilişkin deneyime ve gözleme tabii tutulamayacak anlamlı geçmişin önermelerinin bu anlayışı dar alana iten önemine gönderme yapmaktadır. Daha sonraları ortaya çıkacak olan mantıkçı pozitivist anlayış içinde de tartışılacak ve coşkusal olana indirgenecek olan bu tür önermeleri ileride inceleyeceğiz.

Mantıkçı pozitivistizmin mantık anlayışı ele alınmadan önce Çevrenin epistemolojik çıkış noktasının anlaşılması gerekir ki, bu felsefi düşünüş hem inceleyeceğimiz mantık

²⁵ Sezgin Kızılcıkelik, *Pozitivistizm ve Eleştiricileri*, Saray Kitabevleri, İzmir 1996, s.21.

²⁶ Auguste Comte, *Pozitif Felsefe Kursları*, (Çev.: Erkan Ataçay), Sosyal Yayınları, İstanbul 2001, s.35.

²⁷ Zeynep Gambetti, “Soyut Aklın Diyalektiği, Pozitivistizmin Miti”, *Dipnot Üç Aylık Sosyal Bilim Dergisi* (3), 2010, s.8.

²⁸ Paul Langevin, “Pozitivistizm Üzerine”, Çev.: Mehmet Erdal, *Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3 Pozitivistizm*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2013, s.24.

hem de dil anlayışlarında temel hareket noktası olarak bilgi problemi üzerine kurgulanmıştır. Mantıkçı pozitivistlerin fikri arka planını görmeye çalıştığımızda; İngiliz empirizminin, Comte'cu pozitivistlerin ve Kant'cı epistemolojinin çözmeye-çözümlemeye çalıştığı felsefi sorunları temel alarak anlayışlarını kurguladıklarını, temellendirdiklerini söyleyebiliriz. Süreç olarak biliş hakkında; bilen-bilebilen, bilinen-bilinebilen şey ve bilinen-bilinebilen şeye ilişkin bilende-bilebilende karşılığını bulan-bulamayan ile ilgili temel problem mantıkçı pozitivistlerce çözülmeye-çözümlemeye çalışılmıştır. Bilginin kaynağı mantıksal akıl yürütme ve bilimsel deney ile mümkün görülmüştür. Her ne kadar bilgi kaynağı olarak mantıksal akıl yürütme mümkün bilginin kaynağı olarak zikredilmişse de analitik-apriori önermelerin verdiği, aslında yeni bilgi olmayan sadece form değişikliği ile aynı şeyleri söyleyen önermeler anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, bilimsel deney verilerinin sentetik-aposteriori olarak bilgi veren önermeler olduğu kabul edilmektedir.

Özellikle mantıkçı pozitivistlere, pozitivist felsefeden geçen metafizik karşıtlığı önermeler üzerinde ifadesini bulmaya çalışılmıştır. Mantıkçı pozitivistlerce bilgi veren ile vermeyen önermeler birbirinden ayrılmaya çalışılmıştır. Bundan dolayıdır ki, olgusal olanın bilinebildiği, bu olgusal olanın deneysel olarak ifadesini bulabileceği ve bilgi verdiği kabul edilmiştir. Böylece metafizik; coşkusal ifadeler bildiren, deneysel olmaktan arınık ve bilgi vermeyen boş ifadeler olarak mantıken söylenebilecektir. Önermelerin bilimsel ve bilimsel olmayan, anlamlı ve anlamsız olarak ayrılması temel önceliğinden hareketle bu önceliğe hizmet eden yöntemlerini mantık bağlamında ele almışlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MANTIKÇI POZİTİVİZM ÇEVRESİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. POZİTİVİZM VE ANALİTİK FELSEFE ANLAYIŞLARI

Pozitivizmin tanımı yapılırken farklı anlam içeriklerine sahip olan pozitif, pozitivist ve pozitivizm sözcük kümesi hakkında birçok tanımlama yapıla gelmiştir.²⁹ Sadece bir ekol olarak felsefede değil, bilimde, sanatta, edebiyatta, hukukta belli bir düşünce biçimini ifade etmekte olan pozitivizm farklı alanlardaki kullanımları temelinde farklı anlamlar kazanmıştır.³⁰ Biz ise burada pozitivizmi felsefi bağlamında inceleyeceğiz.

Pozitivizmin, felsefenin konusuyla ilgili, ilk kez Comte tarafından formüle edilen tezi şöyleydi: “Bilim, felsefenin yerini alır.”³¹ Bu ifade felsefi sorgulamanın bilimsel sorgulama ve sonuç elde etme çabasına indirgenme hedefini dile getirir ki, tam da bu noktadan pozitivizme bakmak gerekir. Pozitivizm insan aklının deneyim üzerinden bir sınırlandırmasını ifade eder. Aklın nesnenin duyum sınırlarıyla çevrilmesi, Kant’ın Kopernikvari devrim dediği nesnenin aklın sınırları içerisinde bilineceğine dair görüşünden ortaya çıkmıştır. Genel itibariyle Kopernikvari devrim, pozitivist yönetime önemli bir dayanak oluşturur.³²

Pozitivizmin başlıca özelliği, pozitif bilgiye giden tek yolun görgül bilim olduğunu ileri sürmesi, felsefenin görevini bilimin sonuçlarını yorumlamak ve aydınlatmak olarak kabul etmesidir. Bunu yaparken de bilginin bütün kütesinin elde edilebilmesini sağlayan verilerin, bireysel algılar olduğunu savunan bir bilgi teorisine dayanarak yapmasıdır.³³ Comte’a göre, “pozitif felsefenin yaptığı inceleme, zihinsel yetelerimizin etkinliğinin sonuçlarını göz önünde bulundurarak, bize insan zihninin

²⁹ Farklı tanımlar için bkz. Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi*, Kadim Yayınları, Ankara 2014, s.3 vd.

³⁰ Ural, s.55.

³¹ Narski, s.62.

³² Devrim Avcı, “Pozitivizme Akıl-Dil Kuramı Bağlamında Bir Eleştiri”, *Dipnot Üç Aylık Sosyal Bilim Dergisi*, (3), 2010, s.195.

³³ Maurice Cornforth, *Pozitivizm ve Pragmatizme Karşı Felsefeyi Savunmak*, (Çev.: Tonguç Ok), Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2009, s.40.

mantıksal yasalarını (ki bu yasalar şimdiye kadar onları açıklamaya özgü yollarla araştırılmamışlardır) gözler önüne sermek için tek gerçek rasyonel yolu sağlar.”³⁴

Pozitivizmin ortaya çıkışını hazırlayan, pozitivist görüşlerin oluşmasına katkı sağlayan birçok düşünür vardır. Bunlar; Bacon, Kepler, Galilèi, Descartes, Hobbes, Locke, Newton, Leibniz, Berkeley, Hume, d’Alembert, Cabanis, Saint-Simon ve Charles Fourier’dır.³⁵ Bu fikri temel alt yapıyı hazırlayanların dışında Auguste Comte ise pozitivizmle özdeşleşen bir düşünürdür. İngiliz felsefesindeki pozitivist fikirlerin gelişimi Fransa’daki pozitivizmin ortaya çıkışı ile eş zamanlıdır. İlk önemli İngiliz pozitivist J. St. Mill’idi. Düşünsel gelişiminde Bentham ve Comte’un büyük bir etkisi vardır. Comte ile mektuplaşan J. St. Mill 1865’te *Auguste Comte ve Pozitivizm* kitabını yayınlamıştır.

Pozitivizmin, anlaşılır ve anlamlı olanı deneyim ve gözleme indirgemeci yaklaşımının tam anlaşılması bizi çalışmamızda doğru bir yargıya sevk edecektir. Bu amaçla pozitivizmin görgül bilim anlayışı ve mantıkçı pozitivizmin tek bir bilim ve bu bilimin dilinin oluşturulması için sürekli referans aldıkları görüşleri incelememiz gerekmektedir. Pozitivizminin gözlem ve deneyin sonunda geçerli bilgi verdiği tezi ile empirizminin duyu verilerinin geçerli bilgi verdiği tezi birbirini besleyen ve birbirine benzeşen iki temel epistemolojik düşünce sistemi olduğu bilinmektedir. Bu nedenle pozitivizm kadar empirizmin de tarihi seyri içinde ele alınması gerekmektedir. Özellikle incelemekte olduğumuz mantıkçı pozitivist Viyana Çevresi’nin adlandırılmasında farklı kişilerce mantıkçı empirizm adlandırılması bu konudaki benzeşimi ve ilişkiyi göstermektedir.

16. ve 17. yüzyıl İngiltere’inde F. Bacon (1516-1626) ile başlayan empirist felsefe,³⁶ insanın bilgiye ulaşması için vazgeçilmez bir metodoloji oluşturmayı

³⁴ Comte, s. 47.

³⁵ Korlaelçi, s.31.

³⁶ Empirizm, genel olarak tüm bilgilerin veya dünyaya dair anlamlı söylemlerin duyu deneyimiyle ilişkili olduğunu, mümkün duyu deneyiminin sınırlarının bilginin sınırları olduğunu öne süren görüş. Özellikle, deneysel bilimin on altıncı yüzyıldan itibaren kazandığı önem ve kaydettiği başarıların bir sonucu olarak Bacon, Hobbes, Locke, Berkeley ve Hume gibi İngiliz düşünürleri tarafından savunulan, tüm bilgilerin deneyime, duyu algısına dayandığı görüş. Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, s.555.

amaçlıyordu.³⁷ Bilimsel ilerlemenin toplumsal bir etkinlik olarak görülmesi nedeniyle bu metodolojinin kuramsal olması gerekmektedir. Her şeyin mekanik nedenlerin birer sonucu olarak ve kurallı bir biçimde ortaya çıkmış olması, bunun yanında doğalcı bir bakış açısının sergilenmesiyle bu metodoloji pozitivistliğe yaklaşmıştır.³⁸ İnsanın bilgiye ulaşmasında hedeflenen metodolojinin John Locke'daki yansıması bilginin ortaya çıkışının sorgulanması olmuştur. İnsan zihninin boş bir levha olduğu savından hareketle bu bilgi ediniminin nasıl olacağı deneyime bağlanmıştır. Locke, ideyi düşünme faaliyeti sırasında konusu ve nesnesi olan şey diye tanımlamıştır. İdeleri temin eden deneyimi ise dış dünyadaki varlıkları gözlemlenen, deneyimlenen ve bu varlıklardan duyu organlarımız ile bize ulaşan etki olarak tanımlar.³⁹ Locke'un idea öğretisinin ontolojik olarak maddi şeylerin deneyimine indirgenebileceğini düşünen materyalistlere karşı İngiliz empirist George Berkeley'in epistemolojik idealizmi yer almaktadır.⁴⁰

Öznel idealizmin önde temsilcisi George Berkeley, pozitivistliğin dayandığı "duyumlar" kategorisini sistemleştirmiştir. Berkeley İngiliz duyumcularından, özellikle Locke felsefesinden hareket eder. İngiliz duyumculuğu Berkeley'de idealist bir karakter kazanır. Berkeley, "Locke'nin "deney", "refleksiyon", "töz", "nitelik" gibi kategorilerini idealist anlamlar yükleyerek yeniden yorumlamıştır.⁴¹ Berkeley'in Locke'un idea öğretisini paylaşırken kurmuş olduğu farklı ontoloji türü şu şekilde belirlenmektedir: "Fiziki nesnelere varoluşlarını, onların algılanmış olmalarına bağlayan Berkeley, tecrübe edemediğimiz ya da algılayamadığımız fiziki nesnelere bilemeyeceğimiz öncülünden hareketle idealizmini temellendirmektedir. Berkeley, zihinden bağımsız nesnelere onları algılayacak sonlu ruhlar olmadığında da varlığını sürdürmesi ile ilgili problemi ise onların mutlak ve sonsuz ruh olan Tanrı tarafından algılandıkları için varlık kazandıklarını belirterek çözmeye çalışmaktadır."⁴² Bununla Berkeley hakkında denilebilir ki, insan zihninden bağımsız bir gerçekliğin var olduğunu kabul edip, bu nesnel gerçekliği madde cinsinden bir varlık olarak tanımlayan

³⁷ Mahmut Yamalak, "Kapitalist Modernitenin Zihniyet Yapısı Olarak Pozitivistlik", *Dipnot Üç Aylık Sosyal Bilim Dergisi*, (3), 2010 s.127.

³⁸ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.176.

³⁹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2011, s.578.

⁴⁰ Cevizci, a.g.e., s.599.

⁴¹ Yamalak, s.132.

⁴² Tuncay İmamoğlu, *Bir Tanrı Kanıtlanması Olarak Berkeley İdealizmi*, Yeni Zaman Yayınları, İstanbul 2004, s. 33.

materyalist realizme⁴³ karşı immateryalist bir görüş geliştirmiştir. Materyalizme karşı bu şekilde bir karşı çıkışla maddenin yadsındığı, maddenin duyu deneyimiyle algılanması gerektiği düşüncesi İngiliz empirizmine farklı bir anlamda argüman sunmuştur.

Narski'ye göre Berkeley, “yansıma ilkesini ve insandan bağımsız nesnel, tinsel olmayan bir gerçekliğin varlığını reddettiği için, kaçınılmaz olarak ‘nesnel gerçek kriter’inden yoksundu ve öznelciliğe saplanmıştır.”⁴⁴ Bu yönüyle daha sonra ortaya çıkacak olan mantıkçı pozitvizmin öznel idealist olan yönüne işaret edilmektedir. Mantıkçı pozitvizmin duyular tarafından ‘doğrulanmayan bir yargının bilimsel içerikten yoksun olduğu’ yönündeki doğrulanabilirlik ilkesi Berkeley’in insan bilinci dışındaki maddi nesnelere varlığının yadsınmasına benzer bir nitelik taşımaktadır.

Pozitvizmin bilimsellik indirgemesine ve mantıkçı pozitvizmin önermelerin denetiminde olgusal içerik aranması gerektiği düşüncesine yol açacak fikirleri ortaya atması sebebiyle bu noktada İngiliz empirist David Hume’da değinmek gerekmektedir. Hume, “bizim yalnızca, kendi zihnimizde doğrudan ve aracsız olarak tecrübe ettiğimiz ideleri, duyum ve izlenimleri bilebileceğimizi, bilgide kendi zihnimizin ötesine geçemediğimizi ve bundan dolayı herhangi bir şeyin insan zihninden bağımsız olarak var olduğunu söylemeyeceğimizi”⁴⁵ ifade eder. Görüldüğü üzere empirist anlamda Hume verili bilginin yeter şartının duyumsallık olduğunu ifade eder. Oysa Berkeley, insan zihninden bağımsız gerçeklerin olacağını, bunu Hume’cu anlamda duyumsallıkla edinmeyeceğimizi belirtir.

Russell’ın *Felsefenin Sorunları* (1912)’nda daha maddelerin varlığını inkâr etmenin mümkün oluşunu “kanıt”laması nedeniyle Berkeley’i övüyordu. Duyusal deneyimin doğasına ve tözün varlığına ilişkin soruna Berkeley ve Hume’un verdiği yanıt, pozitvizmin çeşitli varyasyonlarında çok çeşitli kombinasyonlar halinde can buldu. Comte’da Hume’cu fikirler ağırlıktayken J. St. Mill’de Berkeley’ci motifler

⁴³ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.1074.

⁴⁴ Narski, s.37.

⁴⁵ Cevizci, a.g.e., s.794.

baskındı⁴⁶ diyen Narski, bu görüşü ile pozitivistin arka planında çokça etkili olan empirist felsefe geleneğini görmemize yardımcı olmaktadır.

Pozitivist felsefenin Hume ve J. St. Mill'in görüşleri üzerine temellendiğini ve bu temelde olgusal olmayan, duyu deneyimine indirgenemeyecek olan bilginin felsefeden uzaklaştırılması gerekliliğini daha önce belirtmiştik. Hume'un bilim mantığı olarak ölçüt kabul edilen "Hume Çatalı"⁴⁷ olarak belirtilen bu ölçütte; fenomenlere ilişkin birden fazla görüş ortaya çıktığında çatalın gereği olarak o fenomenin olgulara dayanıp dayanmadığı ve olgusal değil ise matematik, mantıktaki gibi bağlantılara dayanıp dayanmadığını tespit etmenin gereği belirtilir. Hume'un mantığa biçtiği rol olgusal olmayan fenomenlerin bağıntılarını tespit etmek olduğu ortaya çıkmaktadır. Mill ise pozitivist felsefenin en önemli ilkelerinden olan deneyciliği, yaptığı mantık çalışmalarıyla desteklemiştir; çünkü Mill'in mantık anlayışında endüksiyon ön plandadır. Mill, mantığı bilimsel verilerin dogmatik olarak değerlendirilmesini önleyecek bir araç olarak kullanmak istemiştir.⁴⁸

Narski'nin "20. yüzyıl pozitivismi" tanımlaması, çalışmamızda incelemekte olduğumuz Viyana Çevresi üyelerinin anlayışına bir göndermedir. Olgulara dair ifadeler; izlenimlere yani fenomenlere indirgenmiştir ve bu fenomenlerden elde edilen verilerin bizlere sentetik veri sağlayacağı savunulur. Genel olarak söyleyecek olursak, pozitivism metodolojisinin temelinde gözlem yatar. Yasalaşma, duyu organlarıyla algılanabilen bilginin deneylere tabi tutulması sonucu gerçekleşir. Pozitivist düşüncede olguların nedenlerini açıklamak değil, olguları düzenleyen yasaları bulmak amaçlanır.⁴⁹

Empirist gelenekten pozitivism ve daha sonrasında mantıkçı pozitivism miras olarak geçen deneyim ve duyu verileri bu nedenle dikkate alınmalıdır. Pozitivism, metafiziği aşmasına ve mantıkçı pozitivistlerin metafizik önermeleri anlamsız önermeler kategorisine atmalarının temeli 18. yüzyıl empirist felsefesindeki yaklaşımlar üzerine kuruludur. Pozitivist felsefe anlayışının genel özelliklerinin incelenmesi sonrasında bu

⁴⁶ Narski, s.38.

⁴⁷ Yamalak, s.134.

⁴⁸ Ural, s.59.

⁴⁹ Mehmet Ertan, "Pozitivism Tarih Yazımı Üzerinden Okumak: Leopold von Ranke Üzerine Bir Deneme", *Dipnot Üç Aylık Sosyal Bilim Dergisi*, (3), 2010, s.28.

felsefi anlayışın mantık ve mantığa ilişkin düşüncelerini inceleyecek olursak tespit edebildiğimiz özellikleri şu şekilde belirtebiliriz:

Mill, felsefi sorunsalı mantıktan sözün gerçek anlamıyla söküp atmak istiyordu. “Mill, bilimsel mantığın görevi, öznenin duyusal deneyimlerinin ve duyuların görece kalıcı ardışıklarını tespit etmeye yarayan yöntemleri tayin etti. Ona göre mantık, duyusal deneyimlerle hareket etmenin adeta grameridir, öte yandan ‘psikolojinin bir dalı’ gibi bir şeydir... Mill öznenin duyularının dışında bulunan ve ondan bağımsız olan nesnel gerçekliğin varlığına ilişkin sorunun çözümünü açıkta bırakan bir dizi felsefi ilkesini belirler.⁵⁰ Bu açıkta bırakmanın, Berkeley’ci anlayışın pek uzağında kalmadığını söyleyebiliriz. Empirist felsefe geleneğinin idealist öznelci, indirgemeci belirgin karakterinin, özellikle Narski bunu “madde” ve “bilinç” kavramlarına bakışları üzerinden belirtir, pozitivist felsefe anlayışına yansıdığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Daha sonraları özellikle bilimsel alanın sınırlarını genişleterek bilim dışı alana olan saldırıların ana kaynağını oluşturacak mantıksal indirgeme yaklaşımının filizlerini görmekteyiz.

Pozitivizmin kurucusunun Aguste Comte olduğu şeklindeki genel kanının sağlıklı olmadığı söylenebilir. Meriç’e göre, “pozitif felsefe, düşünce olarak, kelime olarak, felsefe taslağı olarak Saint-Simon’da bütünüyle var. Metafizik felsefesini şekilci genellemeleri ile özel bilimlerin dar uzmanlık alanları arasında yeni bir düşünceye yer olabileceğini ilk o öne sürdü. Bu görüşün planlarını çizdi, çatısını da kurdu. Çoğu zaman Comte’a atfedilen şeref aslında Saint-Simon’a aittir.”⁵¹ Comte’un bu şekilde bir yanlgı ile anılması Saint-Simon’un düşüncelerini disipline etmeden, belirli bir sistematığe oturtmamasına bağlıdır. Comte, Saint-Simon’un düşüncelerini belirli bir sistematik içinde ele aldığından bu üne kavuşmuştur.⁵² Comte 1824 basımlı *Prospektüs*’ünde aktardığı şekliyle bu konuda fikrini şöyle ifade eder: “Uzun zamandan beri Saint-Simon’un ana fikirleri üzerinde kafa yormaktayım. Bu filozofun ilmî yönelişiyle ilgili düşüncelerini sistemleştirmeye, onları geliştirmeye ve olgunlaştırmaya çalıştım. Pozitif politika sistemi bu çalışmadan doğdu. Bu beyanatı şunun için arz ediyorum: Çalışmalarım beğenilirse, bu takdirin gerçek mercii pozitif mektebin

⁵⁰ Narski, s.74. (John Stuart Mill, *John Stuart Mill Gesammelte Werke*, Cilt 2, s.9’dan naklen).

⁵¹ Cemil Meriç, *Saint-Simon İlk Sosyolog İlk Sosyalist*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.16.

⁵² Meriç, s.89-90.

kurucusudur. Ben de o mektebe bağlı olmakla şeref duymaktayım.”⁵³ Comte, fikirlerinin birçoğunu Saint-Simon’a, Saint-Simon da kendi payına Aydınlanmacı düşünceye borçludur.

Paul Labérenne, Comte’un, İskoçyalı filozofları okuyarak felsefi araştırmalara başladığını Fergusson’un, Smith’in ve özellikle Hume’un etkisi altında kaldığını belirtir.⁵⁴ Comte’un felsefede kurucusu olduğu pozitivist okula en temel katkısı, felsefenin temel sorununu bilimsel sorunlar çerçevesinde dışlamak, bilimin görüngülerin tarifine indirgenmesini talep etmek ve bilimsel yasaların nesnel karakterini yadsımak olmuştur.⁵⁵

Comte, *Pozitif Felsefe Kursları* adlı eserinde felsefi anlayışı ve pozitif felsefe kullanımından ne anlaşılması gerektiğini şöyle ifade ediyor:

*Pozitif sıfatı ki bu sıfatla felsefenin anlamını değiştiriyorum... Öyleyse bu önsözde, felsefe kelimesinin, eskilerin özellikle Aristoteles’in ona verdikleri anlamda yani insan kavramlarının genel sistemi olarak kullandığımı söylemekle yetineceğim. Ve pozitif kelimesini ekleyerek, ilk önce teolojik sonra metafizik olan genel felsefe halinin üçüncüsünü ve dolayısıyla sonuncusunu teşkil etmesi düşünülen, gözlemlenmiş olguları nesne edinen bir düşünceler düzeninde, teorileri düşünmeye dayanan özel felsefe yapma tarzına işaret ediyorum.*⁵⁶

Bu tanımlamada kendinden önceki tüm felsefi düşüncelerin eleştirisi ve onların üstüne çıkma arzusunu görmekteyiz. Pozitif felsefe anlayışını ortaya koyarken Comte iki aşamayı geride bırakan felsefenin eksik olan yönünü tespit etmektedir. İnsan zihni mekanik ve kimyasal gelişme ile yer ve gök fiziğini, bitkisel ve hayvansal gelişme ile organik fiziği kurmuştur. Eksik olan ve yapılması gereken sosyal fiziği kurarak gözlem bilimleri sistemini tamamlamaktır.⁵⁷ Bu eksiklik konusunda başvurduğumuz Comte, sosyal fiziğin kurulması konusunda duysal gözleme indirgediği bilimsel yaklaşım anlayışında toplum bilimlerinin ki buna sosyal fizyoloji/sosyal fizik demektedir, kuramsal ve pratik aşama itibarıyla ortaya konulması gerektiğini ifade eder. Özellikle

⁵³ Meriç, s.89.

⁵⁴ Paul Labérenne, “Marksizmin ve Pozitivizmin Sosyal ve Politik Etkinlikleri”, *Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3 Pozitivizm*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2013, s.165.

⁵⁵ Narski, s.70.

⁵⁶ Comte, s.29-30.

⁵⁷ Comte, s.42.

bilimsel gelişmelerin getirdiği nokta nazarında toplumsal olayları çözümlmek ve toplumsal olguları, olayları önceden öngörerek bu problem alanlarına müdahale ederek sorunları çözmek için bu çabayı gösterdiğini anlamaktayız. Comte'un bu çabası en nihayetinde sosyolojinin kuramsal inşasına hizmet etmektedir.

Comte tarafından insanlığın üç hali olarak kabul edilen teolojik, metafizik ve pozitif felsefe aşamaları, incelemekte olduğumuz pozitivist felsefenin pozitivistlere göre birdenbire ortaya çıkmadığına işaret eder. Pozitivizm, tarihsel ve toplumsal ilerleme sonucu gelinen aşamayı göstermektedir. Comte'un anladığı anlamda temel yasa olarak kabul edilen bu aşamalara kısaca bakacak olursak, Comte bu aşamaları şu şekilde anlatmaktadır:

Bu yasa tüm temel kavramlarımızın her birinin her bilgi branşımızın art arda üç farklı teorik halden geçmesine dayanır; teolojik ya da kurgusal hal; metafizik ya da soyut hal; bilimsel ya da pozitif hal. Başka bir deyişle insan zihni doğası gereği tüm araştırmalarında, her şeyden önce karakterleri farklı olan ve hatta kesinlikle birbirine zıt olan bu üç felsefe yapma yöntemini kullanır; önce teolojik yöntem, sonra metafizik yöntem ve son olarak pozitif yöntem. Bundan dolayı, üç çeşit felsefe ya da tüm fenomenlere dair üç çeşit genel kavramlar sistemi birbirine ters düşer: Birincisi insan zihninin zorunlu hareket noktasıdır; üçüncüsü insan zihninin sabit ve belirgin halidir; ikincisi ise yalnızca bir geçişi teşkil eder.⁵⁸

Bu şekilde düşünüş tarihini keskin sınırlandırmalar ile tasniflemek aslında Comte'un da tam yapmak istediği biyolojinin kategorileştirme anlayışı ile çelişik görünmektedir. Sosyo-tarihsel süreçleri ki; oldukça uzun bir insanlık döneminden bahsediyoruz, bu kadar rahat bir şekilde tasnif etmenin sorunlu olacağını düşünmekteyiz. Bu tasnif ileride ele alacağımız pozitivism eleştiricilerinin temel argümanlarından biri olmuştur.

Comte, pozitivistliğe, insanlığı teolojik ve metafizik spekülasyonlardan uzaklaştırarak bilimsel bilgiye göre düşünmeye teşvik etme misyonunu yüklemiştir.⁵⁹ Diğer yandan Frank E. Hartung, pozitivistliğin insanlığı teolojik ve metafizik spekülasyondan uzaklaştıracak bir sistem oluşturacağı yerde kendisinin apaçık metafizik

⁵⁸ Comte, s.32-33.

⁵⁹ Kızılçelik, s.21.

barındırdığını ifade eder. Comte takipçilerinden özellikle Lundberg ve bazı çağdaş pozitivistlerin de benzer biçimde ‘Dışarı! Lanetli konu’ diye haykırmakla metafizik cinleri dışarı çıkardıklarını sandığını söylerken bu yazarların kitap ve makalelerinin bunu gerçekleştiremediğini aksine bunların metafiziksel düşünce barındırdığını hatırlatır.⁶⁰ Buradan hareketle Comte’un özellikle kurgulamaya çalıştığı ve daha sonrasında mantıkçı pozitivistlere hareket kaynağı oluşturacak anti-metafizikçi karakter tespit edilmelidir. Comte tarafından “Üç Hal Yasası” olarak sistematik hale getirilmek istenen tarihsel, sosyal ve insanlığın düşünsel gelişim aşamalarının bu şekilde kolaylıkla, bilimsellikten yoksun tasnif edilme çabası Hartung’un görüşünü desteklemektedir.

Diğer yandan metafiziğin yadsınması “metafiziğin ilgilendiği sorunların, gözlemden ya da gözlemlerle ilgili genellemelerden doğrudan doğruya çıkarılabilecek açıklama ve yorum ilkelerinden daha üst düzeyde ilkelere varabileceği yolunda bir önyargıya dayanmasından kaynaklanmaktadır.”⁶¹ Metafizikten bu yönlü bir beklentinin yol açtığı yanlış önyargının aslında metafiziğe ait olmayan bir suçlamayı metafiziğe yüklememize neden olmaktadır.

Bu haksız suçlama ve yadsıma hakkında mantıkçı pozitivistlerin geliştirmiş olduğu doğrulanabilirlik ölçütü ile hareket edildiğinde pozitivistizmde metafizik gibi anlamsız olduğu söylenebilir. Şöyle ki, ‘bir önermenin anlamı doğrulanabilirliğindedir’ yargısı, metafiziğin herhangi bir savı gibi, ne analitik ne de olgusal olduğuna göre anlamsız değil midir?⁶² Cornforth’a göre “felsefede sistem-yapıcıların metafizik kurgularının dışında yeni bir yol açtığını öne süren pozitivistizm, kendi içinde metafizik kurgunun bütün unsurlarını barındırır.”⁶³ Pozitivistizmin “metafizik düşmanlığı”, deneyin mutlaklaştırılması, deneye indirgenmeyi talep etmesi ve insandan bağımsız nesnel gerçekliği yadsınması ile metafizikle olan ilişkisini artırdığı düşünülmektedir.

⁶⁰ Frank E. Hartung, “Pozitivistizmin Sosyolojisi”, Çev.: Taylan Şahbaz, *Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3 Pozitivistizm*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2013, s.203.

⁶¹ Nejat Bozkurt, *20. Yüzyıl Düşünce Akımları*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s.189.

⁶² Cemal Yıldırım, *Bilimsel Düşünme Yöntemi*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s.263.

⁶³ Cornforth, s.42.

Pozitivist felsefenin gerek epistemoloji gerekse ontolojiye bakışını, teolojik ve metafizik hakkındaki genel görüşünü ele aldıktan sonra Comte'un mantığa ve önermelere bakışı bizi pozitivism konusunda aydınlatacaktır.

Mantık bilimi “beyinsel” fenomenlerin bağlı olduğu yasaların pozitif bilimidir; “mantık zanaatı” yasaları uygulama yani usavurmalarımızın en mükemmel hale getirmek için mantık biliminden yararlanma zanaatıdır. Pozitivizmde, zihinsel yasaların sürekliliği tarihsel olarak sağlama sağlayan teorik bir mantık, bu keşifler süresince kullandığı yöntemleri ortaya çıkarmak için uygulamalı bir mantık vardır.⁶⁴

Comte beyinsel fenomenlerden bahsederken, pozitivist felsefe anlayışında bunun bilinebilir fenomenler yani gözleme ve deneye indirgenen dünyanın ussal kavrayışının bir aracı olarak mantığı gördüğünü ifade etmektedir. Öyle ki Comte mantığı araştırmış bir bilim olarak görmektedir, diyebiliriz.

Verrier, A. Comte'un *Pozitif Felsefe Kursları* kitabındaki ön sözde pozitif felsefe önermenin sınıflandırılmasını şöyle dile getirir: “Mademki teolojiyi sonsuza kadar geçersiz kılan bilimler gelişmişlerdir, yeni düşüncelerin pozitif olması gerekir yani; en sonunda bir deney olgusuna indirgenemeyen ya da deneysel olarak bir yasadan doğmayan hiçbir önerme bulunmaması gerekir.”⁶⁵ Daha sonrasında mantıkçı pozitivistlerde görülecek olan bu önerme ayrımı pozitivismin karakteristiğini yansıtmaktadır.

Pozitivist anlamda düşünen felsefeciler, “Hume'dan beri, genellikle, bilimsel bilginin temelini oluşturan duyumsal deneyimin ahlaki yargıları veya estetik değerleri de kapsayacak biçimde genişletilemeyeceği doğrultusunda bir tavır benimsemişlerdir.”⁶⁶ Açık bir şekilde metafizik önermelerin anlamlı önerme kümesinden dışlandığı, etik ve estetik önermelerin ise pozitivist anlamda önermeler kümesine alınmayacağı bu tavır mantıkçı pozitivistlerde de açık olarak görülecektir. Pozitivistlerin önermeleri böylesi bir ayrıma tutması açık ve net olarak gözlem ve duyu verilerine dayandıklarını göstermektedir. Önermelerin anlamlı ve anlamsız hatta saçma kategorisine ayrıştırılması

⁶⁴ Comte, s.117.

⁶⁵ Comte, s.15.

⁶⁶ Antony Giddens, “Pozitivizm ve Eleştiricileri”, (Çev.: Levent Köker), Tom Bottomore-Robert Nisbet (Edt.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997, s.171.

problemi mantıkçı pozitivistlere yöneltilen eleştirilerin başında gelmektedir. Pozitif felsefe olarak insanlık tarihini ve toplumsal gelişimi üç hal yasası olarak sınıflandıran bu öğretinin geçmişe yönelik ifadelerinin ve bu türden önermelerin doğrulanabilmesi, duyu içeriklerine sahip olup olmaması dahası bu önermelerin deneyimlenme imkânının olmaması öğretinin için kendi içinde açık olarak bir çelişki barındırmaktadır.

Pozitivist mantık, dilsel gerçeklik alanını duyumsallık ölçütleri çerçevesinde sınırlandırmaktadır.⁶⁷ Şöyle ki “Bazı atlar kanatlıdır” önermesi hiçbir zaman gözlem ve deneye dayanmadan yanlış olarak kabul edilir. Pozitivistlerce, gözlemlenmemiş olsa dahi bu tür bir yanlışlamanın dile ait bir mantıksal yanlış olduğu kabul edilmektedir. Pozitivistler şimdiye kadar bu önermenin doğruluğu deneyim ve gözlemden hareketle mümkün olsaydı zaten bu dilsel olarak yanlış olarak kabul edilmezdi görüşünü savunurlar. Burada da şu problem ortaya çıkmaktadır; edebi olarak kanatlı at benzeri kullanım veya resimsel olarak kanatlı at tasviri yapılabiliyorken bu yönüyle dilsel gerçeklik alanının duyumsallık ölçütüyle değerlendirilmesi hatalıdır. Böylesi kullanımların imkân dâhilinde olması bu türden önermelerin dilsel bir gerçekliğinin olduğunu gösterir.

Görüldüğü gibi her ne kadar pozitivistin kendine has düşünüş metodolojisi kendinden önceki felsefi düşünüşten farklıysa da felsefe tarihi bize düşüncenin birikimli ilerleyişini göstermektedir ki, felsefi ayrımlar olabilir ama felsefe tarihi ayrıştırılmaz, bu haliyle pozitivism her ne kadar kendi öncüllerini eleştirmişse de onlardan bağımsız düşünemediği gibi kendisinden sonraki felsefi anlayışlarda pozitivistten bağımsız düşünülemez. Ancak pozitivist Antik Çağdan bugüne kadar gelen felsefi düşünceler içinde en son nokta olarak bakan, değerlendiren düşünürlerde vardır.⁶⁸ Bu son nokta tanımlaması eğer, bu tür deneyici anlayışlar dâhilinde düşünülürse bu görüşe katılmamak imkânsızdır. Mantıksal empirisizm ve pragmatizm yüzlerce yıllık idealist felsefe geleneğinin özelliklerini sürdürmektedir.⁶⁹ Empirist ve pozitivist anlayışa karşı eleştirilerin yoğunluğu ve bu anlayışlara karşı oluşturulan felsefi anlayışların varlığı göstermektedir ki pozitivism felsefi düşünüşün son noktası değildir.

⁶⁷ Aşar, s.196.

⁶⁸ Ural, s.12.

⁶⁹ Cornforth, s.18.

Pozitivizm eleştiricilerinin ve pozitivizm sınırlılığı konusunu ele alacak olursak şunları diyebiliriz: “Bilimsel” bir felsefe olma iddiasında bulunan pozitivist okullar; bilimsel yöntemleri ve bilimsel sonuçları, bilimin bir aydınlanma ve ilerleme silahı olduğunu yadsıyacak şekilde yorumlar ve bilimi, bugünkü bilim karşıtı mitlere, dogmalara karşı çıkamayacak şekilde güçsüz bırakırlar.⁷⁰ Bu okullar felsefeyi, düşünce ve dil hakkında uzmanlık gerektiren bir soyut incelemeye indirgemıştır. Bu anlayışı mantıkçı pozitivizmde dışavurum olarak görmekteyiz. Daha sonrasında eleştirilerin karşısında yapılan geliştirmeler ve sınırlılıkların fark edilmesi ile felsefenin işlevi dil probleminde indirgenmiştir.

Langevin’e göre, pozitivizm veya simgesel mantıkçılık, bir doktrinin içeriğini inceleyebilir; fakat kendi anlayışı içerisinde gerçek sentezler geliştirme, oluşturma, gerçekleştirme aracına sahip değildir.⁷¹ Bunun yanı sıra sosyolog ve yöntembilimci Giddens, pozitivist anlayışı Ortodoks model olarak tanımlamış ve uzunca bir süreden beri sosyal bilimlerin kendi yöntemsel anlayışına zıt bir biçimde pozitivizme geniş ve kapsamlı saldırıların Toulmin, Feyrabend, Hesse, Kuhn gibi düşünürler tarafından yapıldığını belirtmiştir. Sosyal bilimlerdeki bu türden düşünürler, pozitivist felsefeye getirdikleri eleştirel çözümlerden çıkartılması gereken noktalarda anlaşmamış olsalar da bu Ortodoks modelin konumunu kaybetmesine yol açtıklarını belirtir.⁷² Buradan hareketle pozitivizm eleştirilerinin doğa bilimsel yöntemlerle insan ve toplum hakkında bilgi edinilemeyeceğini, bu yöntemlerin bu alanlara uygulanamayacağını düşünmüşlerdir. Ayrıca pozitivizmin metafizik karşıtlığında sıkıştığı birçok farklı konu halen tartışma götürür durumdadır.

Pozitivizme böylesi köklü eleştiriler sonrası pozitivist felsefe anlayışı önceki konumunu kaybetmişse de mantıkçı pozitivizmin ortaya çıkışı gündem de kalmaya devam etmiştir. Mantıkçı pozitivizmin incelenmesi temelinde ele aldığımız pozitivist felsefe anlayışının sonraki adımının mantıkçı pozitivizm olduğu yönündeki fikirlere bakacak olursak Giddens’e göre, “Comte’un pozitivizmi ile Viyana Çevresinin mantıkçı pozitivizmi arasında her ne kadar açık karşıtlıklar bulunsa da, ikisi arasında, aynı ölçüde

⁷⁰ Cornforth, s.19.

⁷¹ Langevin, s.24.

⁷² Giddens, s.265.

açık -hem tarihsel, hem düşünsel-bağlar da vardır.”⁷³ Bu bağın kaçınılmaz olarak hem tarihsel hem de düşünsel anlamda yaşanması gerektiğini düşünenler de vardır. Bu anlamda Comte’un düşünsel, sosyolojik ve tarihsel devinim öğretisine yahut üç hal yasası benzeri bir düşünümüne göre mantıkçı pozitivism de tarihi geçmişiyle ele alındığında pozitivist bir dönemin yaşanması kaçınılmaz görünürdü.⁷⁴

Mantıkçı pozitivismin arka planını oluşturması sebebiyle pozitivismi tarihselliği içinde ele aldık. Mantıkçı pozitivismin, pozitivist yanıyla birlikte felsefi çözümlene ve dil analizi yapması, kendisinden sonraki analitik felsefeye kaynaklık etmesi sebebiyle analitik felsefeyi incelememiz gerekir. Bu incelemeyi yapmadan önce dikkat edilmesi gereken noktalara temas edilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Şöyle ki, çoğu zaman dil felsefesi (language philosophy), dilci felsefe (linguistic philosophy), gündelik dilin felsefesi (ordinary language philosophy), analitik felsefe (analytical philosophy) ve mantıkçı pozitivism gibi kavramlar birbirine karıştırılmaktadır.^{75*} Aralarındaki ilişkiler sebebiyle yaşanan bu karışıklık değerlendirme ve tespitlerde doğru sonuçlara varmamıza engel olmaktadır. Bu kavramlarının kullanımına ayrıca dikkat edilmesi gerekmektedir. Analitik felsefenin dili merkeze alan bakışından önce dil düşünce arasındaki ilişkiye değinmemiz daha doğru olacaktır.

Antik Çağdan beri dil düşünce ilişkisi sorgulanmıştır. Felsefe tarihinin ilk dil filozofu olma payesini alan Herakleitos “logos kavramıyla dil, düşünme ve varlık arasında bir özdeşlik bulunduğunu”⁷⁶ ifade etmiştir. Dilin varoluşundan ziyade dilin düşünce ve varlığı ifade etmesi olarak değerlendirmiştir. Parmenides’e göre “düşüncenin doğru olabilmesi için kesinlikle bir nesnesi olmalıdır. Çünkü hiç kimse bir şeyi, zihninde o şeyin var oluşuyla ilgili bir kavrayışa sahip olmadan idrak edemez, bilemez. Dahası düşünce, açıklanabilme ya da ifade edilebilme bakımından gerçek bir nesneye bağlıdır.”⁷⁷ Böylece Herakleitos’un üçlü özdeşliği varlık boyutunda ele alınmıştır. Düşünmenin nesne bağlamında mümkün olması fikri nesnenin bilinebilirliği

⁷³ Giddens, s.243.

⁷⁴ Berivan Alataş, “Ahmet İnam’la Söyleşi: Pozitivizme Rağmen Akıl Orkestrasyonu Mümkün!”, *Dipnot Üç Aylık Sosyal Bilim Dergisi*, (3), 2010, s.69.

⁷⁵ Altınörs, *Dil Felsefesine Giriş*, s.46.

* Kavramlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Altınörs, *Dil Felsefesine Giriş*, s.46-47.

⁷⁶ Altınörs, *a.g.e.*, s.81.

⁷⁷ Ahmet Cevizci, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Asya Kitabevi, Bursa 2001, s.77-78.

ve adlandırılması tartışmasını beraberinde getirmiştir. Çağdaş felsefeye değin bu tartışma sürmüştür. Platon'un 'Kratylos' diyalogunda nesnelere adlandırılmasının ve bilgi olarak aktarılmasının nasıl olacağı ortaya konur.⁷⁸ Platon'un ideler kuramı bundan hareketle okunabilir. Düşüncenin imkânı ve aktarılması nesnelere hakkındaki genel kavramlara bağlanmıştır. Pre-sokratiklere kadar süren dil-düşünce-varlık arasındaki bu ilişki Aristoteles'te varlık-mantık-dil özdeşliğinde değerlendirilmiştir. Aristoteles, dili gramatikal ve mantıksal bir bakışla ele alan ilk filozoftur. Bu ele alışı, *Poetika*'nın 20, 21 ve 22. bölümlerinde görmekteyiz.⁷⁹ Aristoteles'e göre "dil düşüncenin elbisesidir."⁸⁰ Aristoteles'ten önce dil ve düşünce varlık temelli iken Aristoteles'ten sonra dil ve varlık düşünce temelinde değerlendirilmiştir. Antik Çağ'dan mantıkçı pozitivistlere değin dile, düşünceye, mantığa ve varlığa ilişkin düşünceler bu kavramlar arası ilişkiler bağlamında epistemolojik, ontolojik ve lengüistik olarak ifade edilmiştir. Bu tespitlerden hareketle mantıkçı pozitivistlerin ilk çözümleyiciler olmadığını değerlendirilmektedir. Mantıkçı pozitivistlerin dil-düşünce ilişkisinden ve özdeşliğinden hareket ettiğini bu bağlamda değerlendireceğiz.

Bir felsefe yapmaz tarzı olan analitik felsefenin geçmişine baktığımızda, felsefenin çok eski dönemlerinden beri felsefi analiz yapıldığı görülmektedir. Felsefi analiz, Sokratik diyalektik kadar eski döneme kadar götürülebilir. Bir şeyin, bir bütünün, bir problemin parçalarının ayrı ayrı incelenmesi, parçaların birbiriyle ilişkisi ve parçaların bütünlükle olan ilişkisinin incelenmesine analiz denilmektedir.⁸¹ Felsefi kavrayış oluşturma amacıyla bir ifadenin, önermenin parçalarına ayrılarak anlaşılması analitik bir yaklaşım gerektirir. Bu şekliyle ortaya çıkan, önermeleri çözümleyen yani önermeleri analiz eden felsefe yapma tarzı analitik felsefe olarak adlandırılmaktadır.⁸² Böylesi bir parçalama ve analiz mantıkçı pozitivistlerce mantık ve matematik bağlamında bilimsel bir zemine kavuşturulacaktır.

⁷⁸ Altınörs, a.g.e., s. 82.

⁷⁹ Altınörs, a.g.e., s. 83.

⁸⁰ Ernst von Aster, *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, (Çev.: Vural Okur), İm Yayınları, İstanbul 2005, s.254.

⁸¹ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.90.

⁸² Teo Grünberg, *Epistemik Mantık Üzerine Bir Araştırma*, YKY, İstanbul 2007, s.11

Analitik felsefe, 20. yüzyılda ayrı bir felsefe ve felsefi yöntem olarak ortaya çıkan İngiliz ve Amerikan ağırlıklı filozofların oluşturduğu felsefe geleneğini ve bu felsefi gelenekteki filozofların çalışmalarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Bunu yanında 17. yüzyıldan itibaren spekülâtif felsefenin karşıtı bir kavram olarakta kullanılmaktadır.⁸³ 20. yüzyılda ortaya çıkışıyla ardından felsefi düşünüşe damgasını vuran bu anlayış, 17. ve 18. yüzyıl felsefelerindeki yeni felsefe arayışının 20. yüzyılın başında aldığı biçim olarak değerlendirilebilir. Bu felsefi tarz, felsefeye çeki düzen verme kaygısını taşımaktadır.⁸⁴ Cevizci'ye göre "17. yüzyılda Hobbes ve Locke tarafından kurulan fakat 19. yüzyılda neredeyse tamamen unutulmuş bir felsefe geleneğinin 20. yüzyılda, yeni bir takım araçların da yardımıyla, olabilecek en görkemli şekilde canlanışına tekabül eder."⁸⁵ Bu görüşü Locke'un geliştirmiş olduğu 'ideci' yaklaşımda görmekteyiz. Locke, "bir sözcüğün anlamını, o sözcüğün iletişim etkinliği sırasında taşıyıcı olduğu 'ide' olarak açıklamaktadır."⁸⁶ Düşünce dil arasındaki ilişki Locke'da daha belirginleşmektedir. Zihinsel olarak düşünmenin verileri sözcüklerin anlamını oluşturan idelere bağlanmıştır. Hobbes'a göre, "bir insan akıl yürüttüğünde bütün yaptığı, parçaların toplamından oluşan bir toplam veya bir toplamın bir başka toplamdan çıkarılmasından oluşan bir bakiye düşündürmektir; bu, sözcüklerle yapılıyorsa, bütün parçalarının adlarının diğer parçanın adı ile ilişkisinin düşünülmesidir."⁸⁷ Hobbes felsefesinde akıl yürütme karmaşık durumların çözümlenmesinin mantıksal yollarla yapılacağı belirtilir. Parçalara ayrılan yapıların toplamla olan ilişkileri bağlamında değerlendirilmesi öngörülür. Bu anlamda analizci bir yaklaşım görülmektedir. Cevizci'nin Hobbes ve Locke atfen dile getirdiği düşünce haklıdır. Bir dönem unutulmuş da olsa bir takım kaygılardan hareketle yeni bir felsefi anlayışın ortaya çıkışı görülmektedir.

Analitik felsefe, ortaya çıktıktan sonra tüm felsefi düşünceleri etkilemişse de analitik felsefenin yoğun olarak geliştiği ve ilerlediği İngilizce konuşulan ülkelerdeki (Amerika, İngiltere, Kanada, Avustralya) felsefe bölümlerinde yapılan hâkim felsefe

⁸³ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.83.

⁸⁴ Levent Aysever, "Dil Felsefesinin Geleceğine Bir Bakış", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2), Ankara 2003, s.128.

⁸⁵ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s.1023.

⁸⁶ Altınörs, *a.g.e.*, s.48.

⁸⁷ Thomas Hobbes, *Leviathan*, (Çev.: Semih Lim), YKY, İstanbul 2007, s.41.

olarak görülmektedir.⁸⁸ Cevizci ise analitik felsefe hakkında aynı coğrafyayı zikrederek, olgulara ya da anlamlara uygun düşecek en iyi ve en dakik mantıksal formu bulmak için tümceleri ya da kavramları veya dilsel ifadeleri analiz etme işiyle uğraşan felsefi akım olarak tanımlar.⁸⁹

Analitik felsefenin ortaya çıkışı iki ayaklıdır, bunlar dil-dünya ilişkisi ve anlam sorunudur. Dil-dünya ilişkisinde Antik Çağdan beri gelen tartışmalar 18. yüzyıl felsefecileri Locke, Hobbes, Berkeley ve Hume'da farklı bir boyut kazanmıştır. Şeyler ve dil, dünya ve dil arasındaki ilişki dile getirilmeye çalışılmıştır. Locke'un ideci yaklaşımında şeylerin zihinlerde oluşturduğu ideler, anlam sorununa cevap arayan düşünürlerden eleştiri almıştır. Berkeley *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine* adlı eserinde, dilin en önemli biricik amacının sözcüklerle gösterilen ideleri iletmek olmadığını söyleyerek Locke'u eleştirmektedir.⁹⁰ Berkeley, dil yanlışlarına ve darlıklarına düşmenin, sözcüklerin saf ve belirli anlamlarını elde etmenin güçlüklerine değinir ve bu konuda bir takım yaklaşımlar sergiler. Berkeley, "yalnızca insanların konuşmadan önce düşünmelerini ve sözcüklerin anlamını bir karara bağlamalarını istiyorum" derken "yaptığım ya da yaptığımı ileri sürdüğüm başlıca şey sözcüklerin pususunu ya da perdesini kaldırmaktır."⁹¹ 18. yüzyıl filozofları sonrasında 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra dil-dünya ilişkisi ve anlam sorunu daha derinlikli incelenmiştir.

20. yüzyılın başlarında aritmetiğin temelleri üzerine çalışan, kimi matematiksel kavramların doğurduğu mantıksal ve felsefi güçlükleri çözmeye çalışan Gottlob Frege ve Bertrand Russell analitik felsefenin kuramsal kurucusu sayılmaktadır.⁹² "Analitik felsefe, felsefenin dilsel yapıları çözümlenmekle asli uğraşısını bulabileceğini savundu. Aynı biçimde düşünür Gottlob Frege'nin öncülüğünde yaptığı ve Russell'ın çabalarıyla yaygınlaşan 'simgesel-matematiksel mantık' anlayışı, felsefenin nesnelere üzerine bilgi sağlayan bir bilim değil; verilmiş bilgisel ya da dilsel yapıları çözümlen bir uğraşı

⁸⁸ Recep Alpyağıl, *Gelen-eksel ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesine Dair Okumalar-II*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012, s.51.

⁸⁹ Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, s.83.

⁹⁰ Altınörs, a.g.e., s.61.

⁹¹ Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi: Berkeley-Hume*, (Çev.: Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul 1998, s.22-23.

⁹² Altınörs, a.g.e., s.112.

olduğu anlayışını getiriyordu.”⁹³ Frege ve analitik, matematik, dil felsefeleri üzerine çalışmalarıyla bilinen M. Dummett’e göre, analitik felsefe post-Frege’ci felsefedir. Frege’nin tarihsel önemini, hem de analitik felsefenin iyisiyle kötüsüyle Frege’den miras kalmış modern mantığa başlangıçtan itibaren bağlı olduğunu belirtir.⁹⁴ Frege’nin *Aritmetiğin Temelleri* eserini Türkçeye çeviren Gözkân’a göre, “Frege’yi analitik felsefenin kurucusu olarak nitelendirmek, aslında daha çok Wittgenstein üzerindeki etkisi ve *Aritmetiğin Temelleri* kitabıyla, “Anlam ve Gönderim Üzerine” başlıklı, anlam sorununa yaklaşımında çağ açan makalesinin, kendisinden sonra çok farklı bir felsefe anlayışı içinde değerlendirilmesi nedeniyledir.”⁹⁵

Wittgenstein, *TLP*’nin ön sözünde Frege ve Russell hakkında şunu açık olarak ifade etmektedir; “Yalnızca şunu belirtmek istiyorum ki, Frege’nin büyüklüklü yapıtlarına ve dostum Bay Bertrand Russell’ın çalışmalarına, düşüncelerimin uyarılmasının büyük bir bölümünü borçluyum.”⁹⁶ Bu yönüyle Frege’nin analitik felsefedeki kurucu öğretisi ile Wittgenstein’i etkilediği ve Wittgenstein’in analitik filozof olarak addedilmesine haklılık kazandırmıştır.*

Russell’a göre, “Frege, ayrıntılı bir şekilde, aritmetiğin yeni bir düşünceye ya da bir aksiyoma gerek olmaksızın, nasıl saf mantıktan çıkarsanabileceğini gösterdi; bu, en azından bu görüşün belirli bir yorumu için, Kant’ın ‘ $7+5=12$ ’ sentetikdir iddiasını çürüttü.”⁹⁷ Russell da Wittgenstein gibi mantıksal analitik araştırmaları Frege’ye kadar geri götürmektedir. Frege’yi kendisinden önceki düşünürlerden ayırt eden, mantığa ve mantıkla doğal dilin ilişkisine dair farklı düşünceleri ve öğretisi ile mantıkta açtığı çığır birçok felsefeciyi etkilemiştir. Frege’nin mantıkta simgesel mantığın babası⁹⁸ sayılması ve klasik mantıkta yüklem, özne ayrımının Frege’nin çözümlemesinde matematikteki

⁹³ Bozkurt, , a.g.e., s.222.

⁹⁴ Rossi, s.12-13.

⁹⁵ Gottlob Frege, *Aritmetiğin Temelleri*, (Çev.: H. Bülent Gözkân), YKY, İstanbul 2014, s.17.

⁹⁶ Wittgenstein, *TLP*, s.13.

* Wittgenstein’in analitikçi filozof olarak kabul edilmesi ile ilgili bkz. Bozkurt, a.g.e., s.221 ve Searle, s.133.

⁹⁷ Bertrand Russell, *Mantıksal Atomculuk Felsefesi*, (Çev.: Dilek Arlı Çil v.d.), Alfa Yayınları, İstanbul 2015, s.161.

⁹⁸ Frege, s.13.

fonksiyon anlayışına denk gelecek şekilde karşılık gelmesi,⁹⁹ onun bu üne sahip olma gerekçesidir.

20. yüzyılda ortaya çıkan ve genel çerçevesini belirlemeye çalıştığımız analitik felsefenin en fazla tanınan ve analitik felsefeyle özdeşleşen temsilcilerini dönemsel olarak ele alırken şöyle bir tarihsel ayırım yapılmaktadır: 1900’lü yıllarda Cambridge’li üç filozofun, B. Russell, G. E. Moore, G. Frege çalışmaları ile başlar, 1920-1940 arası Russell’ın ve Wittgenstein’in ilk dönem etkisinde kalan R. Carnap ve H. Reichenbach ile devam eder. Üçüncü dönem olarak Oxford Okulu olarak tanınan bu son dönem ise 1940 ve 1950’lere tekabül eder, bu dönemdeki temsilcileri ise J. L Austin ve Wittgenstein’den çokça etkilenen G. Ryle’dır.¹⁰⁰ Analitik felsefenin kronolojik dönemlere ayrılmasına benzer bir ayrımı çalışma alanlarını dikkate alarak da yapabilmekteyiz. Kronolojik olarak üç dönemde ele alınan analitik felsefe bu kez kuşak olarak sınıflandırılır. Birinci kuşak filozoflar dilin özellikle sentaktik veçhesiyle, ikinci kuşak pragmatik veçhesiyle ve üçüncü kuşak ise semantik veçhesiyle ilgilenmiştir.¹⁰¹ Her iki şekliyle de karşımıza çıkan analitik felsefenin bu evrelerinin birçok çalışmada böyle ele alındığını görmekteyiz.

Analitik felsefeciler ilk dönem itibariyle felsefe tarihinden bir kopuşu gerçekleştirdikleri düşüncesi ortaya çıkmışsa da gündelik dil filozofu Searle’ya göre, “Şimdilerde analitik filozofların ilk görüşleriyle kesinkes zıt düşen bir tarzda analitik felsefeyle geleneksel felsefe arasında tarihsel devamlılık neşvünema bulmuştur.”¹⁰² Her ne kadar kendinden önceki felsefi düşüncelerin eleştirisi üzerine ortaya çıkmış olsa da çalışmamızda pozitivizmde gördüğümüz gibi düşünce tarihinin ayrılmaz sürecin bileşenleri olarak gelişen akımları ve anlayışları bir birinden kesinkes ayıramamaktayız.

Kendinden önceki felsefi düşüncelerin eleştirisi felsefeye çeki düzen verme kaygısına dayanırken bu dayanağın gerekçesini ise Searle şöyle ifade eder: “Geleneksel filozoflar görevlerini iyinin, doğrunun, güzelin ve adilin doğasına ilişkin tartışma olarak

⁹⁹ Frege, s.22.

¹⁰⁰ Alpyağıl, s.51-52.

¹⁰¹ Jean-Gérard Rossi, *Analitik Felsefe*, (Çev.: Atakan Altınörs), Bilge Kültür Sanat Yayınlar, İstanbul 2013, s.14.

¹⁰² John R. Searle, “Birleşik Devletler’de Çağdaş Felsefe”, (Çev.: Mehmet Atalay), *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, (8), İstanbul 2005, s.147.

ele alırken, pozitivist ve post-pozitivist analitik filozoflar görevlerinin ‘iyilik’, ‘doğruluk’, ‘güzellik’ ve ‘adalet’ gibi kavramların anlam analizi olduğunu düşünmüşlerdir.”¹⁰³

Searle ve Cevizci’nin işaret ettiği üzere ilk olarak analitik felsefenin kavramsal analiz olduğu düşünülebilir ancak bu konuda Searle analitik felsefenin iki ayrı yaklaşımı ile ayrıldığını belirtir. “Analitik filozoflar kümesinde iki büyük akım vardır. Bu akımlardan biri, olağan dilin, felsefi analizinin hem aracı hem de konusu olarak genel anlamda hayli elverişli olduğu yaklaşımını benimsedi. Diğer akım da olağan dilin felsefi amaçlar için ümitsizce elverişsiz ve düzeltilemez düzeyde karışık olduğu yaklaşımını benimsedi.”¹⁰⁴ Bu cihetten baktığımızda çalışmamızın ileriki aşamasında Frege tarafından, daha sonra ise Carnap tarafından verilen uğraşın hatta Wittgenstein’in ilk dönem dil anlayışının gündelik dilin verilerinin dilsel analiz yönünden problemliliği görülecektir. Daha sonra özellikle Wittgenstein’in ikinci dönemi ve Austin ile gündelik dilin dilsel analizi analitik felsefenin uğraş alanı ve problematiği olmuştur.

Bu görüşün yanında analitik felsefenin iki gruba ayrılabilceğini ifade eden bir görüş ise şöyledir: “Anlam sorunu bakımından 20. yüzyılda iki ana akımın varlığından söz edilebilir: Olgulara ilişkin olmayan sözcelemelerin* anlam araştırması açısından ele alınması gerektiğini düşünmeyen ve incelemelerini önermeler ile sınırlayan mantıkçı pozitivistlerin çözümlemeleri ve bunun tersini savunan gündelik dilci filozofların çözümlemeleri.”¹⁰⁵ Analitik felsefeyi ikiye ayıran her iki görüşün temel dayanağının gündelik dilin bağlamsal anlam analizinde yaşanan sıkıntıların formülasyonunun zorluğu olduğu ortaya çıkmaktadır. Birinde olağan dilin felsefesi diğesinde ise simgeselleştirilmiş dilin imkânı tartışılmaktadır. Bu iki akım analitik felsefenin temel hareket noktasının ve felsefenin tek konusunun ‘dil’ olduğunu varsayar.

Bu felsefe türünün en ayırt edici özellikleri hakkında bu belirlenimler yapılabilir: “Edebi bir dilden ziyade açık-seçik bir dilde yazma, ontolojiden ziyade

¹⁰³ Searle, s.129.

¹⁰⁴ Searle, s.130.

¹⁰⁵ Altınörs, *Anlam, Doğrulama ve Edimsellik Austin Üzerine Bir İnceleme*, s.6.

* Sözcelem, ileti anlamında kullanılmıştır. Bkz. Atakan Altınörs, *Dil Felsefesi Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000, s.73.

epistemolojiye ağırlık verme, düşünce tarihinden ziyade meta-felsefe ile ilgilenme”¹⁰⁶ kuşkusuz sayılabilir. Analitik felsefe tam da amaçlanan bu hedefler doğrultusunda açık bir dille, bilgi veren felsefi bir üst dil kullanmaya çalışmıştır.

Searle, Frege'nin analitik felsefedeki yerine ilişkin öğretisinin her ne kadar aşılmışta olsa çalışmalarının iki sebepten ötürü önemini koruduğunu dile getirirken bunun gerekçesini şöyle ifade eder. “Birincisi özgül anlamda yüklem analizi (predicate calculus) diyebileceğimiz modern mantığı icat etmek suretiyle Frege bize, felsefi analizin en önemli aracını kazandırmış oldu; ikincisi, dil felsefesini, bütün bir felsefi girişim açısından merkezi duruma getirdi.”¹⁰⁷

Frege kadar etkili olmazsa da analitik felsefede ismi üç kurucu arasında zikredilen Russell hakkında “O, matematiksel mantık alanındaki çalışmalarını daha sonra felsefe alanına yansıtmış ve bu çerçevede içinde mantıksal atomculuk öğretisini geliştirmiştir. Buna göre, Russell sisteminin en basit tümcelerine atomik önermeler adını vermiş ve bu önermeleri, daha kompleks tümcelere karşılık gelen moleküler önermelerden ayırmıştır”¹⁰⁸ denilmektedir. Russell'ın mantıksal atomculuk öğretisi ve matematiksel mantık anlayışı dünyaya ait bilinmezleri aydınlatacağı ve bileşenleri hakkında bilgimizi artıracacağı yönüyle daha sonra mantıkçı pozitivistlerce ayrıntılı incelenmiştir. Bu önerme türlerine ilişkin çalışmamızın farklı yerlerinde mantıkçı atomculuk ve önermelerin atomsal ve moleküler tasnifi üzerinde durulacaktır.

Önermeler açısından bakacak olursak analitik felsefenin ne olduğuna Grünberg'in pragmatik yaklaşımı “felsefi çözümlemeden önce doğruluk-değeri denetlenemeyen veya denetlenmesi tartışmalara yol açan bir önerme, çözümleme sonucunda, bütün tarafların kabul edebileceği bilimsel bir yoldan denetlenebilir bir biçime girer”¹⁰⁹ şeklindedir. Çalışmamızda ele aldığımız mantıksal atomculuk, atomik önermeler, moleküler önermeler tam da bu bakış açısını destekleyici yöndedir. Bu tür önermelerin kurgulandığı esas fikir analiz-çözümlemedir.

¹⁰⁶ Alpyağıl, s.51.

¹⁰⁷ Searle, s.127.

¹⁰⁸ Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, s.1345.

¹⁰⁹ Grünberg, a.g.e., s. 12.

Analitik felsefenin dile ilişkin görüşleri, yapmak istediği ve analizden kastının ne olduğuna dair öğretilerine bakacak olursak şunları belirtebiliriz: Analitik felsefe, geleneksel metafiziğin kapalı ve bilinmezci diline, retoriği kullanan ve metaforlarla bezenmiş diline karşı dili açık, nesnel ve doğrulanabilir bir şekilde kullanmayı filozofların görevi sayar.¹¹⁰ Grünberg'e göre, analitik felsefe, "geleneksel felsefi ortak duyu veya bilim yolundan elde edilemeyen bazı bilgiler sağlamak amacı güder. Modern 'analitik felsefe' ise başka yoldan edinilemeyen bilgiler şöyle dursun, doğrudan doğruya ve tek başına hiçbir bilgi ortaya koymak iddiasında değildir."¹¹¹ Analitik felsefenin bilgi ortaya koymaktan ziyade anlaşılabilir bir bilginin peşinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu arayışında temel gerekçesi açıklıktır. Eğer ifadeler açıklıktan yoksun ise ve spekülative anlamda bilgi yükü ile yüklü olsa dahi anlaşılmazdır. Analitik felsefecinin de tam olarak işi spekülative yaklaşımdan uzak bir arı dilin imkânı ve felsefede kullanımını sağlamaktır. Cevizci, analitik filozofların açıklık arayışları ve talebinde olmalarının onları doğallıkla 'dile dönüş hareketi'nin en önemli faileri yaptığını söyler.¹¹² Analitik filozoflar açıklığa önem verirken, fikirlerimizi meydana getiren tüm ilişkileri aydınlatarak -ki bunu analiz yöntemiyle yapmak zorundayız- anlaşılabilirliğin sağlanacağını düşünürler.

Analitik felsefe anlayışına sahip birçok filozof ile birçok modern dilbilimci, oluş halinde yaşayan dilin dışında kristalize olmuş, belirsizliklerden arınmış, ideal bir dil inşa etmeyi arzu ederler.¹¹³ Bu dili inşa etmeye çalışırken temel problem dilin dünya ile olan ilişkisinin nasıl olduğudur. Bu problem Eflatun'dan beri felsefede merkezi bir yer tutmaktaydı.¹¹⁴ Böylesi bir dili inşa ederken yine dilsel birimlerin anlam bağlamında değerlendirenler de değerlendirmeyenler de zorunlu olarak analize başvurmak zorundadırlar.

Analiz yönteminin fikri alt yapısı, "Mekanik dil anlayışı 'makina' analogisini kullanır. Dil bir makinaysa, değişmeyen bir düzen ve işleyiş yasası var demektir. Buna göre, insan iradi olarak, dili parçalarına ayırabilir ve gerektiğinde onu tamir edebilir;

¹¹⁰ Altınörs, *Anlam, Doğrulama ve Edimsellik Austin Üzerine Bir İnceleme*, s.4.

¹¹¹ Grünberg, a.g.e., s.11.

¹¹² Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s.1024.

¹¹³ Demir, *Dilin Belirsizliği*, s.36.

¹¹⁴ Searle, s.140.

hatta tümüyle yıkıp yeniden inşa edebilir”¹¹⁵ görüşüne dayanır. Analitik felsefenin kullandığı analizin ne olduğu; “Bir şeyin, bir bütünün, bir problemin a-parçalarının ayrı ayrı incelenmesi, b-parçaların birbirleriyle olan ilişkilerinin incelenmesi ya da c-parçaların bütünlükle olan ilişkisinin araştırılmasıyla, bileşensel öğelerine ayrılması süreci ya da işlemi”¹¹⁶olarak tanımlanmaktadır. Rossi, klasik mantıktan ayırdığı analiz yönteminin önermeler üzerine örneğini şöyle verir: “Tanrı görülebilir dünyayı yarattı, bu önermeyi; ‘Tanrı görülemez’, ‘Tanrı dünyayı yarattı’, ‘Dünya görülebilir’ olarak üçe ayırır.”¹¹⁷ Görüldüğü üzere mekanik dil anlayışı denilen makine analogisi kullanılmakta ve önerme parçalarına ayrılmaktadır. Önermelerin dilsel olarak parçalara, alt bileşenlere ayrıştırılması ayrıca analitik felsefeye yöneltilen eleştirilerin başlıcalarındandır. Her önermenin bir alt önerme grubu varsa, bu sonsuza kadar ilerleyecektir endişesi ortaya çıkmaktadır. Bu eleştiriye benzer bir eleştiri atomal önermelere yönelik de yapılmaktadır. Yine, temel önermelerin ileride göreceğimiz üzere Carnap’ın çıkarsama anlayışında da görülmektedir.

Searle ise pragmatik yaklaşımdan uzak bir şekilde bu anlayış için genel anlamda, “felsefe tarihinde, titizliği, açıklığı, zekâsı ve hepsinden önemlisi entelektüel içeriği açısından analitik felsefe tarihine denk gelebilecek başkaca herhangi bir disiplin olmadığını düşündüğünü”¹¹⁸ belirtmiştir.

Analitik felsefe dilsel-mantıksal analiz yöntemini yalnızca dil felsefesi alanındaki sorunlara değil, eylem teorisi, etik, bilim teorisi, siyaset felsefesi gibi çeşitli alanlardaki problemlere de uygulamaktadır. Bu bakımdan da sadece dil felsefesi konularıyla sınırlı bir gelenek olarak değerlendirilmemelidir.¹¹⁹

¹¹⁵ Demir, *Dilin Belirsizliği*, s.33.

¹¹⁶ Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, s.90.

¹¹⁷ Rossi, s.17.

¹¹⁸ Searle, s.148.

¹¹⁹ Altınörs, *Dil Felsefesine Giriş*, s.47.

1.2. VIYANA ÇEVRESİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI VE ÜYELERİ

Viyana Çevresi olarak adlandırılan mantıkçı pozitivistlerin manifesto olarak kabul ettikleri *Bilimsel Dünya Anlayışı: Viyana Çevresi** (Alm. Wissenschaftliche Weltauffassung Der Wiener Kreis, İng. The Scientific Conception of the World: The Vienna Circle) adlı bildiri; Hans Hahn, Otto Neurath ve Rudolf Carnap tarafından kaleme alınmıştır. *Manifesto*, 15-16 Eylül 1929'da Deneysel Felsefe Derneği (Berlin) ile Ernst Mach Derneği'nin 'müspet bilimlerin epistemolojisi üzerine' düzenlediği ve Alman Fizikçiler Derneği ile Alman Matematikçiler Birliğinin de katılımcı olduğu Prag'daki konferansta sunulmuştur.¹²⁰ Felsefe alanındaki spekülasyonların ve Hegelci metafiziğe karşılık doğa bilimlerinde meydana gelen önemli gelişmeler pozitivistlerin de etkisiyle felsefecilerin bilimsellik kaygısı böylece kendini dışa vurmuştur. Bu kaygının gerekçesi "Bilimsel gelişmeler ile Russell-Whitehead'ın araştırmaları ile hız kazanan düşünsel gelişmelerin yanında, anti-metafizik karakter arz eden araştırma ve aydınlanmanın gelişen ruhu ile ortaya çıkmaları"¹²¹ ile görülmektedir.

Mantıkçı pozitivism savunucularının Viyana Okulu çevresinde bir araya geldikleri dönemlere denk gelen "doğa bilimlerinde görülen ilerlemeler ve buna bağlı olarak fizikte beliren bunalımlar, mantıksal yöntem bilimsel sorunsalı ön plana çıkartmıştır. Görelilik Kuramı ile Kuantum Mekaniğinin oluşması ve gelişmesi yoğun tartışmalara yol açmıştır. Tartışmaların odak noktasında, bilimin temellerine ve bilimsel bilgiye ilişkin sorunlar bulunuyordu."¹²² Çevre üyelerinden Philip Frank bu toplantılara ilişkin; "Viyana Üniversitesinde fizik doktoramı daha yeni vermiştim. Ama beni en fazla ilgilendiren alan bilim felsefesiydi. Her perşembe akşamı Viyana kahvelerinden birinde toplanan bir grup öğrenci arasına ben de katılıyordum. Gece yaralarına kadar, hatta kimi zaman sabahlara kadar oturup bilim ve felsefe sorunları üzerine

* Hans Hahn, Otto Neurath, Rudolf Carnap, *Wissenschaftliche Weltauffassung Der Wiener Kreis*, Ernst Mach Derneği Yayınları, Viyana 1929, Web: <http://neurath.umcs.lublin.pl/manifest.pdf> Erişim: 15.03.2015 22.10. İlgili manifestoya çevrimiçi olarak ulaşılmıştır. Araştırma sonucu manifestonun Türkçe çevirisi şu kaynakta bulunmaktadır. Zeki Özcan, *Viyana Çevresi Üzerine*, Birleşik Yayınevi, 2012 Ankara, ss.99-122. Çalışmamızda Almancası referans alınmıştır ve bundan sonraki kaynak göstermede *Manifesto* olarak kısaltılacaktır. Almancası: <http://neurath.umcs.lublin.pl/manifest.pdf> , İngilizcesi: <http://againstopolitics.com/pdfs/viennacircle.pdf>

¹²⁰ *Manifesto*, s.300.

¹²¹ *Manifesto*, s.301.

¹²² Özgül, s.41.

söyleşiyorduk. Konuştuklarımız çok değişik alanlara yönelikti, ama sonunda dönüp dolaşp hep aynı soruna geliyorduk: Felsefedeki şu geleneksel anlam kargaşasında, karanlık ve sonunda kapalı anlatım biçiminden nasıl kurtulabilirdik? Felsefe ile bilim arasında yakın bir ilişki kurmak olanaksız mıydı? ‘Bilim’ derken bununla yalnızca doğa bilimlerini kast etmiyorduk, sosyal bilimleri de bunun içine sokuyorduk. Grubumuzun en faal ve düzenli üyeleri Hans Hahn ve iktisatçı Otto Neurath ile bendim. O zaman üçümüz de kendi özel ilgi alanlarımızda uğraş veriyorduk ise de öbür alanlardan da elverdiğince bilgi edinmeye, yöntem öğrenmeye çalışıyorduk. Siyasal, tarihsel, dinsel alanlarda bir yığın sorunu olabildiği kadar bilimsel düzeyde tartışmak başlıca amacımızdı. Grubumuzun siyasal olsun dinsel olsun özel hiçbir ortak inancı yoktu. Nedir ki, hepimizin ortak bir eğilimi vardı: Empirizm¹²³ diyerek görüşlerini belirtir. Çevre’nin bir araya gelişi, temel tartışma zemini, ileri gelenleri ve sözcüleri hakkında bu belirlenim birçok noktada değerlendirmelerimize paralel bakışı yansıtmaktadır.

Viyana Çevresi, özellikle Viyana Üniversitesinde matematik, fizik ve felsefe alanında çalışmalar yapan Profesör Mach’ın arayışları ile verdiği derslerden etkilenen düşünürlerin bir araya gelmesi ile ortaya çıkmıştır. Viyana Çevresi 1922-1938 yılları arasında yaşamıştır; fakat tesirleri büyük olmuştur.¹²⁴ Ayhan’ın “Mach’ın bilim teorisi çalışmalarını temele alınmasının sebeplerinden belki de en önemlisi, bilimsel kavramları duyumcu bir anlayışla yeniden yorumlamak, böylece metafizik kavramları bilimden uzaklaştırmak istemesinden ileri gelmektedir”¹²⁵ görüşü haklılık arz etmektedir. Mach’ın etkisi *Manifesto*’da da belirtilmektedir.

Mantıkçı pozitivistin manifestosunda Viyan Çevresi üyelerinin görüşlerinin oluşmasına katkı sunan düşünceler ve düşünürler belirtilmiştir. Bu belirtme sınıflandırma şeklinde yapılmıştır ve şu şekildedir:

¹²³ Philipp Frank, *Doğa Bilimlerinde Pozitivizm*, (Çev.: Yılmaz Öner), Spartaküs Yayınları, İstanbul 1995, s.4-5.

¹²⁴ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2013, s.389.

¹²⁵ Emine Ayhan, *Pozitivist Mantık Anlayışı ve Viyana Çevresine Yöneltilen Eleştiriler (M. Schilck, O. Neurath, R. Carnap ve A. J. Ayer ile Sınırlandırılmış Şekilde)*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2005, s.18.

- 1-Pozitivizm ve Deneycilik: Hume, Aydınlanma Çağı, Comte, J. S. Mill, Richard Avenarius, Mach.
- 2- Empirik Bilim Kuramcıları (Fizik hipotezi, Geometri vd.): Helmholtz, Riemann, Mach, Poincare, Enriques, Duhem, Boltzmann, Einstein.
- 3- Mantık ve Uygulamaları: Leibniz, Peano, Frege, Schroder, Russell, Whitehead, Wittgenstein.
- 4- Aksiyomatik: Pasch, Peano, Vailati, Pieri, Hilbert.
- 5- Hedonistler ve Pozitivist Sosyologlar: Epicurus, Hume, Bentham, J. S. Mill, Comte, Feuerbach, Marx, Spencer, Mtiler-Lyer, Popper- Lynkeus, Carl Menger (Büyük)*¹²⁶

Manifesto 'da belirtildiği üzere mantıkçı pozitivist Viyana Çevresi'nin arka planı ortaya çıkmaktadır. Büyük ölçüde İngiliz empirist geleneğinin etkisi altında olduğu ve Çevre'nin görüşlerinde pozitivist geçmişin korunduğu söylenebilir.¹²⁷ Mantıkçı pozitivistin İngiliz empirist geleneğinin etkisi altında olduğunu *Manifesto* 'daki, "Biz özellikle halen Russell ve Whitehead'ın temsil ettiği mantık çalışmalarının temelini İngiliz empirik geleneğindeki çalışmalarda görüyoruz"¹²⁸ görüşü ile temellendirebiliriz.

Bozkurt'a göre, "Yeni Olguculuk, Bilim Felsefesi ya da Mantıkçı Empirizm adlarıyla anılan 20. yüzyılın en önemli felsefe mantık akımı temelde Alman filozofu Immanuel Kant'ın 'Fenomenlerden -duyularımıza verilenlerden- başka hiçbir şeyi bilmeyiz' varsayımına dayanır."¹²⁹ Daha sonra göreceğimiz üzere mantıkçı pozitivistin doğrulanabilirlik ilkesi bu yönüyle bu varsayımı haklı çıkartmaktadır. Bilimci yönünün ağır basması itibarıyla felsefede felsefeye karşı konumunu şekillendirirken mantıkçı pozitivistler dil temeli üzerinde hareket ederler.¹³⁰ Şunu belirtebiliriz ki; mantıkçı pozitivist salt pozitivistdeki gibi olgusal yani deneyimlenebilenlerin varlığında temellendirilmemiştir, olgusallığın dışında bunun dilsel formülasyonunu sağlamak için çaba sarf etmiştir.

* *Manifesto* 'da verilen parantez içindeki büyükten kasıt baba Carl Menger'dir, çünkü Carl Menger'in Karl Menger adında çocuğu olduğundan isim karışıklığını önlemek için böyle bir yol kullanılmıştır.

¹²⁶ *Manifesto*, s.303.

¹²⁷ Altuğ, s.41.

¹²⁸ *Manifesto*, s.301.

¹²⁹ Bozkurt, a.g.e., s.231.

¹³⁰ Altuğ, s.35.

Mantıkçı pozitivistizmin ontolojik bildirimlerden önce doğrudan epistemolojik problemlerden hareketle bir takım ilkeler oluşturmayı uygun görmüştür.¹³¹ Çevre'nin ontolojik bildirimleri ele almayışları metafiziğe sapsanmadan epistemolojik sorunlar üzerinden hareket etmeleri, metafiziğin dışında kalarak, metafiziği saf dışı bırakma çabalarını göstermeye yeterlidir.

Viyana Çevresi olarak kabul edilen mantıkçı pozitivist filozofların kimler olduğu, ortaya çıkışı, çalışmalarını örgütlü bir yapıda sürdürmeleri ile daha sonrasında bu felsefi görüşün diğer coğrafyalardaki temsilcilerini ele alacak olursak şunları söyleyebiliriz.

1895 yılında Viyana Üniversitesinde Tümevarımsal Bilimler Kürsüsü Ernst Mach (1838-1916) başkanlığında kurulmuştu. Daha sonrasında bu kürsüye 1902-1906 yıllarında Ludwig Boltzmann geçmiştir.¹³² Moritz Schilck (1882-1936) 1922 yılında Viyana Üniversitesindeki bu kürsüye felsefe profesörü olarak atandı. Kısa bir süre sonra Schilck'in çevresindeki ve derslerini takip eden öğrencileri ile felsefeye ilgi duyan bilim adamlarından oluşan geniş bir grup oluşmuştur.¹³³ Çevre'nin kamuya kapalı, kendi aralarındaki toplantıları bu tarihten itibaren başlamıştır. Schilck'in liderliğine ilişkin "Viyana Çevresi'nin resmi lideri her ne kadar Moritz Schilck ise de, gerçek lideri hiç kuşkusuz Rudolf Carnap'tır. Carnap özellikle dilin mantıksal analizi yaklaşımının mimarı olarak mantıkçı pozitivistizme en çok katkıda bulunan felsefecidir"¹³⁴ denilebilir. Carnap'ın Viyana Çevresine katkısı çok yönlülüğü, mantık ve fizikteki başarılarına bağlıdır. "Modern matematiksel mantığın kurucusu G. Frege'nin derslerini izlemiş, uzay alanında doktora yapmış olan fizikçi Carnap; çağdaş mantığı bilim felsefesine uygulayarak bilim kuramlarının oluşumlarını ve yapılarını çözümlenmeye çalışmış; geleneksel felsefeyi de eleştirerek özellikle dil analizi, olasılık kuramı, mantık ve bilim felsefesine katkıları olan bu bilim adamı Viyana Çevresi'nin çalışmalarını belirleyen

¹³¹ Ercan Sağlar, *Pozitivist Felsefede Doğrulama Kavramının Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2011, s.137.

¹³² *Manifesto*, s.302-303.

¹³³ Özügül, s.18.

¹³⁴ Gürol Irzık, "Wittgenstein ve Carnap: Tractatus'un Mantıkçı Pozitivistizme Etkisi", *Felsefe Tartışmaları 11. Kitap*, Kent Basımevi, İstanbul 1992, s.59.

üyelerden olmuştur.”¹³⁵ Schilck Çevrenin seminerlerini düzenlemiş ve başkanlık etmişse de Johanson, Carnap’ı pozitivistlerin en büyüğü olarak tanımlarken Neurath’ı ise çevrenin en büyük propagandacısı olarak tanıtır.¹³⁶

Çevrenin, *Bilimsel Dünya Anlayışı: Viyana Çevresi* adlı manifestosunda mantıkçı pozitivism ile ilişkisi olan düşünürler üç başlık altında tasnif edilmiştir. Bu sınıflandırma şu şekilde yapılmıştır:

- 1- Viyana Çevresi Üyeleri: Gustav Bergmann, Rudolf Carnap, Herbert Feigl, Philipp Frank, Kurt Gödel, Hans Hahn, Viktor Kraft, Carl Menger, Marcel Natkin, Otto Neurath, Theodor Radakovic, Moritz Schilck, Friedrich Waismann.
- 2- Viyana Çevresine Sempati Duyanlar/İlgililer: Walter Dubislav, Josef Frank, Kurt Grelling, Hasso Hårten, E. Kaila, Heinrich Loewy, F. P. Ramsey, Hans Reichenbach, Kurt Reidemeister, Edgar Zilsel.
- 3- Bilimsel Dünya Anlayışının Önde Gelen Temsilcileri: Albert Einstein, Bertrand Russell, Ludwig Wittgenstein.¹³⁷

Çalışmamız esnasında ulaşılan Manifesto’nun Almanca ve İngilizce çevrimiçi sürümlerinde bu şekilde bir tasnif söz konusudur. Genellikle birçok kaynaktan yaygın ve tanınır kişiler verilmiştir. Çevre toplantılar, konferanslar şeklinde bir araya geldiği için bazı kaynaklarda üye ve sempati duyan kişilerin isimleri üzerine ihtilaflar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Viyana Çevresi’nin görüşlerini benimseyen, seminerlere, kongrelere ve konferanslara katılan bazı kişiler Berlin Grubu olarak sınıflandırılmıştır. Bu grupta; F. Kraus, H. Reichenbach, A. Hezberg, A. Parselav, W. Dubislav ve K. Grelling anılmaktadır.¹³⁸

Manifesto’da “Viyana Çevresi’nin amacı benzer düşünürleri bir arada, etkileşimde tutarak farklı düşününleri etkilemek”¹³⁹ şeklinde belirlenen amaç hakkında bilimsel dünya anlayışının temel niteliklerinin korunması ve geliştirilmesi için bunun

¹³⁵ Bozkurt, a.g.e.,s.195.

¹³⁶ Ingvar Johanson, “Anglosakson Bilim Felsefesi”, (Çev.: Şahin Alpay), *Yazko Felsefe Yazıları 4*, Yazko Yayınevi, İstanbul 1982, s.6.

¹³⁷ *Manifesto*, s.299.

¹³⁸ *Manifesto*, s.301., Ural, s.65., Ömer Demir, *Bilim Felsefesi*, Sentez Yayıncılık, Ankara 2014, s.38.

¹³⁹ *Manifesto*, s.301.

amaçlandığını söyleyebiliriz. “Yeni felsefeyi, bilimsel araştırmanın bir yan ürünü saymak ne denli yerinde ise, onu oluşturanları da klasik anlamıyla meslekten filozof saymamak o denli yerinde olur. Nitekim bunlar matematik, fizik, biyoloji, psikoloji gibi alanlardan gelen bilim adamlarıydı. Oluşturdukları felsefe, bilimsel araştırma alanlarında karşılaştıkları problemleri çözme girişimlerinden kaynaklanıyordu.”¹⁴⁰ Çevre üyelerinin ve sempati duyanların farklı disiplinlerde uzmanlaşmış kişiler olması Mantıkçı Pozitivist Felsefenin temel ilkelerde bir araya gelen kişilerden oluşması daha sonrasında “temsilcilerinin görüşleri kişisel gelişim süreçleri içinde sık sık değişikliklere uğramıştır.”¹⁴¹ Felsefe alanında deneyimi bulunmayan birçok aydın tarafından benimsenen ilkelerde bir araya gelinmesini şöyle açıklayabiliriz; mantıkçı pozitivismde felsefenin-mantıkçı pozitivistlerce bilimin-sorunlarının mantıksal, dilsel, bilimsel çözümlenmesini felsefenin-bilimin-amacı ve yöntemi olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır.

Çevre, tartışmalı toplantıları ve popüler eserleri ile zamanla daha iyi tanınmış ve 1929’da *Bilgi* adlı dergiyi yayın organı olarak çıkartmıştır.¹⁴² 1929’da Carnap, Hahn ve Neurath’ın kaleme aldığı *Bilimsel Dünya Anlayışı: Viyana Çevresi* manifesto sonrası 1930 Königsberg, 1934 Prag, 1935 Paris, 1936 Kopenhag, 1937 Paris, 1938 ve son olarak 1939’da yine Cambridge’de yapılan konferanslarla Çevre’nin görüşleri yayılmış ve yeni özellikler kazanmıştır.¹⁴³

Politik nedenlerle Viyana’daki liberal atmosferde fikirlerini açıklama imkânı bulan bu okulun üyelerinin büyük bir bölümü dönemin siyasal gelişmelerine bağlı olarak Avusturya’dan göç etmek zorunda kalmıştır. Özellikle bu dağılımdan sonra Amerikan ve İngiliz felsefesi büyük ölçüde bu görüşlerden etkilenmiştir.¹⁴⁴ Analitik felsefenin İngilizce konuşulan dünyada etkili olan felsefe olduğunu belirtmiştik. İşte Viyana Çevresi’nin görüşlerinin bu coğrafyalara taşınmasından kaynaklandığı bir kez daha görülmektedir.

¹⁴⁰ Hans Reichenbach, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, (Çev.: Cemal Yıldırım), Remzi Kitabevi, İstanbul 1981, s.87.

¹⁴¹ Özügül, s.20.

¹⁴² Bolay, s.390.

¹⁴³ Ural, s.66.

¹⁴⁴ Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe Kant’tan Günümüze Felsefe Akımları*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1994, s.243.

Bilimsel Dünya Anlayışı'nın farklı form niteliği kazanan türlerini; ABD'de James, Rusya'da eski materyalist akımların yeni bilimsel arayışlarında, Kıta Avrupa'sında ise verimli bir kontrasyonunu Berlin ve Viyana'da görmekteyiz. Johanson 1900'ler sonrası mantıkçı pozitivistlerden bağımsız, ama pozitivist görüşlere çok benzer görüşleri olan düşünce okullarının ortaya çıktığını belirtir ve bunları; ABD'de pragmacılık ve işlemsellik, İsveç'te Uppsala Okulu, Berlin'de Reichenbach ve Hempel'in bulunduğu çevreler olarak belirtir.¹⁴⁵ Görülmektedir ki, bu alanda çalışma yapan bilim insanları ve felsefecilerin kendilerine yönelik tanımlayıcı açıklamaları, bağlı buldukları okul ve çevreler olmadan yapılmaktadır.

Viyana Çevresi görüşlerini taşıyan ve bu görüşler çerçevesinde felsefe yapan düşünürlerimiz hakkında, "Türkiye'de H. Reichenbach –ki memleketimizde bir süre hocalık yapmıştır– yoluyla Nusret Şükrü (Hızır) tarafından temsil edilmiştir. Sembolik mantıkla bugün daha çok Prof. Teo Grünberg ile Dr. Adnan Onart meşgul olmaktadır" diyebiliriz.¹⁴⁶ Mantıkçı pozitivistizmin her ne kadar Viyana Çevresi ile ortaya çıkışı söz konusu ise de daha sonrasında bu çevrenin görüşlerinin özellikle ki kanaatimize göre bilim felsefesi ve sembolik mantık ile daha fazla hemhal olmasından dolayı, ülkemizde de savunucu ve temsilci bulmuştur.

Viyana Çevresi tarafından iki dünya savaşı arasında biçimlendirilen mantıkçı pozitivist felsefesinin "mantıkçı pozitivistizm" adlandırması ilk kez 1931'de A. E Blumberg ve Herbert Feigl tarafından yapılmıştır.¹⁴⁷ Akarsu, bu felsefi hareket, anlayış için "Yeni Olguculuk (Neo-positivism) ya da Mantıksal Olguculuk (Logical Positivism)" adlandırmalarını yapar.¹⁴⁸ *Encyclopedia of Philosophy*'de "Mantıkçı pozitivistizm ifadesi, 'tutarlı empirisizm', 'mantıksal empirisizm', 'bilimsel empirisizm' ve 'neo-positivistizm' ifadeleriyle çoğu zaman eş anlamda kullanılmaktadır; ama yanıltıcı olarak ve sık sık Oxford, Cambridge 'analitik felsefesi' ve 'günlük dil anlayışlarını' da kapsayacak şekilde kullanılmaktadır" denilmektedir.¹⁴⁹ Çalışmamız öncesi yapılan

¹⁴⁵ Johanson, s.6.

¹⁴⁶ Bolay, s.390.

¹⁴⁷ Russell, s.73., Özügül, s.18.

¹⁴⁸ Akarsu, *Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*, s.235.

¹⁴⁹ John Passmore, "Logical Positivism", Paul Edwards (Edt.), *The Encyclopedia of Philosophy*, Macmillian Publishing Co., Inc. & The Free Press, New York 1967, Volume: V, s.52.

araştırmalarda, birçok kaynakta burada alıntılındığı gibi farklı tanımlamalar yapıldığı, uzlaşmış bir tanımın olmadığı görülmüştür. Bunun yanı sıra Viyana Çevre'sinin felsefi anlayışının 'mantıkçı pozitivism' olarak adlandırılması genel kabul gördüğünden hareketle biz de bu tanımlamayı esas aldık.

Analitik felsefeyi incelerken analitik felsefecilerin kendilerinden önceki felsefenin spekülative yönüne karşı çıktıklarını, felsefe dilinin anlaşılır kılınmasını gerektiğini düşündüklerini zikretmiştik. Mantıkçı pozitivism analitik felsefenin bu yönünü alırken, pozitivism özellikle olgusal olanın bilgisi dışında herhangi bir bilginin imkânının olmadığı ve bundan dolayı da bunun, yani olgusal olanın, deneyimlenerek bilgisine sahip olunabileceği anlayışını temel almıştır. Irzık'a göre mantıkçı pozitivism geleneksel empirisizmden en önemli farklılığını "bilgi sorununa daha çok anlam ve mantıksal analiz açısından yaklaşmasıdır."¹⁵⁰ Epistemolojik problemlerin ontolojik yönüne fazlaca temas edilmemesi, bu problemlerin dilsel yönünü daha fazla irdelemeleri mantıkçı pozitivism, pozitivist yönünün baskınlığını hafifletmiştir.

Fizikçi ve fizyolog Mach, fizikçi Frank, iktisatçı Neurath ve matematikçi Hahn'ın çevresinde 1907'de oluşan bir grup ile başlayan mantıkçı pozitivist öncüleri, bilimsel düşünce içinde sembolik ifade sistemleri olarak matematiğin ve mantığın önemini kavrayarak bir bilim anlayışı geliştirmenin yollarını aramışlardır.¹⁵¹ Bu arayış onları felsefenin daha fazla bilimsel görünüm arz etmesi gerektiği fikrine sevk etmiştir.

Mantıkçı pozitivist geleneğin öncülerinin neden Viyana'da ortaya çıktıkları ve Viyana Çevresi olarak adlandırıldıklarına bakacak olursak, birçok araştırmacının hemfikir olduğu ve *Manifesto*'da Carnap, Hahn ve Neurath'ın bunu belirttiklerini görmekteyiz. "Viyana'da bilimsel dünya anlayışının gelişmesinde politik ortamın etkili olduğu bilinmektedir"¹⁵² görüşü İkinci Dünya Savaşı'na denk haklılığını korumuştur.

Viyana Çevresi'nin resmi yayın organı *Bilgi (Erkenntnis)* adlı dergi, Carnap ve Reichenbach yönetiminde çıkartılmıştır. Derginin ilk 6 sayısı Almanya'da, 7. sayı

¹⁵⁰ Irzık, s.65.

¹⁵¹ Giddens, s.254.

¹⁵² *Manifesto*, s.301.

Hollanda’da ve son sayı olarak çıkan 8. sayı ise ABD’de yayımlanmıştır.¹⁵³ Ayrıca bir diğer önemli yayın organı ise 1934’te Neurath tarafından *Birleştirilmiş Bilim (Einheitswissenschaft)* isimli dergidir.¹⁵⁴

1.3. MANTIKÇI POZİTİVİZMİN TEMEL İLKELERİ

Viyana çevresi üyelerinin farklı disiplinlerde uzmanlaşmış olduğunu belirtmiştik. *Manifesto*’da Çevre’nin bu yapısından dolayı “sorun alanı sürekli genişlemiş ise de tümü için bunu söyleyebiliriz; dilin mantıksal analizi ve teorilerin sembolik ifadesi konusunda, Çevre üyelerinin düşünceleri ortaktır”¹⁵⁵ denilerek Çevre’nin ortak yönü belirginleştirilmiştir. Böylelikle dilsel fenomenlerin çözümlenmesi yani analizi temel gaye olarak ortaya konulmaktadır. “Mantıksal deneycilik, gerçekte klasik anlamda felsefi bir hareket olmaktan çok, bilimsel bilgiye uygulanabilen anlam kıstasları ve yöntemlerinin tahliline ve bunların aydınlatılmasına çalışmıştır.”¹⁵⁶ İleride anlam ve dilsel analiz konularını özellikle Çevre’nin üstün öğretisi yönüyle ele alan Carnap’ın görüşlerinde göreceğiz.

Özellikle Viyana Çevresi’nin ve mantıkçı pozitivist felsefe geleneğinin ortaya çıkışının habercisinin bilimsel gelişmeler olduğundan bahsetmiştik. Reichenbach’a göre, “on dokuzuncu yüzyıl bilim tarihi filozofa son derece geniş perspektifler sağlayıcı niteliktedir. Çok sayıda teknik buluşlar yanında önemli mantıksal çözümler yer aldığını görmekteyiz; yeni bilimin açtığı alanda yeni bir felsefe yükselir.”¹⁵⁷ Bu yeni felsefenin, Çevre’nin “felsefe bilimsel karakterde olmalıdır. Yani deneysel bilimlerde olduğu gibi felsefede de açıklık, mantıksal tutarlılık, ispatlanabilirlik bulunmalıdır; spekülasyon, ispatlanamayan, dogmatik varsayım ve görüşlere yer verilmemelidir”¹⁵⁸ şeklinde okunması mümkündür.

Bu türden yeni felsefe anlayışının oluşumu *Bilimsel Dünya Anlayışı: Viyana Çevresi*’nde dört bölüm halinde verilmiştir. Birinci bölümde; arka plan ve Schilck’ın

¹⁵³ Ayhan, s.33.

¹⁵⁴ Ural, s.65.

¹⁵⁵ *Manifesto*, s.313.

¹⁵⁶ Turan Koç, *Din Dili*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013, s.157.

¹⁵⁷ Reichenbach, s.85.

¹⁵⁸ Ural, s.66.

çevresi verilmiştir. İkinci bölümde; felsefi olarak genel çerçeve verilmiştir. Üçüncü bölümde; bu felsefi anlayışın sorun alanları verilmiştir ki, bu sorun alanları: a) Aritmetiğin Temelleri, b) Fiziğin Temelleri, c) Geometrinin Temelleri, d) Biyoloji ve Psikolojinin Temelleri, e) Sosyal Bilimlerin Temelleri olarak beş kısımda incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise; geçmişe bakış ve gelecek ile ilgili görüşler belirtilmiştir.¹⁵⁹ Bu cihetten bakıldığında programlı bir felsefi hareket görünümü arz etmektedir. Bilimsel dünya anlayışının iki temel özelliklerle ifade edilebileceği kanaatindeyiz; öncelikle empirik ve pozitivist dünya algısı, bir diğeri yöntemsel olarak dile ilişkin analitik bir yaklaşım görülmektedir. Viyana Çevresi'nin felsefeye getirdiği yeni felsefe anlayışı dışında yeni olmasa da güncel olarak problemler felsefe alanına girmiş ve yoğun olarak tartışılmıştır. Ural'ın da belirttiği gibi “bu problem, mantık ve dil ile ilgilidir.”¹⁶⁰

Felsefeyi empirik bilimsel temelde yeniden inşa çalışmaları için Çevre'nin mantığa özel bir ilgisi olmuştur. Reichenbach, “Mantık felsefenin teknik koludur; salt bu nedenle filozof için gereklidir”¹⁶¹ diyerek mantığa yüklenen misyonu açıklamaktadır. Yeni felsefe hareketi öncesi mantığın felsefeden bağımsız, matematik gibi ele alınması yadsınarak; deneyin bilimdeki önem ve yeri felsefe de mantığa biçilmek istenmiştir.

Carnap, “felsefe açısından zorunlu gördüğü bir ayırım yaptı, açıklamaları iki sınıfa ayırdı. Bir tarafta deneyim yoluyla gerçekleşmeleri gereken ve gerçekleşme yöntemleriyle anlam kazanan olgularla ve doğa bilimleriyle ilgili açıklamalar vardı; diğer tarafta ise dil çözümlemesiyle ilgili olanlar. Carnap ilkinde ‘nesnel açıklamalar’, ikincisine ‘mantıksal açıklamalar’ adını verdi. Felsefi açıklamalar nesnel değil mantıksal açıklamalardı.”¹⁶² Bundan dolayı Carnap, “felsefeyi mantığa, mantığı da bir tür ‘kavram mühendisliği’ne ya da ‘düşünme teknolojisi’ne indirgeyen çağdaş bir mantıkçı”¹⁶³ olarak tanımlanır. Mantıkçı pozitivistliğe yönelik eleştirilerin başında gelen felsefeyi nesnesizleştirme, konusuzlaştırma bu yaklaşımdan kaynaklanmaktadır.¹⁶⁴

¹⁵⁹ *Manifesto*, s.301-313.

¹⁶⁰ Ural, s.67.

¹⁶¹ Reichenbach, s.154.

¹⁶² Cornforth, s.49.

¹⁶³ Bozkurt, a.g.e.,s.201.

¹⁶⁴ Altuğ, s.37.

Buradan hareketle mantıkçı pozitivism de iç içe geçmiş olan dil-mantık anlayışları ortak amacı gerçekleştirmek noktasından ele alınmalıdır.

Mantıkçı pozitivismin genel olarak kabul edilen ortak görüşlerinden sonra mantıkçı pozitivist felsefe geleneği ile özdeşleşmiş olan konuları indirgemecilik, dil anlayışı, mantığın doğasına ilişkin düşünce ve doğrulanabilirlik olarak belirleyebiliriz. Çalışmamız esnasında bu tür bir değerlendirmenin genel olarak yapıldığını ifade etmeliyiz. Bunun yanı sıra mantıkçı pozitivismin, pozitivismde olduğu gibi anti-metafizik karakter taşıdığını belirtmek gerekir. Mantıkçı pozitivismin dil-mantık bağlamından kopartılamayacak iç içe geçmiş düşüncelerini belirledikten sonra temel ilkelerinde bu başlıklar arasında geçişken olduğunu varsaymamız gerekmektedir. Bu üç temelde toplayacağımız ilkelerden kısaca bahsettikten sonra doğrulama ve dil konuları çalışmamamızın diğer başlıklarında daha detaylı incelenecektir.

Mantıkçı pozitivismin ‘indirgemeci’ yönünü iki yönlü ele almalıyız. “Mantıksal pozitivism kuramsal bilginin doğrudan doğruya duyu-verilerine indirgenebileceği görüşünden yola çıkıyordu ve bunların da bilimi ilgilendiren biricik gerçekliği oluşturduğunu ileri sürüyordu.”¹⁶⁵ Bu yönüyle mantıkçı pozitivism, bilgisel imkânın olgusal deneyim dâhilinde olduğu yönünde empirist bir indirgemeye gittiği bir gerçekliktir. Pozitivismin bilimsellik arayışının “Comte’çu anlamda sadece olguların bilinebileceğini ve bilginin bilimsel yöntemlerle elde edilebileceğini kabul edilmesi”¹⁶⁶ mantıkçı pozitivismde de görülmektedir. Öte yünden bu indirgemeci yaklaşım tek bir bilim ve tek bir bilimin dili imkânı yönünden de indirgemeci bir yaklaşıma sahiptir. Johanson’a göre, “mantıkçı pozitivism tek bir bilim fikrini ortaya atıyordu. Bu düşünce okulunun amacı, aslında böyle tek bir bilimin kurulmasıydı.”¹⁶⁷ *Manifesto* ’nun özellikle üçüncü bölümünde Aritmetik, Fizik, Geometri, Biyoloji ve Psikoloji, Sosyal Bilimler’in temel problemleri incelenmiş ve bunların ortak yönleri üzerine görüş beyan edilmiştir.¹⁶⁸ Belirtildiği üzere bilim dallarının bir birinden tamamen ayırımından ziyade bir toplama, bir araya getirme amacı indirgemeciliğin bir başka yönüne işaret

¹⁶⁵ Özügül, s.45.

¹⁶⁶ Kızılcılık, s.50.

¹⁶⁷ Johanson, s.13.

¹⁶⁸ *Manifesto*, s.308-313.

etmektedir. Akarsu, tek bir bilim gayesi ile oluşturulan öğretinin yöntem itibari ile dile ilişkin görüşünün zorunlu olduğunu şöyle ifade etmektedir: “Viyana okulunda bilim birliği düşüncesi özellikle ortaya atılmış ve içinde her bilimsel savın dile getirilebileceği bir bilimde dil birliği gereksinimi üzerinde durmuştur.”¹⁶⁹

Tek bir bilim ve bu bilim dilinin tasarımı hakkında şu söylenebilir: “Tek bir bilim çevresinde gelişen düşünceler özellikle Carnap ve Neurath’ın; fizik diline indirgenebileceğini ön plana çıkartmıştır.”¹⁷⁰ Carnap’ın temel deneyler fikri ile Neurath’ın gözlem terimlerinin belirlediği özneler arası olgular fikri tüm bilimlerin konusunun aynı olduğu düşüncesini beslemekteydi.¹⁷¹ Birçok kaynakta ‘fizikalizm’ diye bahsi geçen bu düşünsel tavır ortak dil kurma amacıyla ortaya çıkmıştır. Fizikselciliğin ana savının “herhangi bir bilimsel kavramın fizikteki kavramlara indirgenebileceğini ya da herhangi bilimsel bir önermenin ‘fizikselci’ dile çevrilebilirliğini öne sürdüğü”¹⁷² bilinmektedir. Giddens’e göre, “Neurath ve Carnap, fizikalist tezlerini oluştururken; Neurath her şeyin, fiziksel dünyanın bir parçası olarak doğada meydana geldiğine inanıyordu. Carnap bunu, dil hakkında bir tez olarak ifade etmeye girişti; yani tüm bilginin fizikalist bir dilin önermelerine indirgenebileceğini göstermek istiyordu.”¹⁷³ Bu şekilde bir yaklaşımın, felsefeyi bilimin hizmetinde gördüğü düşüncesini haklı kıldığını değerlendirmekteyiz. Tüm bilgi fizikalist bir dilin önermelerine indirildiğinde düşünce salt bilimsel içerik taşıdığından ancak var olabilecektir. Bu ise felsefenin değer ve ideal kavrayış oluşturma misyonunu yok saymak anlamına gelmektedir.

Mantıkçı pozitivistimin bir diğer niteliği, dil öğretisi ve mantığın doğasına ilişkin görüşleridir. “Bilim dilinin mantıksal çözümlenişini felsefenin nesnesi durumuna getiren yeni pozitivistler felsefeyi, en başta dilsel sistemler olarak ele alınan bilimsel kuramların mantıksal yapısını, bileşenleri arasındaki mantıksal bağları ve felsefe ile mantığın dilsel yapısını incelemeye yarayacak şekilde yön vermişlerdir”¹⁷⁴ tespitinden hareketle dilsel çözümlemenin “işlevi, bütün bilgiyi çözümleyerek; bilimin ve gündelik

¹⁶⁹ Akarsu, *Çağdaş Felsefe Kant’tan Günümüze Felsefe Akımları*, s.259

¹⁷⁰ Akarsu, a.g.e., s.259.

¹⁷¹ Johanson, s.13.

¹⁷² Özügül, s.54.

¹⁷³ Giddens, s.257.

¹⁷⁴ Özügül, s.47.

dilin bütün savlarını, bu tür her savın anlamını ve aralarındaki bağıntıları açık kılmak olan mantıksal çözümlenme, böylece, söylemlerimizde gizlenmiş belirsiz sezgilerin, dünyaya ilişkin anlatımlarımızdaki sözel karışıklıkların veya karanlık kalmış ilişkilerin açığa kavuşturulması ve bilimsel, felsefi sorunların anlaşılır biçimde formüle edilmesi¹⁷⁵ amacını ortaya çıkarmaktadır.

Mantıksal çözümlenme, analiz hakkında *Manifesto*'da “mantıksal ve epistemolojik analiz, bilimsel araştırmaların önünde engel olmamalıdır. Aksine analiz mümkün olan bütün olasılıkları bilime sağlamalı ki deneysel bulgular içinde en iyi olanını seçebilelim”¹⁷⁶ şeklinde bir görev verilmektedir. Bu dil teke indirgenen bilim için standart dil haline getirilmelidir ve bu amaçla “Russell ve Whitehead’ın *Principia Mathematica*’da geliştirdikleri simgesel mantık dili, bütün bilim dallarında kullanılabilir ideal bir dil olarak”¹⁷⁷ görüldü. Bu ideal dile ilişkin Altuğ ile aynı görüşü paylaşan Altınörs’e göre, “çok-anlamlılık, kapalılık ya da anlam belirsizliğine yol açtığını düşündükleri doğal dillerin gündelik kullanımlarını eleştiren mantıkçı pozitivistler, dış dünyadaki olgularla birebir örtüşecek, böylece anlam belirsizliklerini ortadan kaldıracak ideal bir dil kurmaya önem vermişlerdir.”¹⁷⁸ Mantıkçı pozitivistler hem dilsel çözümlenme noktasında hem de çözümlenmeye uygun bir dilsel sistem oluşturma noktasında dile ilişkin aynı temel düşünceleri taşırlar. Frege’nin 1906’da, Husserl’e yazdığı bir mektupta ‘mantıkçının ana ödevi; kendisini doğal dilin sultanından kurtarmaktır’ sözüyle ideal, formel bir dil oluşturma amacı açık olarak ortaya konmuştur. Frege, “simgelerden ve işlem kurallarından oluşan bir formel dili, herhangi bir doğal dilden çok daha güvenilir bulduğunu”¹⁷⁹ belirtir.

Mantıkçı pozitivismle özdeşleşmiş olan niteliklerinden birisi daha doğrusu temel konulardan birisi doğrulanabilirlik ilkesidir. Mantıkçı pozitivistler doğrulanabilirlik ilkesi ile anlam denetimi yapıp önermeleri sınıflandırmışlardır. Bu sınıflama sonucuna göre olgusal karşılığı olup, deneyimlenebilen önermelerin anlamlı; olgusal karşılık ve içeriği olmayan, deney konusu yapılamayan önermeleri ise anlamsız olarak

¹⁷⁵ Altuğ, s.36.

¹⁷⁶ *Manifesto*, s.314.

¹⁷⁷ Johanson, s.10.

¹⁷⁸ Altınörs, *Dil Felsefesine Giriş*, s.112.

¹⁷⁹ Altınörs, a.g.e., s.114.

tanımlamışlardır. Doğrulanabilirlik ilkesini ayrıntılı olarak çalışmamızda ele alacağımızdan burada sadece mantıkçı pozitivistlerin nitelikleri arasında sayılmasından dolayı zikretmekteyiz.

Mantıkçı pozitivistlerle özdeşleşmiş bir diğer temel nitelik ise metafizik karşıtlığıdır. Metafizik ve teolojik önermelerin doğrulanabilirlik ilkesince doğrulanamayan, olgusal içerikten yoksun, boş ve anlamsız olduğundan hareketle bu tür önermeleri özellikle bilimleşmiş bir felsefe ortaya çıkarma kaygısı taşıdıklarından dışlamış ve bilim dışı saymışlardır.

Johanson, “mantıkçı pozitivistler, bilime karışan metafizik öğeleri saptamak ve bilimi bunlardan arındırmak yoluyla bilime yardımcı olmayı görev edindiler”¹⁸⁰ görüşü ile bu karakteristik tutumun zorunluluk gereği gibi addedildiğine işaret eder. *Manifesto*'da ise “Bilimsel dünya anlayışı, metafizik felsefeyi ret ederken metafiziğin yanlış yollarının tespit edilmesiyle uğraşır”¹⁸¹ denildiğini görmekteyiz. Burada reddedilme bir yana ‘metafiziğin yanlış yollarının tespit edilmesi’ söylemi dikkat çekicidir. Doğrulanabilirlik ilkesi ve pozitivist geleneğin kalıtı olarak olgusal olan, deneyim imkânı olanların belirlenmesi ile metafiziğin bilimsel olanla olan sınırı çizilmek istenmektedir. Rossi, yeni anlam teorisi dediği analitik çözümlemeyi, mantıkçı pozitivistlerin metafizik ile savaştığını ve onu tasfiye edecek olan bir aracı olarak görmektedir.¹⁸² Carnap'ın *Dilin Mantıksal Yoluyla Metafiziğin Aşılması* adlı çalışması bize bu görüşün haklılığını göstermektedir. Mantıkçı pozitivistlerin dil-mantık ilişkisinin iç içe geçmişliği ve temel niteliklerin geçişkenliği hakkında görüşümüzün bu yönüyle değerlendirilmesinde şu açığa çıkmaktadır. Mantıksal dil analizi, Carnap tarafından tek bilim oluşturma sürecinde kullanılacak ayrıca metafiziğin bilimle olan sınırının çizilmesinde *Manifesto*'da belirtildiği gibi metafiziğin reddedilmesinin yolunu gösterecektir.

Mantıkçı pozitivistlerin metafizik karşıtlığında vardıkları noktayı daha açık gösterecek bir başka bilgiyi ise yine *Manifesto*'da görmekteyiz. “Russell ve

¹⁸⁰ Johanson, s.9.

¹⁸¹ *Manifesto*, s.306.

¹⁸² Rossi, s.49.

Wittgenstein çalışmaları mantıksal köken olarak metafiziksel sapmaların netleştirilmesinde önemli rol oynamıştır” denilmektedir.¹⁸³ Wittgenstein’in metafizik ve metafizik önermeler görüşü ile Çevre’nin Wittgenstein’i yanlış veya kasıtlı kavrayışları metafizik karşıtlığındaki dereceyi göstermesi bakımından önemlidir.

Carnap’ın bu yanlış kavrayışa ilişkin itirafı ise şöyledir; “Daha önce, Çevre’de Wittgenstein’in kitabını okurken onun metafiziğe olan tavrının bizimkine benzediğini düşünmüştüm yanlışlıkla. Kitabındaki mistik olan hakkındaki önermelerine yeterince dikkat etmemiştim, çünkü onun bu konudaki düşünce ve duyguları benimkilerden çok farklıydı. Bu konudaki tavrını ancak onunla kurduğum kişisel temas sayesinde daha iyi anlayabildim. Sanıyorum, metafizik konusundaki ikircikli tavrı, kişiliğindeki derinden ve acıyla hissettiği daha temel bir iç çatışmanın bir görünümüydü.”¹⁸⁴ Görüldüğü üzere metafizik karşıtlığında, metafizik karşıtı olmayan bilakis metafiziğin kendi bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini düşünen Wittgenstein hakkındaki görüş bizlere Çevre’nin bu niteliği hakkında açık bilgi vermektedir.

Mantıkçı pozitivistin metafizik karşıtlığının kendi içinde metafizik bir tutum belirlediği mantıkçı pozitivism eleştiricileri tarafından ortaya konulur. “Yeni pozitivistler dünya-görüşsel bakımdan ‘tarafsız’ olduklarını açıklamalarına ve metafiziği reddetmelerine karşın, kendi yandaşlarınca bile metafiziğin bir çeşitlemesi olarak değerlendirilen, belirli dünya-görüşsel ve ideolojik bir yönelime sahip olan bir kavram geliştirmişlerdir.”¹⁸⁵ Viyana Çevresi’nin metafizik soru ve cevaplarına karşın tavrındaki samimiyeti sürekli sorgulanmıştır. Ural’a göre, “asırlar boyunca işlene gelmiş metafiziğin bir anda felsefeden uzaklaştırılması hiçbir şekilde mümkün olmamıştır. Felsefeden uzaklaştırmak için de olsa, metafizik bir sorun üzerinde düşünmek, bu sorunla ilgili başka sorunların ele alınmasını ve sonuçta metafiziğe yeni bir halka eklenmesini gerektirmiştir. Yani çevre düşünürleri sayesinde geleneksel metafizik adeta güncellenmiş ve daha da yoğunlaşmıştır.”¹⁸⁶ Cornforth mantıkçı pozitivistin bilim ve mantık konusunda ileri sürdükleri yargıların usa aykırı olduğunu ifade ederken,

¹⁸³ *Manifesto*, s.306.

¹⁸⁴ Irzık, a.g.y., s. 79-80. Rudolf Carnap, “Intellectual Autobiography”, *The Philosophy of Rudolf Carnap* (Edt. P. Schilpp), Open Court, Le Salle, 1963, s.26-29’den naklen.

¹⁸⁵ Özügül, s.44.

¹⁸⁶ Ural, s.42.

“pozitivizmi metafizikten arındırma girişimi yalnızca onun usa aykırılığın bataklığına toplanma sürecini hızlandırdığı” görüşünü ortaya koyar.¹⁸⁷

Böylelikle ileride Çevre üyelerinin metafizik önermeler üzerine sınırlama ayraç bağlamında düşüncelerini incelerken mantıkçı pozitivizmin metafizik karşıtı yönünü daha açık görebileceğiz. Doğrulanabilirlik ilkesi sadece bilimsel bilginin güvenilirliğini artırma adına sadece doğrulanabilirliklerinden değil aynı zamanda doğrulanamayanların, anlamsız olanların bilim dışı ilan edilmesine katkı sunduğu için doğrulanabilirlik ve metafizik karşıtlığı birlikte değerlendirilmelidir.

Grünberg, mantıkçı pozitivizmin temel niteliklerinin doğrulanabilirlikten türetilebileceğini söyler. Doğrulanabilirlikten türetilebilecek genel görüşlerini ise şöyle sıralar: “1) Her anlamlı önerme empirik veya analitiktir, 2) Tüm matematiksel önermeler analitiktir, 3) Tüm metafizik önermeler anlamsızdır, 4) Gerçek hakkında bilgi ifade eden her önerme empiriktir, 5) Teorik önermeleri kapsayan bilimsel önermeler, gözlem diline çevrilebilmelidir, 6) Yalnız bilimsel önermeler anlamlıdır.”¹⁸⁸ Grünberg, mantıkçı pozitivist felsefenin savları ile -felsefeyi bilimin hizmetine koşmaya yönelik- Çevre’nin amaçlarını göstermiştir.

Mantıkçı pozitivizme yöneltilen eleştirilerin ve Çevre üyelerinin farklı disiplinlerde uzmanlaşmış kişiler olması, arayışlarının farklı olması gibi etkenlerin Çevre düşüncesinde sürekli bir değişime sebep olduğu bilinmektedir. Irzık’a göre, “mantıkçı pozitivizmden söz edildiğinde herkesi bağlayan ayrıntılı ve sistematik bir bütünden çok, ortak kimi tavır, yöntem ve genel ilkeler, Nusret Hızır’ın deyimiyle bir zihniyet anlaşılmalıdır.”¹⁸⁹ Viyana Çevresinin kendi içinde gerek görüş gerekse üye bakımından farklılıkları barındırması sebebiyle bu konuda kesin ve net tespitlerden uzak belirlemeler yapmamız gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Ayer “felsefenin her türlü metafizik sistem-yapıcılığını reddetmesi, olguların incelenmesi işini görgül bilime bırakması ve dil çözümlemesiyle yetinmesi

¹⁸⁷ Cornforth, s.53.

¹⁸⁸ Teo Grünberg, *Felsefe ve Felsefi Mantık Yazıları*, YKY, İstanbul 2005, s.334.

¹⁸⁹ Irzık, *Wittgenstein ve Carnap*, s.65.

gerektiğini¹⁹⁰ söyleyerek kendi tarafını belirler. Oysa daha sonradan değişen fikirlerine baktığımızda mantıkçı pozitivism eleştirileri ve görülen gerçekleri hakkında, Ayer'in Magee ile yaptığı röportajdaki itirafları bu konuda aydınlatıcı olmaktadır: “Mantıkçı pozitivismin ruhunda doğru olduğunu hâlâ söylemek istiyorum, tutum doğrudu. Ama ayrıntılı olarak bakıldığında... Birincisi, doğrulama ilkesi kendini hiç doğru dürüst formülleştiremedi. Ben birkaç kez denedim, ancak her keresinde içine ya çok az ya da çok fazla şey sokuyordum. Bugüne kadar mantıksal kesin bir formülleştirmeye ulaşamadım. İkincisi, indirgemecilik de işlemiyor. Bilimin daha soyut önermelerini bir yana bırakın, sigaralıklar, bardaklar, kül tablalarıyla ilgili sıradan basit önermeleri bile duyu verileri önermelerine indirgeyemezsiniz. Yani, Schilck'ın ve Russell'ın ilk dönemlerinin gerçekten heyecan verici indirgemeciliği dediğim gibi işlemiyor. Üçüncüsü mantık ve matematikteki önermelerin bir anlamda çözümleyici olup olmadığı şimdi bana epeyce kuşkulu geliyor.”¹⁹¹ Görüldüğü üzere, mantıkçı pozitivismin temel üç problemi Ayer tarafından dile getirilmektedir. Doğrulanabilirlik temelindeki görüşleri ile doğrulanabilirlik ilkesi bağlamında amaçlanan indirgemeciliğin, olgusal deneyim verileri sınırlandırılması ile anlamını yitireceği gerçeğini görmüştür. Amaçlanan bilim dilinin ise mantık ve matematikteki gibi çözümleyici şekilde kesin tanımını bulunmamaktadır.

Mantıkçı pozitivismin metafizik-teolojik, etik-estetik önermeleri coşkusal ifadeler olarak ele alması ile Ayer'in belirtmekten çekinmediği ve kendilerinin -en azından Ayer'in kendisi- Schilck ve Russell'ın görüşlerine coşkusal bağlanım sergiledikleri gerçeği mantıkçı pozitivistlerin bu tür önermelere çifte standartlı yaklaşımını ortaya çıkartmaktadır. Daha da ileri gidildiğinde Ayer, mantıkçı pozitivismin kusurları ve yanlışları üzerine şunları söyler; “Bence, kusurlarının en önemlisi, hemen hemen tamamının yanlış olmasıydı.”¹⁹² Oysaki “bütün idealist filozoflar, güzel ile doğruluk-hakikat kavramları arasında da bir ilişki kurmuşlardır.”¹⁹³ Bu ilişki, estetik önermelerin taşıdığı bilgi yükünün ötesinde kendisini ifade etmeye, Wittgenstein'ci anlamda

¹⁹⁰ Cornforth, s.54.

¹⁹¹ Bryan Magee, “Mantıkçı Pozitivism ve Kalıtı: Alfred Ayer ile Söyleşi”, (Çev.: Aytaç Oksal), *Yeni Düşün Adamları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s.189-190.

¹⁹² Magee, s.189.

¹⁹³ İsmail Şimşek, “Antikçağdan Alman İdealizmine; Estetik Bir Değer Olarak Güzellik”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (41), Erzurum 2014, s.338.

resmetmeye yöneliktir. Mantıkçı pozitivistler coşkusal ifadeler kategorisi oluşturarak estetik önermelere bu yönüyle çifte standartlı yaklaşımlarını göstermişler diyebiliriz. Estetik değer yargılarının, bilimsel bir bilim dalına ait veri gibi bilgi ihtiva etmeden güzellikle, güzellik değeri ile ilgilenmesi insan varoluşundan beri süre gelmektedir.¹⁹⁴ Ayer'in belirtmekten çekinmediği mantıkçı pozitivistlerin eksiklikleri bu anlamda ortaya çıkmaktadır.

¹⁹⁴ Şimşek, a.g.y., s.344.

İKİNCİ BÖLÜM

MANTIKÇI POZİTİVİZM'İN MANTIK ANLAYIŞI

Mantıkçı pozitivistler, Hume'un yapmış olduğu bilinebilir olanın deney ile mümkün olduğuna ilişkin öğretisinin psikolojik bir öğreti olduğu, onun, empirik-psikolojik kuramının ötesinde empirik olmayan felsefe ile çözümleme ile bilinebilir olanların kavramsal olarak kurulabileceğini göstermek istiyorlardı.¹⁹⁵ Hume'un yaptığının mantık ile yapılacağını düşünüyorlardı. Bu amaçla mantığa ilişkin düşüncelerini temellendirmeye çalışmışlardır.

Daha önce belirtmiş olduğumuz tek bilim hedefi ile *Manifesto*'da belirtildiği üzere Peano, Frege, Whitehead ve Russell'in geliştirmiş olduğu matematiksel çıkışlı 'mantıksal çözümleme yöntemi' mantıkçı pozitivistlerce takip edilen en önemli mantık anlayışıdır. Dünyanın bilimsel olarak kavranışının nihai sonucu, felsefenin felsefi sorunları çözümleyici yöntemi olarak kullandığı mantık ile dil analizinin ortak yanları bir araya getirilerek; tek bir bilimin oluşturulabileceği ve dilsel belirsizliklerin son bulacağı bir üst dil imkânını oluşturmayı hedeflemiştir. Bu anlamda Mantıkçı Pozitivizmde mantığın fonksiyonu, birleştirme ve parçalama olarak görülmüştür denilebilir.

Mantıkçı pozitivistin mantık anlayışında tümevarım, Johanson'un deyişi ile "tamamen mantıkçı pozitivist bilim felsefesine özgü olan bir şey"¹⁹⁶ olarak ifadesini bulmaktadır. Mantığın bir nevi Skolastik tümdengelim yönteminin terk edilmesi ve buna alternatif olarak tümevarımsal mantık inşası bu felsefi hareketle özdeşleşmiştir. Tümevarımsal mantık hakkında Reichenbach'a göre, "indüktif (tümevarım) mantığı dedüktif (tümdengelim) mantıktan ayıran özelliği boş olmaması, başka bir deyişle, ulaştığı sonucun öncüllerde saklı olmamasıdır."¹⁹⁷ Bu mantık yürütmeye ilişkin doğru öncüllerden çıkarsanan sonucun yanlış olabileceğini söyler. Şimdiye deyin görülen tüm ördeklerin siyah olmasından hareketle var olan tüm ördeklerin siyah olduğu sonucunun

¹⁹⁵ Johanson, s.9.

¹⁹⁶ Johanson, s.17.

¹⁹⁷ Hans Reichenbach, "Doğrulama Mantığı: İndüksiyon", (Çev.: Cemal Yıldırım), *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2012, s.190.

sağlıklı olmayacağı üzerine kurulu olan bu görüş boş olarak görülmektedir. İndüksiyona ilişkin ise “yeni bir şeyi, daha önceki gözlemlerimizin ötesindeki bir şeyi bulmaya yönelik bilimsel yöntemin dayanağı bir düşünme türü”¹⁹⁸ olduğundan hareketle önem verilir.

Tümevarımsal mantığın öncüllerden çıkarsadığı sonucun olasılık teorisinin inceleme alanına girdiği¹⁹⁹, verilen öncüllerden hareketle olasılık hesabı yapıldığı ve olasılık bakımından en güçlü olanın, en güçlü empirik desteğe sahip olduğu varsayımından hareketle kabullenilmesi gerektiği ifade edilir.²⁰⁰

2.1. ÖNERME ANLAYIŞI

Mantığın zorunluluktan kaynaklanan kurallarını mühendislikteki fizik kurallarına benzetecek olursak, mantıklı düşünmenin inşasında kullanılan önermeleri ise mühendislikte kullanılan aletler gibi kabul edebiliriz. Mantıkçı pozitivistlerin genel olarak mantığa ilişkin bakışlarının kurgulandığı hareket noktası da önermelerdir. Mantıkçı pozitivistlerin önerme anlayışları ele almadan önce mantık felsefesi kapsamında olan kavram, terim ve önermenin ne olduğu, nasıl anlaşılacağı ifade edildiğini incelememiz gerekir.

Antik Çağdan beri “kavram”ın ne olduğu, ne ifade ettiği sorun olmuştur ve tartışması çağdaş felsefede de devam etmiştir. Platon, kavrama idea demiş ve onun ideler dünyasında var olan bir gerçeklik olduğunu varsaymıştır.²⁰¹ Aristo’ya göre, “kavram, en kısa ifadesiyle, ‘nesnelerin tarifi’nin ifadesidir.”²⁰² Kavram (concept), genel olarak “bir şeyin, bir nesnenin zihindeki ve zihne ait tasarımı; soyut düşünme faaliyetinde kullanılan ve belli bir somutluk ya da soyutluk derecesi sergileyen bir düşünce ya da ide”²⁰³ şeklinde tanımlanır. Örneğin “kitap” bir kavramdır. Bu örnekle ilgili çok sayıda, birbirinden farklı nesnelere dikkate alırsak ciltli-ciltsiz, yeni-eski, büyük-küçük, yazma-baskı, edebi-ilmi şeklinde somut kitapları temsil eder. Görüldüğü

¹⁹⁸ Reichenbach, a.g.y., s.190.

¹⁹⁹ Reichenbach, a.g.y., s.191.

²⁰⁰ Johanson, s.17.

²⁰¹ Ruhattin Yazoğlu, Tuncay İmamoğlu, *Klasik Mantık*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2012, s.30.

²⁰² Hamdi Ragıp Atademir, *Aristo'nun Mantık ve İlim Anlayışı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1974, s.99.

²⁰³ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.924.

üzere “kitap” kavramı somut şeylerin soyutlanarak ide olarak bizde kavranan şeye karşılık gelir. Kavram hakkında bilgi ne kadar artarsa o kavramın tanımında, açıklamasında o kadar çok şey ifade edilebilir. Kavram, tek başına tasdik ve inkâr özelliği taşımaz.²⁰⁴ Kavramların dış nesnel dünyada karşılıkları varsa gerçekleştirler, yoksa gerçek değildirler. Kavram dil ile ifade edilirse terim adını alır. Terim (term), “genel olarak, anlamla yüklenmiş olan sözcük ya da deyim. Kavramı, dilsel veya fonetik yönden ortaya koyan, onun anlamını bildiren sözcük”²⁰⁵ olarak tanımlanır. Terimin sözcükten farklı olduğunu belirtmeliyiz. Sözcük (word), “iletişim süreci içinde, genel şekillerini ve aynı ya da benzer anlamlarını farklı zamanlar boyunca koruyan işaret ya da gösterge”²⁰⁶ olarak tanımlanır. “Düşüncenin temelini oluşturan kavramların simgelerde varlık kazandıkları ve bütün işlevlerini yalnızca adlar yani ‘sözel simgeler’ aracılığıyla yerine getirildikleri kabul edilir.”²⁰⁷ Bu kabul toplumsal anlamda gerçekleşirse kavram bir sözcük ile temsil edilir. Doğada yalnız bulunan veya toplumsal bir iletişimi olmayan bir insanın duyular ile edindiği kavramlar vardır yalnız bu sözcük haline gelemeyebilir, gelse dahi iletişimsel bir sözcük olmaz. Her terim bir sözcüktür ama her sözcük bir terim değildir, Sözcük dilsel iken terim hem dilsel hem de anlamsal, kavramsal bir içerik taşır. Görüldüğü üzere düşünülen şey’in kavrayışı halindeki temsiline kavram, mantıksal ifadesine terim, dilsel ifadesine sözcük denilmektedir.

Klasik mantıkta kavramlar ontolojik bağlamda kullanılmıştır. Mantıkçı pozitivistlere gelinceye kadar birçok filozof kavrama farklı yaklaşmış olmasına rağmen, temelde kavramı, bir şeyin zihinde ve zihinsel tasarımı saymışlardır. Mantıkçı pozitivistler ise kavramı mantığın dışına çıkarmışlardır. “Kavram yerine, dil içerisinde anlam taşıyan ve tanımlanabilir olan sözcüklerden, “terim”lerden söz edilebileceğini, kavramların dilden bağımsız bir neliğinin olamayacağını ileri sürmüşlerdir.”²⁰⁸ Mantıkçı pozitivistlerin öğretilerinin temelindeki dil analizini ortaya çıkaran da bu yaklaşımdır. Çünkü onlar, felsefi problemlerin ortaya çıkışını şeylerle ilgili değil şeylerin özünden uzak, şeyler hakkında dile getirilenlerde görmüşlerdir. Kavramdan terime geçiş bu münasebetle değerlendirilmelidir.

²⁰⁴ Emiroğlu, İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*, Elis Yayınları, Ankara 2012, s.59.

²⁰⁵ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.1515.

²⁰⁶ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.1447.

²⁰⁷ Vehbi Hacıkadiroğlu, *Bilginin Doğası ve Kaynakları Üzerine*, May Yayınları, İstanbul 1981, s.126.

²⁰⁸ Yazoğlu, İmamoğlu, a.g.e., s.30.

Mantıkçı pozitivismi derinden etkilemiş olan Russell, “Mantık, Orta Çağ’da ve oradan günümüze dek, tasımsal çıkarımların teknik terim ve kurallarının skolastik bir derlemesi olmaktan öte bir anlam taşımamıştır”²⁰⁹ derken, bu eksikliğin giderilmesinde önermeler üzerinde durulmasına dikkati çekmiştir. Gerek önermenin yapısı gerekse anlam bakımından karşılığı mantıkçı pozitivistlerce yoğun olarak gündemde tutulmuştur.

Mantıkta olduğu gibi mantıkçı pozitivismde de önerme temelde analitik ve sentetik olmak üzere ikiye ayrılır. Ayer, “bir önermenin geçerliliği yalnızca içerdiği simgelerin tanımına bağlıysa analitik, eğer önermenin geçerliliği deney olgularıyla belirleniyorsa onun sentetik olduğu”ndan²¹⁰ hareketle bu ayrımı doğrulamaktadır. Analitik önermelerin anlamsızlığı anlam ihtiva etmemesinden değil bilakis bilinen bir şeyi tekrar etmesinden dolayı yeni bilgi vermemesine bağlanmaktadır.

Mantıkçı pozitivistlerin metafizik önermeleri anlamsız olarak görmeleri, metafizik önermeleri analitik önermeler gibi değerlendirmelerine bağlı değildir. Ayer bu konuda, “analitik önermelerin olgusal içerikten yoksun olduklarını, bu yüzden de bir şey söylemiş olmadıklarını söylerken, bunların, metafizik söylemlerin anlamsız olduğu biçimde anlamsız olduklarını öne sürmüyoruz. Çünkü bunlar, herhangi bir deneysel durum üzerinde bize bilgi vermemekle birlikte, kimi simgeleri nasıl kullandığımızı göstererek bizi aydınlatır” der.²¹¹ Yani analitik önermeler değişik formlarda hayat bulan bilinen bilgiler ihtiva eden anlamsız önermelerdir. Ama metafizik bilinmeyen, tamamen anlamsız önermelerdir.

Ayer, geometrik önermeleri, matematiksel önermelerin sentetik olarak en kolay kabul edilebilecek önermeler olduğunu söylerken; geometrinin fiziksel uzamda varoluşundan ötürü analitik-sentetik önermeler ayrımındaki olgusal içeriğinden hareket eder.²¹² Olgusal içerik bağlamında matematik önermeleri ile geometri önermelerinin

²⁰⁹ Bertrand Russell, *Dış Dünya Üzerine Bilgimiz*, (Çev.: Vehbi Hacıkadiroğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1996, s.37.

²¹⁰ Alfred J. Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, (Çev.: Vehbi Hacıkadiroğlu), Metis Yayınları, İstanbul 2010, s.55.

²¹¹ Ayer, a.g.e., s.56.

²¹² Ayer, a.g.e., s.59.

dahi ayrılmış olması dikkat çekicidir. Olgusal içeriğin bu kadar içselleştirilmesi en azından bu konuda fikir bütünlüğünün oluşmasına katkı sunmuştur.

Mantıkçı pozitivistlerin, empirist gelenek içinde temel önermeler* hakkındaki görüşleri, onların doğrudan bilgi aktardığı şeklindedir. Doğrudan verilen bilgi, fizik dünyaya ilişkin olabildiği gibi psikolojik yaşantılarda olabilir.²¹³ Kendisinden başkaca önermelerin çıkarılabildiği ama kendinden geriye gidilemeyen önermeler hakkında yapılan doğrulama hakkında ise bunu problem olarak değerlendiren Ural, “bir temel önermenin doğrulanması problemini incelemek, olaylardan ne kastedildiğini açıklamayı ve hem olgularla ilgili kelimeler arasındaki, hem de önermeyi oluşturan kelimelerin aralarındaki ilişkinin aydınlatılması gerekmektedir” der.²¹⁴ Görüldüğü üzere mantıkçı pozitivistlerin temel önerme dedikleri, kişinin kendi kişisel fizik dünyaya ilişkin algısı ve psikolojik yaşantısı, olgusal içerikli önermelerin başkalarının veya başka şeylerce doğrudan gözlemlenemeyen, denetlenemeyen sadece üzerine açıklamalar yapılabilecek önermeler olarak görülmüştür.

Mantıksal olarak ifade edildiğinde, P, ancak ve ancak kendisinin doğruluk değeri, kendisi dışında en azından bir önermenin (Q) doğruluk değerini belirliyor, fakat kendisinin doğruluk değerini belirleyecek başka bir önerme bulunamıyorsa, temel bir önerme olarak tanımlanır.²¹⁵

Temel önermelerin rolleri ve işlevleriyle ilgili olarak farklı görüşler vardır. “Ayer, temel önermelerin işlevleriyle ilgili olarak, bu önermelerin bireyin bilgisi için bir temel ya da dayanak olma işlevini gördüğünü savunmuştur. Neurath’a göre ise, temel önermeler, bireyin bilgisinden çok inter-subjektif olarak iletilebilir ve test edilebilir olan nesnel bilgi için bir temel oluşturur. Buna karşın, Schilck temel önermelerin bilimsel önermelerin doğrulanma araçları olduğunu, Popper ise onların sınırlanmamış genellemeleri ya da hipotezleri test etmek için vazgeçilmez araçlar olduğunu öne

²¹³ Ural, s.41, s.73.

* Temel önerme: Epistemolojide, doğrulama ya da yanıtlama sürecinin kendilerinde son bulduğu önermeler; empirik bilginin temelini oluşturup, dolaylı deneyimin verilerini, yalın gözlem verilerini betimleyen ve esas işlevi genel hipotezleri test etmek için araçlar sağlayan önerme türü. Özellikle mantıkçı pozitivistler açısından, “Başım ağrıyor” örneğinde olduğu üzere, bir kimsenin mevcut veya hali hazırdaki deneyimin içeriğini betimleyen önerme. Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, s.1508.

²¹⁴ Ural, s.74.

²¹⁵ Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, s.1508.

sürmüştür.”²¹⁶ Bu farklılıklardan hareketle Russell’in mantıksal atomculuk öğretisinin temelindeki atomik ve moleküler önermeleri; Wittgenstein’in temel-elementer önermeleri; Carnap ve Neurath’ın protokol önermeleri bu bağlamda değerlendirilebilir.

Mantıkçı pozitivist Carnap ve Neurath’ın protokol önerme olarak değerlendirdiği önermelerin ne olduğuna bakacak olursak şunları ifade edebiliriz: “Protokol önermeler, o anda algılanan, ama bir teori içinde anlam taşıyan önermelerdir. Yapılan bir deney sonucu ifade edilen, örneğin ‘Voltmetre şu an 2 amperi gösteriyor’ ifadesi bir protokol önermedir.”²¹⁷ Ural’ın tanım ile birlikte tanımı kolaylaştırmak için verdiği örnekten hareketle; temel önermeye benzeyen ama temel önermeden, içerdiği bilimsel dayanak itibari ile ayrılan protokol önerme, gözleme dayalı bir önerme olarak kabul edilmektedir. Protokol ifadelerin Viyana Çevresi felsefe anlayışında ortaya çıkışını ve tarihi Ural’a göre, “O. Neurath’ın “Sosyoloji ve Fizikalizm” (1931, sayı 2) ve yine Neurath’ın “Protokol İfadeler” (1932, sayı 3) isimli, Carnap’ın ise “Bilimin Evrensel Dili Olarak Fiziksel Dil” (1931, sayı 2) isimli makalelerinin *Erkenntnis*’de (*Bilgi*) yayımlanmasından sonra olmuştur.”²¹⁸

Bozkurt, “Carnap’a göre bütün bilimler, protokol önermeler biçiminde açıklanabilir. Her protokol önerme, özel ve tek bir deneyimi dile getirir. Bu tür tümceler, bilimin temeli olarak nasıl ele alınabilirler sorusunun cevabı ise bilimin birliği sorununun temelidir.”²¹⁹ diyerek esasında mantıkçı pozitivistin amaçlarından olan bilimin birliği ile tek bilim indirgemesinin Carnap’ta vücut bulduğunu göstermektedir.

Mantıkçı pozitivistlerin mantıksal çözülemeye esas olan Russell’in mantıksal atomculuk anlayışından etkilendiğinden bahsetmiştik. Altınörs, “Russell’in mantıksal atomculuğun, analitik felsefe geleneğinin mantıkçı pozitivistizm döneminde yer alan tüm filozoflarca ortak metodik çerçeve olarak kabul edildiğini”²²⁰ belirtir. Russell’in ‘mantıksal atomculuk’ adıyla anılan öğretisini ilk olarak 1918 yılında Londra’da verdiği

²¹⁶ Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, s.1509.

²¹⁷ Ural, s.40.

²¹⁸ Ural, s.106.

²¹⁹ Bozkurt, a.g.e.,s.197.

²²⁰ Altınörs, *Dil Felsefesine Giriş*, s.118.

bir dizi konferans ile tartışmaya açmıştır. *Mantıksal Atomculuk Felsefesi* adlı yapıtında da öğretisini ayrıntılı olarak açıklamıştır.

Mantıksal atomculuktan anlaşılması gerekenler hakkında şunları söyleyebiliriz: Russell, “Öğretimin adına mantıksal atomculuk dememin sebebi çözümlenemeden arda kalan bir şey olarak ulaşmak istediğim atomların fiziksel atomlar değil, mantıksal atomlar olmasıdır. Bunların bazıları; benim ‘tikeller’ (küçük renk veya ses parçaları gibi anlık şeyler) diye adlandırdıklarımdır. Bazılarıysa; yüklemeler, ilişkiler ve benzerleridir”²²¹ diyerek anlaşılmasını ifade ediyor. Mantıkçı pozitivistin fiziki dünyaya ilişkin, olgusal olandan hareket etmesini fizikalizm diye tanımlamıştık, oysa Russell’ın mantıksal atomculuğunun fizik dünyandan hareketle fiziki olarak atomlara denk düşmemektedir. Buradaki benzetişimin temeli, fizikteki en küçük yapı birimleri gibi önermelerin dilsel yapılarının da atomik olduğudur.

Russell mantıksal atomculukla ne amaçladığını kendisi, “İşin esası, varmak istediğim atom mantıksal çözümlenmenin atomudur; fiziksel atomu değildir”²²² şeklinde belirtir. Bu benzetişimin gerekçesinde ise “atomsal önermeler ile atomsal olgular arasında da terimi terimine bir uygunluk bulunduğu”²²³ gerçeğini görmek gerekir. Wittgenstein’in “Dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil.” (TLP 1.1), “Dünya olgulara ayrılır.” (TLP 1.2) ile “Düşünce anlamlı tümcedir.” (TLP 4), “Tümcelerin toplamı dildir.” (TLP 4.001), “Tümce bir olgu bağlamının betimlenmesidir. Tümce bir mantıksal iskelesinin yardımıyla bir dünya kurar; bu yüzden de tümcede, doğru olduğunda, mantıksal olan her şeyin nasıl olduğu görülebilir.” (TLP 4.023) dediğini Russell atomsal olgu ile atomsal önerme arasında kurgulamıştır. Toplanmış olanın dağıtılabildiği, bir araya gelmiş olanın parçalarına ayrılabilirdiği gerçeğinden hareketle atomcu bir anlayış seçilmiştir.

Russell, “bir önermeyi, bunu oluşturan kelimeleri anladığınızda daha önce bu önermeyi hiç duymamış olsanız bile anlayabilirsiniz. Bu, çok sıradan bir özellik gibi görünür; fakat bu onun karmaşık olduğunu belirleyen ve basit anlamlı kelimelerden

²²¹ Russell, *Mantıksal Atomculuk*, s.43.

²²² Russell, a.g.e., s.43.

²²³ Rossi, s.35.

bunu ayıran özelliştir”²²⁴ diyerek daha sonradan mantıkçı pozitivistlerin felsefenin amacında ve filozofun görevi olarak gördüğü ‘anlaşılabilir kılmak’ amacıyla dilsel çözümlemenin temel referansını oluşturacaktır. Dilsel çözümlemenin, “bir önermenin bileşenlerinin, önermeyi anlamamız için anlamamız gereken semboller olduğu; bir önermeyi, duruma göre doğru ya da yanlış yapan olguların bileşenlerinin önermeyi anlamamız için anlamamız gereken sembollerin anlamları olduğu”²²⁵ belirten Russell çözümlemede sembollerden “dış dünyada yer alan atomal olgulara karşılık gelen dilsel-mantıksal formları” kastettiği söylenebilir.²²⁶

Rossi’ye göre, “mantıksal atomculuk öğretisinin kalbi, dilin yapısıyla dünyanın yapısı arasında paralellik ya da mütakabiliyet bulunduğu iddiasındadır.”²²⁷ Altınörs ise “dil ile dünya arasındaki uygunluk savına göre... atomal önermelerin empirizmin klasik formunda tasvir edildiği şekilde, tekil duyu verilerinin dildeki temsilleridir”²²⁸ şeklinde açıklamaktadır. Buradaki dil yapısı, matematiksel mantık ile dil analizine indirgenen dil anlayışıdır, dünyanın yapısı ise fiziksel olan şeylerin mantıksal olarak ifade edilebileceği inancı, görüşüdür.

Wittgenstein’in erken dönemi resim kuramının Russell’in mantıksal atomculuk öğretilerinden hareketle oluştuğu, mantıkçı pozitivistlerin doğrulanabilirlik ilkesini yine Russell’in bu öğretilerinden hareketle “atomal önermelerin doğrulanma ya da yanlışlanmalarını belirleyen, atomal olgular”²²⁹ olduğunu benzer şekilde ortaya koyduklarını söyleyebiliriz. Çünkü olgu ‘doğru’ veya ‘yanlış’ olamaz; sadece olguyu ifade eden önerme olgunun ifadesi olarak ‘doğru’ veya ‘yanlış’ olabilir. Bu yaklaşım daha sonraları eski dil filozoflarında olduğu gibi dilbilimin, göstergebilim çalışmalarında dilbilimciler tarafından problem olarak incelenmiştir.

Wittgenstein’in kendisi ‘mantıksal atomculuk’ deyimini kullanmamakla beraber, yorumcular Russell’dan ilham alarak onu da mantıksal atomculuk içinde

²²⁴ Russell, a.g.e., s.59.

²²⁵ Russell, a.g.e., s.62.

²²⁶ Altınörs, *Dil Felsefesi Sözlüğü*, s.54.

²²⁷ Rossi, s.34.

²²⁸ Altınörs, *50 Soruda Dil Felsefesi*, s.170.

²²⁹ Rossi, s.35.

incelemektedirler. Wittgenstein, daha çok ‘atomik elementler’ gibi deyimler kullanmaktadır.²³⁰

Atomik ve moleküler önerme ayrımı konusunda ise Russell, “Moleküler önermeler dememin sebebi, söz konusu önermelerin, sizin onların atomları olarak adlandırabileceğiniz diğer önermeleri içermeleridir; moleküler önermelerle kastettiğim önermelerse, ‘ya da’, ‘eğer’, ‘ve’ vb. sözcükleri barındıran önermelerdir”²³¹ diyerek atomik önermelerden farklı olarak moleküler önermelerin yapılarındaki dilsel birimlere dikkat çekerek, ayırıcı unsurları gösterir. Bu gibi gramatikal yapıların bulunmadığı önermeleri atomik önermeler sayarken “atomik önermeyi, tek bir fiil içeren önerme olarak tanımladığı”²³² hatırlanırsa, birden çok fiil içeren ‘Sokrates’in ölümlü olduğuna inanıyorum’ gibi ölümlü olmak ve inanmak fiilleri bir önermede bulunduğu, o önerme moleküler önerme olmamaktadır. Dolayısıyla diyebiliriz ki, moleküler önermeler analiz sonucunda kendilerini oluşturan atomsal bileşenlere, alt önermelere ayrıştırılabilen önermelerdir.

Mantıksal atomculuk bağlamında mantıkçı pozitivistlerin önerme anlayışlarını oluşturan görüşlerden sonra yine çokça yapıldığı gibi mantıkçı pozitivismde mantık-matematik ilişkisi üzerine düşünülen hususları ele almak gerekir.

Öner, matematik-mantık ilişkisi ve modern mantığın gelişimine dair şöyle der: “Şu hususa dikkat etmek gerekir ki yeni mantık çalışmalarıyla ilgilenenler, matematikçilerle fizikçilerdir. Çünkü matematiğin ve fiziğin birçok meseleleri yeni mantıkla ilgilidir. Bazı istisnaları ile filozoflar mantığın bu yeni gelişmesi ile pek uğraşmamışlardı.”²³³ Mantıkçı pozitivistlerin *Manifesto*’da belirtmiş olduğu mantık ve uygulamaları ile Aksiyomatik alanında okumalar yapmışlardır. Bu okumalardan hareketle Öner’in de belirlemiş olduğu gerçek bu filozofların birçoğunun fizikçi ve matematikçi oluşlarıdır. Mantıkçı pozitivistler, Öner’in filozoflarca eksik bırakıldığı söylenen bu alana ilişkin yeni mantıkla beraber bir düşünüş geliştirmişlerdir.

²³⁰ İhsan Turgut, *B. Russell- L. Wittgenstein ve Mantıksal Atomculuk*, Karınca Matbaacılık, İzmir 1989, s.53.

²³¹ Russell, a.g.e., s.75.

²³² Russell, a.g.e., s.75.

²³³ Necati Öner, *Klasik Mantık*, Vadi Yayınları, Ankara 2009, s.27.

Matematikçi filozof Hempel'e göre, "Matematiği empirik bilimlerden ayıran, ona bilimlerin kraliçesi diye ün kazandıran en belirgin özellik hiç kuşkusuz matematiğin kesinliği ve eriştiği sonuçların zorunluluğudur. Empirik bilimlerin en gelişmiş olanında bile bu kesinlik ve zorunluk yoktur."²³⁴ Matematiğe bu özelliği kazandıran matematiksel ifadelerin doğrulanmasında ve çözümlenmesinde kesinliği ve açıklığı taşıması gösterilir.

Özgül matematik ve mantık ilişkisi üzerine, "Matematik ve mantık soyut, oldukça karmaşık ve çok yönlü bir biçimde gerçek şeylerle gerçek şeylerin sınıfları arasındaki en genel ilişkileri yansıtmaktadır"²³⁵ derken, Bozkurt matematik ve mantığın genel nitelikleri ile birbirine benzediğini "bu yakınlık her iki alanın içerikten yoksun olmasından kaynaklandığı gibi, matematiğin de mantığın da akıl ilkelerine dayanmasında bulunabilir" der.²³⁶ Matematik ve mantık arasındaki ilişki, hem içeriksel hem de metodolojik olarak birbirine benzeştiğinden "matematiğin içine düştüğü çıkmazdan mantıktan yararlanarak çıkması yönündeki ilişki"²³⁷ ile mümkün olmaktadır.

Mantıkçı pozitivismde matematik ve mantık ilişkisi üzerine Öner'in belirlemesine kaynaklık eden görüş Reichenbach tarafından şöyle ifade edilmektedir: "Geçen asrın ortalarına doğru, matematiksel düşünüşe dayanan yeni bir mantık kurulmuştur. Mantıksal ilişkilerin, bu maksat için icat edilen bir takım simgelerle, yani matematikte çoktan beri alışlagelen tarza benzeyen bir tarzda ifade edilmesi öğrenilmiş ve 'Logistique' ismini taşıyan bu yeni mantık, matematiksel yazılış tarzının sırf bir formaliteden ibaret olmadığını ve birçok mantık meselelerini ancak, bu yeni tarz sayesinde doğru olarak kavranabileceğini göstermiş, hatta evvelce kimsenin aklına gelmeyen bazı mantık meseleleri yeni mantık sayesinde meydana çıkmıştır."²³⁸

Matematik ile mantığın bu yönden ilişkisi metodolojik iken içeriksel olarak ilişkisi üzerine ise Ayer'in "bir önermenin ölçütü, onun geçerliliğini, doğruca, içindeki

²³⁴ Carl G. Hempel, "Geometri ve Empirik Bilim", (Çev.: Cemal Yıldırım), *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2013, s.168.

²³⁵ Özgül, s.20.

²³⁶ Nejat Bozkurt, "Dil-Mantık Bağlamı ya da Dil-Düşünce İlişkisi Üzerine", *Felsefe Dergisi*, (32-33), 1990, s.103.

²³⁷ Zekiye Kutlusoy, "Mantık-Matematik İlişkisi Üzerine", *Kaygı Felsefe Dergisi*, 20, 2013, s.129.

²³⁸ Hans Reichenbach, *Bilime Yeni Pozitivist Bakış İstanbul Konferansları*, (Çev.: Nusret Hızır, Halil Vehbi Eralp), Epos Yayınları, Ankara 2013, s.15.

terimlerin tanımından gelmiş olmasındandır ve arı matematiğin önermelerinde de bu koşul gerçekleşmektedir”²³⁹ görüşü ile bir benzeşimin olduğu ortaya çıkmaktadır. Matematik ve mantığın; gerçeklikle ilgili içerikten yoksun, yalnızca önermelerin dönüştürülmesi ve yeni bilgi vermemesi bağlamında apriori olarak görülmesi bu nedenledir.²⁴⁰ Ayer, matematik ve mantık ilkelerinin evrensel doğru olarak kabul edilmelerini, hiçbir zaman başka türlü kabul etmediğimize bağlar. Bunu apriori doğru olarak kabullerimize benzetir.²⁴¹ Ayer’in matematik ve mantık ilkelerini evrensel doğrular olarak kabul etmesi, Hempel’in matematiğe ilişkin düşüncelerinde görülmektedir.

Hempel’in matematiksel doğruluklara ilişkin görüşü; “Matematiksel doğruluğun niteliğini, onu sağlayan yöntemi inceleyerek anlayabiliriz. Bu konuda sözü uzatmayacağım: Bu yöntem bir önermenin başka bir önerme ya da önermelere başvurarak mantıksal çıkarımla ispatlanmasını içerir. Açıktır ki, ispatta, bazı önermeleri ispatlamaksızın doğru saymak gereği vardır; yoksa sonu gelmeyen bir geriye gidişten kurtulunamaz, tüm matematiksel teorilerde temel varsayımları oluşturan bu tür önermelere ilişkin oldukları teorisinin aksiyom veya postulatları (bu iki terimi eş anlamda kullanacağız) denir”²⁴² şeklindedir.

Mantıkçı pozitivistlerde olduğu gibi Russell’in matematiği mantığa indirgemeye çalışması matematik önermelerinin analitik olduğu görüşüne dayanır. Reichenbach’ta aynen Russell gibi matematik teorem ve önermelerin mantıksal olduğunu düşünmekte ve matematiğin asıl vasfının bu analitikliğe borçlu olduğunu söyler.²⁴³

Matematiksel mantığın temel referansı, B. Russell ve A. N. Whitehead’ın birlikte üç cilt olarak 1910-1913 arasında yazdıkları *Principia Mathematica* olarak kabul edilmektedir. Bu eser sembolik mantığın klasiği olarak değerlendirilmektedir.²⁴⁴ Kutlusoy’a göre, *Principia Mathematica*; “matematiğin mantığa indirgenmesi/mantıkla

²³⁹ Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, s.59.

²⁴⁰ Özügül, s.20.

²⁴¹ Ayer, a.g.e., s.54.

²⁴² Hempel, s.168.

²⁴³ Bkz. Reichenbach, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, s.151.

²⁴⁴ Öner, s.27.

özdeşleştirilmesi girişimidir.”²⁴⁵ Bundan dolayı, mantıkçı pozitivistler indirgemeci yaklaşımları nedeniyle bu eseri anlayışlarına referans almaktadırlar.

Frege'nin *Aritmetiğin Temelleri*'nde yapmış olduğu aritmetiğin mantıktan çıkarsanabileceği tezi her ne kadar kabul görmüşse de matematiğin diğer dallarına uygulanmamıştı. Russell, Dr. Whitehead ile birlikte hazırladıkları *Principia Mathematica* hakkında, “Bu kitap geliştirildiği üzere, matematiksel mantığın teknik yöntemleri, bana çok güçlü ve şimdiye kadar felsefi belirsizlik olarak kalmış birçok sorunun tartışılmasında yeni bir araç sağlanabilecek kapasitede görünüyor”²⁴⁶ düşüncesindedir. Russell, Reichenbach'ın daha sonra ifade edeceği yeni mantığa ilişkin düşüncelerine benzer düşünceleri ortaya koyar.

Mantığın empirik bilimlerden ayıran en önemli özelliği; ulaştığı sonuçların kesin ve zorunlu olmasıdır. Bu özellik matematikte de bulunmaktadır. Mantıkta olduğu gibi salt matematikte de teoremlerin olgusal doğrulukları değil mantıksal doğrulukları söz konusudur.²⁴⁷ Lambert, mantık ve matematiğin doğruları hakkında “Kemeny'e* göre 1) Matematiksel doğruluklar, mantıksal doğruluklara (başka bir şey değildir) indirgenebilir 2) Mantıksal doğruluklar analitiktir, yani tamamen ihtiva ettikleri kelimelerin anlamlarından dolayı doğrudurlar” der.²⁴⁸ Matematiksel ifadelerin mantıksal ifadeler gibi değerlendirilmesi çalışması, analitik önermeler gibi görülmesi; mantıkçı pozitivistlerin dilsel sentaksın dilsel çözümlenmeye olanak tanıyacağı görüşünü desteklemiştir. Matematiksel fonksiyonlar gibi değerlendirilen önermeler simgesel olarak matematik dilindeki gibi sembolleştirilmesine imkân tanıyacağından mantıkçı pozitivistlerin dikkatini üzerine çekmiştir.

Whitehead ile Russell'ın aritmetik, geometri ve tüm matematiği saf mantıktan çıkarsamaya çalışmaları, onlar ve izleyicilerinin mantıkçı olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Bochenski, mantıkçı pozitivistlerin gerek birleştirilmek istenen bilimin gerekse

²⁴⁵ Kutlusoy, s.128.

²⁴⁶ Russell, *a.g.e.*, s.161.

²⁴⁷ Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, s.39.

* Kemeny: Mantığın konusunun olmadığı görüşünü savunan, matematikçi filozof. Kemeny'e göre “Matematik, argüman formlarına dair araştırmadır ve... bilginin en genel dalıdır fakat...tamamen konudan yoksundur.” bkz. aktaran; Lambert, *Bilim Felsefesine Giriş*, s.130.

²⁴⁸ Karel Lambert, Gordon G. Brittan, *Bilim Felsefesine Giriş*, (Çev.: H. Gazi Topdemir, S. Ertan Tağman), Nobel Yayıncılık, Ankara 2011, s.130.

de bu bilimin matematiksel sembollere benzeyen sembolik dilinin imkânının dışında bu indirgemeci yaklaşımın karşıtlarının olduğunu söyler. “E. J. Brouwer’in başını çektiği bir başka okul, böylesi bir indirgeme olanağını yadsımakta, mantığın gelişen matematikle birlikte bir yöntemden başka bir şey olmadığını ve ‘üçüncü şikkın dışta bırakılması’ ilkesinin genelde matematiğe uygulanamayacağını ileri sürmektedir.”²⁴⁹

Mantık dilinin matematik diline çevrilmesi modern mantık çerçevesinde ileri bir görüşe dayanan kolaylıklar ortaya çıkarmıştır. Bilim felsefesi bağlamının dışında dil felsefesi bağlamında “matematik ve simgesel mantığın içerdikleri ile işlem kurallarıyla birer formel dil”²⁵⁰ olmaları nedeniyle matematik-mantık ilişkisi önemlidir.

2.2. ÖNERMELERİN SINIRLANDIRILMASI

Viyana Çevresi üyeleri felsefenin spekülatif yönünü yadsıyan görüşleri ile görüşlerini oluştururken bilimsel ile bilimsel olmayanı ayırt etmeyi hedeflemişlerdir. Bu hedefe yönelik bilimsel ile bilimsel olmayan ifadelere, önermelere ilişkin ayırt edici ölçüt getirmek istemişlerdir. Öncelikle bu ölçüt anlamlı olan ile anlamsız olanı daha sonrasında ise doğrulanabilen ile doğrulanamayana ayırt etmeye hizmet edecektir. Bu çerçevede doğrulama ve doğrulanabilirlik farklılığı ile alınacak ve devamında eleştiriler ile revize edilen ve alternatif olarak Popper tarafından sunulan yanlışlanabilirlik ele alınacaktır. Özellikle metafizik önermeler ve coşkusal olarak nitelenen ve anlamsız olduğundan bilim dışı sayılan önermelere ilişkin Çevre üyelerinin görüşleri ele alınacaktır.

Bolay’a göre, doğruluk: “Doğru bir önermenin özelliği, düşüncenin öznesi ile gerçeklikle uygun olması, yargı ve önermelerin gerçeğe uygunluğu, verilen bir olguyla muhtevaca (içerikçe) uygunluğu. Mantıkta düşüncenin kendi içinde tutarlı olması çelişik olmaması” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımla birlikte Bolay, doğrulukla ilgili iki bakış vererek doğruluktan ne anlamamız gerektiğini belirtir. Leibniz ve Cevdet Paşa, doğruları ikiye ayırırlar: 1) Olgu doğrusu (hakikati), 2) Akıl doğrusu (hakikati). İlki deneye dayanır, zaman ve zemine göre değişir. Dolayısıyla, bunlar kesin ve zorunlu

²⁴⁹ J. M. Bochenski, *Çağdaş Avrupa Felsefesi*, (Çev.: Serdar Rıfat Kırkoğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1997, s.302.

²⁵⁰ Altınörs, *Dil Felsefesine Giriş*, s.16.

değildir. İkincisi akılda olup, zaman ve mekân dışı zorunlu, mantıksal doğrulardır.”²⁵¹ Yıldırım’a göre, “mantık için önemli olan yargılarımızın doğruluğu değil, yargılarımız arasındaki ilişkilerin doğruluğudur. Olgusal önermelerin doğruluğunu saptamak bilimlere ait bir iştir.”²⁵² Akarsu’ya göre, “doğrulama olanağı empirik anlamda değil, mantıksal anlamda anlaşılmalıdır. Bir önermenin doğrulanması, teknik nedenlerden olanaksız da olsa, mantıksal olarak düşünülebiliyorsa -örneğin başka bir gezegende yüksek canlı varlıkların var olabileceği sorusunda olduğu gibi-bu önerme, anlam ölçütüne göre, anlamlı olarak kabul edilmektedir.”²⁵³

Görüldüğü üzere doğruluğa ilişkin akli olanın yani mantıksal doğru olanın kendi içinde, dışsal destekleyici olmadan, zaman-mekân değişkeninden arınık, fizik dünyanın imkânsızlıklarından uzak bir doğruluğunun olması gerektiği ortak yön olarak belirginleşmektedir. Mantıkçı pozitivistlerin felsefeyi bilim gibi değerlendirmek istemeleri, felsefeyi spekülâtif olmayan bir kesin ve değişmez olarak görmek amacıyla olgusal olana ilişkin olan doğruluğu önemsemeleri bu tanımlamalardan çıkarılabilir.

Doğrulamacı kuram ile doğrulanabilirlik ilkesinin genellikle karıştırılması sebebiyle bu farkı belirttikten sonra, mantıkçı pozitivistlerde doğrulamacılık ve ölçüt olarak doğrulanabilirlik ilkesine ilişkin genel bir bakış sunacağız.

“Mantıkçı pozitivist anlam kuramı, doğrulamacılık olarak bilinir ve doğrulanabilirlik ilkesinden özenle ayırt edilmelidir. Doğrulamacı anlam kuramı, adından da anlaşılacağı üzere, bir önermenin anlamının ne olduğu, bu anlamın nereden geldiğini açıklamaya çalışır. Doğrulanabilirlik ilkesi ise bir önermenin anlamlı olup olmadığını saptamaya yarayan bir ölçüttür.”²⁵⁴ Altınörs doğrulama ve doğrulanabilirliği şu şekilde tanımlamaktadır: “Doğrulama, mantıkçı pozitivist anlam öğretisinde, bir dilsel ifadenin anlamlı olup olmadığını belirlemek üzere uygulanan işlem; doğrulanabilirlik, mantıkçı pozitivistimde, bir dilsel ifadenin anlamlı olabilmesinin koşuludur.”²⁵⁵ Ural’a göre ise “Doğrulama, bir önermeyle diğer önerme veya önermeler

²⁵¹ Bolay, s.95.

²⁵² Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, s.32.

²⁵³ Akarsu, *Çağdaş Felsefe Kant’tan Günümüze Felsefe Akımları*, s.255.

²⁵⁴ Irzık, *Wittgenstein ve Carnap*, s.66.

²⁵⁵ Altınörs, *Dil Felsefesi Sözlüğü*, s.25.

arasında formel nitelikte işlem yapmak; yani formel kurallara uyarak bir önermeden diğer önerme ve önermelere geçmektir. Doğrulanabilirlik ise bu işlemlerin gerçekleştirilebilmesidir.”²⁵⁶ Görüldüğü üzere; mantıkçı pozitivismde ele alınan önermelerin doğru olup olmadığı, o önermenin ilişkin olduğu (ve öngördüğü) duyumların ortaya çıkıp çıkmadığına bağlıdır.²⁵⁷

Mantıkçı pozitivismin ilk zamanlarında katı bir biçimde savunulan ve öğretilerinin temelini teşkil eden doğrulanabilirlik ilkesi, daha sonraları düşünürlerin eleştiriler sonrası değişimlerine maruz kalmış ve Popper’in yanlışlanabilirliğinin eklenmesi ile doğrulamacılık ile doğrulanabilirliği ayırma gereksinimi doğmuştur.

Ayer’e göre, doğrulanabilirliğin savladığı şey “her deneysel varsayımın bir gerçek ya da olabilir deneyle ilgili olması gerektiğidir; öyle ki, hiçbir deneyle ilgili olmayan bir bildirim deneysel bir varsayım değildir ve bu yüzden de olgusal bir içeriği yoktur.”²⁵⁸ Denetlenecek önermenin doğrudan doğruya deneyimle denetlenecek olması yani doğrulamanın olgusal olması anlamlılık için olgusal bir içeriğe sahip olmasını zorunlu kılarken, doğrudan deneyle denetlenemeyen önermenin anlamsız olması sonucunu ortaya çıkarır.

“Doğrulama ilkesinin mantıkçı pozitivistlerin çekirdek ideolojisini oluşturduğu”²⁵⁹ görüşü ile mantıkçı pozitivismin önermelere sınırlandırma getirme çabası işte bu temelde anlamlı ile anlamsız olanın farklılığını ortaya çıkarmak üzerine kurulmuştur. Viyana Çevresi üyeleri içinde ‘doğrulama’ kavramının en geniş ve gelişmiş açılımını Carnap ortaya koymuştur.²⁶⁰

Schilck’in “bir önermenin nasıl doğrulanacağını bilmek, onun sözel ve mantıksal anlamının ötesinde bir şey olmadığı tersine bu anlamla özdeş olduğu”²⁶¹ görüşünden hareketle Carnap, “mantıksal çözümlemenin görevi her türlü bilgileri, her türlü bilimsel

²⁵⁶ Ural, s.104.

²⁵⁷ Johanson, s.7.

²⁵⁸ Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, s.19.

²⁵⁹ Searle, s.137.

²⁶⁰ Ural, s.100.

²⁶¹ Moritz Schilck, “Anlam ve Doğrulama”, (Çev.: Necla Arat), Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe Akımları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s.255.

ve günlük savları çözümlmek, her savın ve savların arasındaki ilişkilerin anlamlarını açıklığa kavuşturmadır. Bir önermeyi çözümlmenin başta gelen amaçlarından biri, o önermenin doğrulama metodunu belirlemektir” der.²⁶² Denilebilir ki mantıksal çözümlmeyle, belirlenen önermenin doğrulama metodu önermenin anlamlı olup olmadığına denetimine hizmet edecektir. Hatta Schilck’e göre, “Bir tümcenin anlamını dile getirmek, bu tümcenin hangi kurallara göre kullanılacağını dile getirmek demektir. Bu da tümcenin ne şekilde doğrulanacağını (ya da yanlışlanacağını) söylemekle aynı şeydir. Bir önermenin anlamı, onun doğrulanma yöntemidir.”²⁶³ Schilck, Carnap’ın ortaya koymaya çalıştığı mantıksal çözümlme ile varılan önermenin nasıl doğrulanacağı veya doğrulanmasıyla anlamla eş tutmuştur.

Schilck, doğrulanabilirlik ve sınama yöntemi farkına dikkat çekerek “hiçbir tümce, doğruluğunu ya da yanlışlığını sınama yöntemini göstermedikçe bir anlam taşımaz önermesi, ‘sınama yöntemi’ ve ‘doğrulanabilirlik’ deyimlerinin anlamlarını çok dikkatli bir şekilde açıklamadıkça pek yararlı olmaz.”²⁶⁴ Dolayısıyla bizim şimdiye değin ele aldığımız doğrulama ile doğrulanabilirlik kavram ikililerine karşılık Schilck doğrulamanın yerine sınama kavramını koyarak sınama yöntemi ve doğrulanabilirlik demektir. İleride doğrulanabilirlik ilkesi ve doğrulanabilirlik türlerine ilişkin ayrıntılı bilgi verilecektir.

Ayer, doğruluk kuramının amacını; “değişik türden önermelerin geçerliliğinin belirlenmesinde kullanılacak ölçütlerin belirlenmesinden başka bir şey olmadığı kolayca görülecektir”²⁶⁵ görüşü ile ortaya koyar. Schilck ve Carnap’ta olduğu gibi Ayer de doğrulama ile doğrulanabilirliği birbirinden ayırmaktadır. Kısaca diyebiliriz ki ölçütlerin belirlenmesi doğrulamanın amacı iken, anlamlılığın belirlenmesi doğrulanabilirlik ölçütünün amacı olmaktadır.

Mantıkçı pozitivistler doğrulamayı sadece metafiziğin elenmesine yarayan bir kavram olarak görmezler, aksine bilimi ve bilimsel görüşü karakterize eden bir kavram

²⁶² Rudolf Carnap, “Bilim ve Felsefe”, (Çev.: Cemal Yıldırım), *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2013, s.162.

²⁶³ Schilck, a.g.y., s.252.

²⁶⁴ Schilck, a.g.y., s.256.

²⁶⁵ Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, s.64.

gördüklerini ifade ederler.²⁶⁶ Bu yaklaşımın birçok din filozofu tarafından eleştirildiği bilinmektedir. Asli amaçlarının dinsel ifadelere saldırı olduğu, bunu gizlemek için bilimsellik amacı taşıdığını savunduklarından hareketle mantıkçı pozitivistlere eleştirilerini yöneltirler.²⁶⁷

Ayer ayrıca doğruluk kuramında doğru ve yanlışın kavramsal olarak yerinin olmadığına, sorgulanmadığına ilişkin şunu belirtir: “Bir önermenin doğru olduğunu söylemek, doğruca, onu savlamak; onun yanlış olduğunu söylemek de, doğruca, onun çelişğini savlamaktır. Bu da gösteriyor ki ‘doğru’ ve ‘yanlış’ terimleri bir şey anlatmazlar, yalnızca tümcedeki savlama ya da yadsımanın belirtisi olarak işlev alırlar. Bu durumda, bizden ‘doğruluk’ kavramını çözümlememizi beklemenin bir anlamı olmaz.”²⁶⁸ Bu görüş, mantıkçı pozitivistlere yöneltilen eleştirilere temel oluştururken, görüşe ilişkin çelişkilerini ortaya çıkarmaktadır.

Carnap, Ayer’in ‘doğru’ ve ‘yanlış’ kavramlarının doğrulamada çözümlenmesinin beklenmemesini savunurken tam olarak böyle bir yaklaşım sergilemese de doğrulamanın zamansızlığı diyebileceğimiz düşüncesini ortaya koyar. Carnap, doğru ve pekiştirme kavramlarını birbirinden ayrı olduğuna dikkat çekerek bu ayrımı şöyle ifade eder: “‘Doğru’ ve ‘pekiştirilmiş’ (‘Doğrulanmış’, ‘bilimce onanmış’) kavramları arasındaki ayrım önemli olmakla birlikte yeterince bilinmemektedir. Her zamanki anlamında ‘doğru’ zamandan-bağımsız bir terimdir.”²⁶⁹ Burada bilimce onanmışlık ve doğrulanmışlık pekiştirmenin gerekçesi olmaktadır. Bu da bize mantıkçı pozitivistlerin, pozitivist yaklaşımla felsefeyi bilime eş tutma veya felsefeyi karanlık, bilinmez ve metafizik görünümünden uzak tutmak için giriştikleri çabada bilimsel gelişmelerden pek etkilendiklerini göstermektedir. Bilimsel gelişmelerin, önceki bilgilerimizi veya önceden doğrulanmış, genel kabul gören bilgilerimizin değişebileceğinden hareketle ‘pekiştirme’ kavramı, Carnap tarafından ‘doğru’ kavramından farklı olarak ele alınmıştır.

²⁶⁶ Ural, s.17, s.67.

²⁶⁷ İlkenin uğradığı değişimleri ve ayrıntılı bilgi için bkz. William T. Blackstone, *Dinsel Bilgi Sorunu*, (1963), (Çev.: Tuncay İmamoğlu), Ataç Yayınları, İstanbul 2005. s.20-32.

²⁶⁸ Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, s.65.

²⁶⁹ Rudolf Carnap, “Doğruluk ve Pekiştirme”, (Çev.: Necla Arat), Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe Akımları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s.260.

Zaman ve mekân bağlamında pekiştirme önermesi doğru önerme olabilirken, doğru olarak kabul edilen önerme zaman ve mekân bağlamından arınık olarak doğru kabul edilmektedir. ‘Bugün salıdır’ ve ‘Burası Paris’tir’ örnekleri, zaman ve mekân bağlamında söylendiğinde ve doğrulandığında pekiştirme önermesi olarak kabul edilir. Bu yaklaşım hangi önermenin ne zaman, nerede ve nasıl doğru olabileceği tartışmasının çıkmasına neden olmuştur. Daha sonraları doğruluğun tanımını yapan Tarski, bu konuyu gündemden düşürmüştür. Tarski, ‘Kar beyazdır’ önermesinin doğruluğunu ‘Kar ancak ve ancak beyazsa doğrudur’ önermesi ile gerçekleştirmiştir.²⁷⁰

Mantıkçı pozitivistlerin ortaya koyduğu doğrulamacı kuramın kendi kendine yeter şekilde anlam sınırları koyma gayesi felsefi eleştirilere açık kapı bırakmaktadır. Doğrulanabilirlik ilkesinin statüsü hakkında Blackstone, Ayer’in görüşünden hareketle eleştiricilerin doğrulama ilkesinin bizzat kendisinin analitik ya da empirik bir ifade olup olmadığını sorgulayarak ilkenin kendisine başvurdıklarını dile getirir.²⁷¹ Doğrulamacılık ilkesinin kendinden hareketle eleştirilerini ortaya koyan Alvin Platinga ve Nicholas Wolterstorff gibi reforme edilmiş epistemolojiyi savunan filozoflar, doğrulama ilkesinin bir önermenin doğru olması için ileri sürmüş olduğu şartları kendisinin yerine getirmediği, dolayısıyla bu ilkenin doğru olup olmadığını ileri sürmüşleridir.²⁷² Doğrulamacı kuramın ölçütü doğrulanabilirlik ilkesi, titizlikle uygulansa da, en yakın empirik önermelerin sağlıklı bir denetimden geçiremediği görülmüştür; çünkü denetleme gayesi ile baz alınan ölçütün kendisi hiçbir zaman kesin değildir.²⁷³

Doğrulamacı kuramın ilke olarak kendisinden hareketle yapılan eleştirisi hakkında bir görüş şu şekildedir: “Doğrulamaya dayanan bilişsel anlamlılık ilkesi kendi ifade ettiği deneysel anlam standartlarını karşılamaktan uzaktı. Nihayetinde, hiçbir deneysel gözlemin aşağıdaki doğrulama ilkesi hükmünü doğrulaması mümkün olamazdı: Bir hükmün hakiki bir vakıa iddiası olması, ancak ve sadece ortada deneysel olarak gözlemlenebilen ve o hükmün doğru ya da yanlış olduğunu gösterebilecek nesnelere ait

²⁷⁰ Carnap, *Doğruluk ve Pekiştirme*, s.261-262.

²⁷¹ Blackstone, s.65.

²⁷² Zikri Yavuz, “Din Dili”, Recep Kılıç, M. Sait Reçber (Edt.), *Din Felsefesi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2014, s.260.

²⁷³ Özügül, s.50.

bir durum bulabilmesine bağlıdır.²⁷⁴ Bu yönüyle bakıldığında doğrulamacı anlam kuramının doğrulanabilirlik ölçütünün kendisi, deneysel doğrulamadan yoksun olduğundan ilkenin yani ölçütün kendisi tartışmalı durumdadır.

Doğrulamacı yaklaşımda gözlem ve duyuşal deneyi ilgilendiren denetlemeler doğrulanabilirlik ilkesi ile yapılırken; gözlem ve deney alanının dışındaki önermelerin denetlenmeleri, daha doğrusu nasıl doğrulanacağıının bilinmesi için önermelerin içeriğindeki terimlerin tanımlanmasının yapılması gereklidir. Bu yaklaşım doğrulamanın dilsel yönünü oluşturmaktadır. Ural'ın, "doğrulanacak ifadelerin en basit elemanları olan özne ve yüklem arasında gerçekleşir: Doğrulama, özne ve yüklem durumundaki terimler arasında, mesela bir önerme aracılığıyla kurulmuş olan bağın tasdiki"²⁷⁵ dediğini Carnap anlamsız önermeleri ikiye ayırırken ifade eder. "Carnap anlamsız önermeleri ikiye ayırır: 1) İçinde 'anlamsız' kavramlar geçtiği için anlamsız olan önermeler, 2) Dilin mantıksal sentaksını ihlal eden önermeler".²⁷⁶ Carnap'ın dilin mantıksal sentaksını ihlal eden önermeler dediğini, Ural dilsel doğrulamaya konu olan önermeler olarak değerlendirmektedir. Carnap'ın 'Sezar bir asal sayıdır' örneği bu çerçevede düşünülebilir. Dilsel olarak 'asal sayı' tanımının 'Sezar' ile bağıntısının olup olmadığı düşünülerek doğrulamacı yaklaşıma göre anlamsızlığı ifade edilir. 'Su bir taşır' önermesinde gözlem olmaksızın önermenin terimleri arasındaki ilişki ile zihinsel olarak yapılan işlem, doğrulamanın dilsel yönünü gösterir.

Doğrulamacı anlam kuramında tam bir doğrulamadan söz edilememesi, pozitivistlerin temel bir niteliğini ortadan kaldırırken; pozitivistlerin tam anlamıyla çürütülmesi anlamına gelmemektedir.²⁷⁷ Çünkü bilimlerin spekülative yönü onların tam doğrulamacı yaklaşımla anlaşılabilir olduğunu gösterir. Empirik bilimlerin tam anlamıyla günümüzde empirik bilimin bütün önermelerinin nasıl doğrulanabileceği konusunda bir son noktaya yani mutlak yönteme varmamış olması mantıkçı pozitivistlerin bu kuramda yaşadıkları en büyük eksikliklerdir. Bu eksikliğe rağmen Ural'ın da belirttiği gibi mantıkçı

²⁷⁴ W. Peterson, W. Hasker v.d., *Akıl ve İnanç Din Felsefesine Giriş*, (Çev.: Rahim Acar), Küre Yayınları, İstanbul 2006, s.319.

²⁷⁵ Ural, s.47.

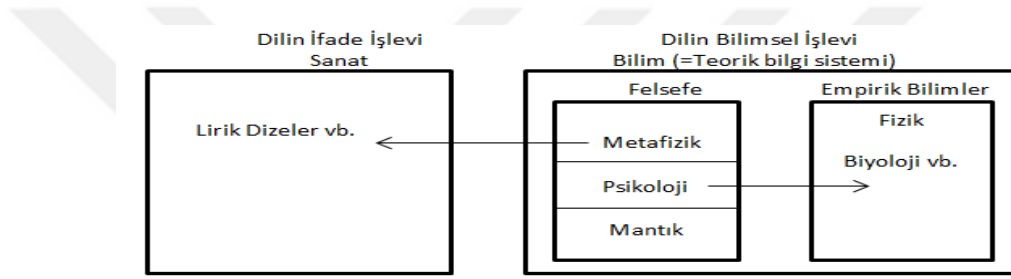
²⁷⁶ Irzık, *Wittgenstein ve Carnap*, s.67.

²⁷⁷ Ural, s.50.

pozitivistlerin bu yaklaşımı “bilimde hiçbir doğrulama işleminin olmadığı anlamına gelmemektedir.”²⁷⁸

2.2.1. Doğrulanabilirlik

Doğrulanabilirlik, mantıkçı pozitivistlerin bir tümcenin anlamlı olabilmesi için, ya analitik olması ya da deneysel olarak doğrulanabilir olması gerektiğini savunan ünlü ilkelerinin adıdır.²⁷⁹ Carnap felsefe sorunlarının üç temelde ortaya çıktığını varsayarak bu üç temel alanı 1) Metafizik, 2) Psikoloji, 3) Mantık olarak görmektedir. Doğrulanabilirliği, felsefenin mantıktan kaynaklı sorunların çözümüne olan katkısı nedeniyle önemser.²⁸⁰

Yukarıda tablo olarak verilen şekil, bu alanları ve alanlar arasında geçişken olanlar hakkında bilgi verir.²⁸¹ Şekilde görüldüğü üzere Carnap da; Ayer gibi, Ayer’in doğrulanabilirlik ölçütü üzerine fazlaca örnek vermenin gereksiz gördüğünü ve amaçlarının “yalnızca, felsefesinin gerçek bilgi kolu olarak, metafizikten ayırt edilmesi gerektiğini göstermek”²⁸² olarak açıklaması bize metafiziğin bilimsel bilgi sınıfından elimine edilmesinin amaçlandığını göstermektedir.

Carnap’ın doğrulanabilirlik ilkesi budur dediği, önermenin anlamlı olma koşulunu şöyle açıklar; “Bir önermenin anlamı, zorunlu biçimde var olan değil, tasavvur edilebilir bir olgu bağlamını dile getirmesi gerçeğinde yatar. Eğer bir görünüşte önerme tasavvur edilebilir bir olgu bağlamını dile getiriyorsa, anlamı yoktur; sadece görünüşte önermedir. Önerme bir olgu bağlamını dile getiriyorsa her durumda anlamlıdır; bu olgu

²⁷⁸ Ural, s.50.

²⁷⁹ Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, s.495.

²⁸⁰ Carnap, *Bilim ve Felsefe*, s.162.

²⁸¹ Carnap, a.g.y., s.166.

²⁸² Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, s.18.

bağlamı varsa doğru yoksa yanlıştır. Bir önermenin doğru olup olmadığını bilmeden önce bile anlamlı olduğunu bilebiliriz. Eğer bir önerme sadece daha önceden tanınan ve bilinen kavramlar içeriyorsa, anlamı onlardan kaynaklanır. Öte yandan, bir önerme yeni bir kavram (...) içeriyorsa, anlamı belirtilmelidir. Bu amaçla, önermenin doğru sayılması ('doğru olması' değil) için varsayılması gereken koşulları belirtmek gerekli ve yeterlidir.”²⁸³

Daha sonra Ayer tarafından; “Diyoruz ki, belli bir kimse, eğer ve ancak, bir tümcenin anlatmak istediği önermeyi nasıl doğrulayabileceğini, yani belli koşullar altında hangi gözlemlerin, kendisini, önermeyi doğru olarak kabule ya da yanlış olarak reddetmeye götüreceğini biliyorsa, o tümce o kimse için olgusal bir anlam taşır” denilecektir. Burada doğrulanabilirlik, önermenin doğrulamasının yapılması değil aksine nasıl yapılacağına, yapılıp-yapılmayacağına yönelik fikir vermesi şeklinde değerlendirilmektedir.

Çevrenin bu öğretilerine gelebilecek eleştirilerden bir kısmını önceden öngörerek Schilck, “İlkin, ‘bir önerme ancak doğrulanabilirse anlamlıdır’ dediğimiz zaman, ‘eğer önerme doğrulanırsa’ demediğimize dikkat çekmek isterim” der,²⁸⁴ Carnap’ın, Ayer’in ihtimal dâhilinde düşündüklerini Schilck de düşünmektedir. Blackstone bu durum hakkında, “Gerçekte doğrulanabilirlik ihtiyacı hem tam bir doğrulama hem de edimsel doğrulama (tam olmayan doğrulama) üzerinde değil, sadece doğrulanabilirliğin imkânı üzerine ısrar eder”²⁸⁵ diyerek yerinde bir tespit yapmaktadır. Hatta Schilck, anlam ile doğrudan doğruya verileni yanlış biçimde birleştirmek yolunda büyük bir eğilimin var olduğunu ifade ederken Viyana Çevresi’nden birçok düşünürün bu yolu tuttuğunu belirterek, aslında savunduklarının bir kısmının yanlış anlaşıldığını ifade eder.²⁸⁶

Doğrulanabilirlik ilkesi bağlamında doğrulama iki türe ayrılmaktadır: Birincisi doğrudan doğrulama diğeri dolaylı doğrulamadır. Johanson’a göre, “doğrulanabilirlik ilkesi, çözümsel (analitik) ve bireşimsel (sentetik-empirik) önermeler arasında kesin bir

²⁸³ Irzık, *Wittgenstein ve Carnap*, s. 66, R. Carnap: *The Logical Structure of the World (Aufbau)*, Univ. of California Press, Berkeley 1928/1969, s.325’ten naklen.

²⁸⁴ Schilck, a.g.y., s.256.

²⁸⁵ Blackstone, s.18.

²⁸⁶ Schilck, a.g.y., s.258, Blackstone, s.19.

ayırma dayanır. Pozitivistlere göre, matematik ve mantık, çözümsel önermelerden oluşur. Doğrulanabilirlik ilkesi, ancak bireşimsel önermelere uygulanabilir.”²⁸⁷ Johanson’un görüşüne göre, analitik önermeler mantığın konu alanına girerken; sentetik önermeler empirik olanın yani bilimin konu alanına girmektedir. Mantıkçı pozitivistlerin, felsefeyi bilim gibi ele almak istemelerinden dolayı sentetik önermeleri mantığın konu alanına koymanın çabasını vermişlerdir. Mantık yoluyla felsefedeki önermelerin, sentetik ve empirik bir karaktere bürünmesi hedeflenmiştir.

Carnap, bir önermenin nasıl doğrulanacağı sorusundan hareketle iki tür doğrulamanın olduğunu şu şekilde belirtir: “Önce doğrulamanın doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki türünü birbirinden ayırmalıyız.”²⁸⁸ Doğrudan ve dolaylı olarak belirtilen doğrulama türlerini inceleyecek olursak şunlar söylenebilir.

2.2.1.1. Doğrudan Doğrulama

Doğrudan doğrulama, doğrulanabilirlik ilkesi kapsamında doğrulamanın, iki türünden biridir. Carnap’ın ‘Şu anda önümde mavi bir zemin üzerinde kırmızı bir kare görüyorum’ önermesinden hareketle şu andaki bir algımızın bu önerme ile ilgisi bakımından önerme doğrudan doğrulanabilir. Carnap, “Gerçekten, şu anda önümde önermedeki sava uygun olarak mavi bir zemin üzerinde kırmızı bir kare görüyorsam önerme doğru, görmüyorsam yanlış demektir.” diyerek, doğrulamayı doğrudan yapabildiğini belirtir.²⁸⁹

Carnap’ın doğrudan doğrulanabilir önermelerine Bozkurt, “doğrudan doğrulanabilenler yalnızca protokol önermelerdir; çünkü yalnız protokol önermeleri deneyleri gösterir ve dile getirirler”²⁹⁰ diyerek bilimsel dayanağı olan, yani belirli bir teori içinde yapılabilen empirik bilgilerin edinimi gibi, o anda (Carnap’ın algımızda dediği) algılanan önermeleri bu kategoride değerlendirir.

Ayer, doğrudan doğrulanabilir önermeleri kendi içinde ikiye ayırmanın gerekliliğine dikkat çeker. Bu ayırım ‘güçlü’ ve ‘zayıf’ olarak tanımlanır. “Bir önerme,

²⁸⁷ Johanson, s.8.

²⁸⁸ Carnap, a.g.y., s.162.

²⁸⁹ Carnap, a.g.y., s.162.

²⁹⁰ Bozkurt, 20. Yüzyıl Düşünce Akımları, s.201.

eğer ve ancak, doğruluğu deneyle kesin olarak saptanabilirse, o önermenin, terimin güçlü anlamında doğrulanabilir olduğu söylenir. Fakat deney onu olabilir kılıyorsa, o önerme, terimin zayıf anlamında doğrulanabilir”²⁹¹ demektedir. Ayer tarafından doğrudan doğrulanabilirliğe derecelendirme yapma yönüyle yaklaşıldığı görülmektedir.

Yine, Ayer tarafından doğrudan doğrulama bir başka yönüyle ikiye ayrılmıştır. Kılıgısal* olarak doğrulanabilirlik ve ilke olarak doğrulanabilirlik diye bilinen doğrulamacı yaklaşımlardır. Ayer bu ayrımı ‘Ay’ın görünmeyen yüzünde dağların bulunduğu’ önermesinden hareketle şöyle açıklar: “Benim Ay’a giderek Ay’ın öteki yüzünü görmemi sağlayacak bir roket henüz bulunmadığına göre konu üzerinde edimsel bir gözlemlerle karar verme olanağım yok. Fakat kuramsal bakımdan anlaşılabilir bir durum olarak, eğer o gözlemleri yapabilecek durumda olsaydım, hangi gözlemlerin gerekli olduğunu biliyorum. Bu yüzden önerme, kılıgısal olarak değilse bile ilke olarak, doğrulanabilir niteliktedir ve buna göre anlamlıdır, derim.”²⁹² Ayer’in bu görüşünden hareketle denebilir ki her durumda doğrudan doğrulama kesinkes olarak yapılamayacağından ihtimaller dairesine alınmak istenmiştir. Bu görüşümüzü destekleyici olarak kendisi “bana öyle geliyor ki, eğer kimi olguların önerdiği gibi anlamlılık ölçütümüz olarak kesin doğrulanabilirliği kabul edersek, kanıtlamamız aşırıya kaçmış olur” der.²⁹³

2.2.1.2. Dolaylı Doğrulama

Empirik bilimler, sadece gözlemlere dayalı olarak elde edilen bilgilerle değil, birtakım yardımcı aletlerle doğrudan gözlem konusu olamayan olaylardan elde edilen bilgileri de esas alır.²⁹⁴ Dolaylı doğrulama ise doğrudan doğrulamaya ilişkin algısal olarak o anda, belirli bir teori içinde doğrulanamayan durumlarda başvuru olan ikinci bir doğrulama türüdür. Örneğin fizik, kimya, biyoloji ve astronomi gibi empirik bilimlerin doğrudan gözlemleyemediği birtakım yardımcı unsurlarla hakkında bilgi sahibi olduğu konular (atom, atomaltı parçacıkları, elektromanyetizma vb.) bu tür doğrulamanın konusudur.

²⁹¹ Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, s.14-15.

* Ayer’in kullanmış olduğu ‘kılıgısal’ teriminin yerine ‘uygulamalı’ denilmesini uygun görmekteyiz.

²⁹² Ayer, a.g.e., s.14.

²⁹³ Ayer, a.g.e., s.15.

²⁹⁴ Ural, s.112.

Doğrudan doğrulamaya ilişkin Carnap'ın açıklamalarından ve verdiği örnekten yola çıkmıştık, yine bu doğrulama türü için Carnap, “doğrudan doğrulanamayan P gibi bir önermeyi, P'den dedüksiyonla çıkarılan doğrudan doğrulanabilir önermeleri, doğrulanmış başka bazı önermelerle birleştirerek doğrulayabileceği işlemine dolaylı doğrulama denir.”²⁹⁵ Carnap ‘Bu anahtar demirden yapılmıştır’ şeklinde olan P₁ önermesinin dolaylı doğrulanmasına ilişkin aşağıdaki açıklamayı vermiştir.²⁹⁶

Örneğin, P₁ önermesini, ‘Bu anahtar demirden yapılmıştır’ önermesini ele alalım. Bu önermeyi doğrulamanın birçok yolları vardır; birini şöyle belirtebiliriz: Anahtarı mıknatısa yaklaştırdırınca çektiğini görüyorum. Bu işlemin mantıksal dayanağı şöyledir:

Öncüller: P₁: ‘Anahtar demirden yapılmıştır’; (doğrulaması söz konusu olan önermedir)

P₂: ‘Demirden bir nesne mıknatısa yaklaştırılırsa, çekilir’; (bu öteden beri doğrulanmış bir fizik yasasıdır)

P₃: ‘Çubuk biçimindeki bu nesne bir mıknatıstır’; (doğrulanan bir önerme)

P₄: ‘Bu anahtar çubuk nesneye yakın konmuştur’; (gözlemlerle doğrudan doğrulanmış bir önerme)

Bu dört öncülden aşağıdaki sonucu mantıksal olarak çıkarabiliriz:

Sonuç: P₅: ‘Anahtar şimdi çubuk nesne tarafından çekilecektir.’

Dolaylı doğrulamaya örnek olarak verilen bu dedüktif çıkarım, görüldüğü gibi doğrulanmış ve doğrudan doğrulanabilir önermelerin birleşik olarak değerlendirilmesidir. P₁ önermesinin doğrulanma işlemi P₅ önermesine bağlanmıştır. P₅ önermesinin ‘Anahtar şimdi çubuk nesne tarafından çekilecektir’ yanlışlanması ve doğrulanması P₁ önermesinin yanlışlık ve doğruluğunu belirlemektedir.

²⁹⁵ Carnap, *Bilim ve Felsefe*, s.162.

²⁹⁶ Carnap, a.g.y., s.163.

Oysa Carnap, yine P_1 önermesinden hareketle P_5 önermesinin olumlu olması doğrulayıcı bir kanıt olmakla birlikte, P_1 önermesinin doğruluğunu ispatlamaya yeter olmadığını bildirerek dolaylı doğrulamanın çıkmazına işaret eder. Şöyle der:

Mıknatısla deneyimizi sürdürüp, aynı veya benzer öncüllerden P_5 'e benzer sonuçlar çıkarabiliriz. Bunun yerine, irdelememizi başka yollardan, örneğin, elektrik, mekanik, kimyasal ya da optik testler kullanarak yapabiliriz. Tüm bu deneylerde gözlemlerimiz hep olumlu sonuç verirse P_1 önermesinin doğruluğu büyük ölçüde kesinlik kazanır; ancak tam kesinliğe hiçbir zaman ulaştığımızı söyleyemeyiz. Nedeni şu ki, doğrulanmış ya da doğrudan doğrulanabilir diğer önermeler yardımı ile P_1 'den mantıksal olarak çıkarabileceğimiz sonuçlarının sayısı sonsuzdur. İleride bir olumsuz gözlemle karşılaşmamız ne denli zayıf görünse de daima olasıdır. Bu yüzden, P_1 önermesine bir hipotez gözüyle bakmak yerinde olur.²⁹⁷

Daha sonra Karl Popper tarafından Carnap'ın bu çıkmaz olarak gördüğü, olası durum üzerine yanlışlanabilirlik ilkesi ölçütü geliştirilmiştir. Her ne kadar ileride herhangi bir önermeyi doğrulayabilecek durumların aksini belirten bir durum ortaya çıkabilecek ise de önermenin bu şekilde doğrulanabiliyor veya yanlışlanabiliyor (Carnap bunu ifade etmese de) olması anlam taşımaktadır. Buna ilişkin Carnap şunları söyler;

Doğrudan ya da dolaylı test edilemeyen önermeler için ne diyeceğiz? Bir bilim adamının hiçbir gözleme bizi götürmeyen türden bir önermeyi ortaya attığını düşünelim. Böyle bir savı, hangi gözlem koşulları altında irdeleyebileceğimiz belirlenmediğine göre, bilimsel saymamıza olanak yoktur. Gözlemsel sonuçları olmayan bir önerme, olgusal içerikten yoksun, boş bir sav olmaktan ileri geçmez; kısacası bilimsel yönden anlamsızdır. Gerçi o bilim adamı savına ilişkin birtakım imge ve duygular taşıyabilir. Bunun psikolojik önemi vardır şüphesiz; ne var ki, mantıksal bir değeri yoktur. Bir önermeye teorik anlam kazandıran şey ne ona bağlı oluşan imgeler ne de başka düşüncelerdir; sadece o önermeyi doğrudan ya da dolaylı doğrulayabilme olanağıdır.²⁹⁸

Bu açıklama ile önermenin anlamlı olma imkânı ve bilimsel olarak anlamsız olduğu bildirilen önermelerin psikolojik olarak anlamlı olabileceği ortaya konulmaktadır. Mantıkçı pozitivistlerin bilimsel olarak anlam ifade etmeyen her türlü tümce ve önermeleri felsefeden arındırma girişimi bir nevi felsefeyi bilime indirgeme

²⁹⁷ Carnap, a.g.y., s.163.

²⁹⁸ Carnap, a.g.y.,s.164.

olarak görülebilir. Mantıkçı pozitivistler, Carnap'ın psikolojik anlam taşıyan dediği ve Ayer'in coşkusal dediği ifadelerle karşı bir sınırlandırma ayraç olarak doğrudan ve dolaylı doğrulamayı doğrulanabilirlik ilkesi bünyesinde görmüşlerdir.

2.2.1.3. Mantıksal Doğrulama

Doğrudan ve dolaylı doğrulamanın çıkmazlarının ve eksik yanlarının görülmesi üzerine, mantıkçı pozitivistlerin genel niteliklerini belirtirken söylediğimiz gibi, sürekli düşünce ve görüşlerinde revizyona gittikleri gibi bu ölçütleri geliştirmiş ve bir ileri noktaya varmak istemişlerdir. Carnap'ın özellikle dolaylı doğrulama üzerine fazlaca meşgul olması, onu özellikle sentaktik mantıksal doğrulamayı anlamlılığın ölçütü olarak geliştirmesine yol açmıştır.

Bir önerme, mantıksal bir sistem içinde geçerli olarak türetildiği takdirde, mantıksal bir doğruya karşılık gelir. Mantıksal doğru, işte bu anlam içinde bir mantık sisteminin bir teoremi olarak ortaya çıkar.²⁹⁹

'Tüm erkekler erkektir' gibi bir önermeyi ele alacak olursak, ortaya iki kategoride değerlendirebileceğimiz kelimeler çıkmaktadır. Birincisi 'bütün' ve '-dır' gibi gramatikal birimlerdir ki bunlar önermenin mantıksal birimleridir. İkincisi ise 'erkek' ve 'erkekler' gibi betimleyici içerik taşıyan kelime ve kelime öbekleridir. Buradan hareketle betimsel kelime ya da kelime öbeklerinin yerini alan başka betimsel kelime ya da kelime öbeklerinin herhangi biri ya da tümü altında doğru olarak kalmaya devam eden önermeler mantıksal doğru önermelerdir.³⁰⁰ Burada mantıksal doğrulukların analitik olduğu ve mantıkta herhangi bir şey anlatmayan önermeler yani totolojiler olarak kabul edildiğini ifade etmeliyiz. Önermeler, kendilerindeki kelimelerin anlamları ile doğrulanırlar.

"Geçerli bir çıkarım kalıbı ile mantıksal doğruluk arasında sıkı bir ilişki vardır. Her çıkarımın koşullu bir önermeye (ya da önerme biçimine) çevrilebilir; eğer çıkarım

²⁹⁹ Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, s.1051.

³⁰⁰ Lambert, s.131.

geçerli ise çevrildiği önerme mantıksal yönden doğrudur.”³⁰¹ Örnek olarak şu önermeleri ve sembolliğini verebiliriz:

- 1- Ahmet şimdi ya kitap okuyor ya da satranç oynuyor. $P \vee Q$
 2- Ahmet şimdi satranç oynamıyor. $\sim Q$
 3- O halde Ahmet şimdi kitap okuyor. $O \text{ halde } P$
- $$[(P \vee Q) \wedge \sim Q] \rightarrow P$$

Mantıksal doğruluklar doğruluklarını olgusal olanda değil bilakis dilsel olarak kendilerinde bulurlar. Yukarıdaki her iki örnekte de ‘Tüm erkeklerin erkek olduğu’ ve ‘Ahmet şimdi ya kitap okuyor ya da satranç oynuyor’ önermeleri olgusal bağlamın dışında dilde ve zihinde doğrulanırlar.

Doğrulanabilirlik ilkesinin bu türlerinden sonra katı doğrulanabilirliğin açmazları Viyana Çevresi üyelerince fark edilirken, Çevre üyelerinin mutlak olarak kabulü için bu ilkeye hizmet etmeleri eleştiri konusu olmuştur. Bu sınırlılıklar ve eleştiriler sonrası aşağıda da ele alacağımız gibi Carnap, Ayer, Schilck ve Reichenbach gibi Çevre üyeleri mutlak doğrulanabilirliği kendilerinde aşılır bir ilke olarak ifade etmişlerdir.

Carnap’ın “deneysel bilimin önermeleri hiçbir zaman kesin olarak onanıp yadsınamayan türden önermelerdir”³⁰² deyişi, empirik bilimlerin önermelerinin belirli bir dereceye kadar pekiştirilebileceğinin kabulünü gerektirir. Keza Ayer’in, ‘Arsenik zehirlidir’, ‘Bütün insanlar ölümlüdür’, ‘Bir cisim ısıtıldığında genişler’ genel yasa önermelerinden hareketle “sonlu sayıdaki gözlemlerle kesin doğruluklarının saptanamaması onların doğası gereğidir”³⁰³ görüşüne vardığı bilinmektedir.

Ayer’in mutlak doğrulanabilirliğin imkânsızlığı üzerine görüşü ise şöyledir: “Bir yasanın n-1 durumda gerçekleşmiş olması, n sayısını ne denli büyük alırsak alalım, onun n’ci durumda da gerçekleşeceğinin mantıksal güvencesini vermez. Bunun da

³⁰¹ Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, s.33-34.

³⁰² Carnap, *Doğruluk ve Pekiştirme*, s.268.

³⁰³ Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, s.15.

anlamı, herhangi bir olguyla ilgili hiçbir önermenin zorunlu ve evrensel olarak doğruluğunun gösterilemeyeceğidir. Bu, en çoğundan, bir olası varsayımdır.”³⁰⁴

Schilck ise zaman bağlamından arınık olarak önermelerin nasıl doğrulanabileceği üzerine şunları dile getirir: “Birisi bize ‘ama gelecekte bir olgu hakkında bir önermeyi nasıl doğrulayabilirsiniz?’ diye sorduğunda biz, ‘Nasıl mı?’ Örneğin, o olgunun olmasını bekleyerek’ yanıtını vermiştik. ‘Bekleme, tümüyle yasaya uygun bir doğrulama yöntemidir.”³⁰⁵

Reichenbach’ın olasılık kavramı üzerine “bilginin bütün esas kavramları, hakikat, önermelerin anlamı, araştırma vb. kavramlar bundan aynı zamanda etkilenmişler ve bilimsel felsefenin ağırlık noktası şimdi olasılık kavramının mantıksal tahlilinde toplanmış”³⁰⁶ olduğunu ifade eder. “Doğru veya yanlış bir önermeden bahsettiğimiz vakit daima bir idealleştirme söz konusudur...epistemolojik araştırmalara mana verirken, empirik doğrunun, yüksek bir olasılık derecesinden başka bir şey olmadığını ve empirik yanlışın sadece aşağı bir olasılık derecesi demek olduğunu hiçbir vakit unutmamalıdır”³⁰⁷ diyerek empirik bilimler dahil mutlak doğrunun, doğrulanabilirlikle veya mutlak yanlışın yanlışlanabilirlikle elde edemeyeceğine işaret eder.

Genel anlamda tüm bunları değerlendiren Cevizci doğrulanabilirlik ilkesinin statüsü konusunda şöyle der: “Gerçekten de doğrulanabilirlik ilkesinin statüsü, hiçbir şekilde açık değildir; zira ‘bir önermenin anlamının onun doğrulama yöntemi olduğunu’ öne süren, doğrulanabilir ve dolayısıyla, anlamlı önermeleri bilimsel önermeler ve totolojilerle çelişkiler olarak ikiye ayıran doğrulanabilirlik ilkesinin kendisi, deneyim ve gözlem yoluyla doğrulanabilir bir önerme olmadığı gibi, mantıksal olarak doğrulanabilen bir totoloji de değildir. İşte böyle bir durum karşısında mantıkçı pozitivistler, ilkenin buyurucu ve değişmez bir kural ya da sıkı bir normatif ilkedен ziyade, önermelerin doğrulanabilir olmadıkça anlamlı kabul edilmemeleri gerektiğini bildiren bir tavsiye ya da öneri olarak okunmasını talep ettiler.”³⁰⁸

³⁰⁴ Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, s.49.

³⁰⁵ Schilck, *Anlam ve Doğrulama*, s.258.

³⁰⁶ Reichenbach, *Bilime Yeni Pozitivist Bakış İstanbul Konferansları*, s.86.

³⁰⁷ Reichenbach, a.g.e., s.87.

³⁰⁸ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s.1080.

Tam anlamıyla mantıkçı pozitivistlerin isteklerinin ilke düzeyinde gerçekleşmemiş olması, doğrulanabilirlik ilkesinin empirik bilimlerin bilimsel yöntem çalışmalarına yeni bir yol açmamış olduğu değerlendirmesini yapmamıza olanak vermemektedir. Çünkü empirik bilimlerin salt metodolojik olarak teorik olmaması bunun yanı sıra olgusal bağlamda değerlendirilmesi, açıklanması ve bu gerçeklikten geliştiği bilinmektedir. Bilim felsefesi açısından çokça söz konusu olan bu ilke felsefi bir yöntem olarak 1900'lü yılların başında pek heyecanla sahiplenilmiş ise de bu heyecan kısa süreli olmuştur. İlkenin anlam kıstası oluşturması bakımından spekülative bir yönü olan felsefeyi hiçbir zaman kapsamadığı gibi ileriki zamanlarda da bu yönde bir beklentinin oluşmayacağı düşüncesindeyiz.

2.2.2. Yanlışlanabilirlik ve Karl Popper'in Düşüncesi

Yanlışlanabilirlik, İngiliz bilim filozofu Karl Popper tarafından mantıkçı pozitivistlerin bilim anlayışından çıkan doğrulanabilirlik ilkesine karşı geliştirilmiş olan alternatif yöntem ve bilim anlayışdır.³⁰⁹ Viyana Çevresi'nin yayınlamış olduğu *Manifesto*'da Karl Popper, Çevre üyesi, sempatician veya fikirlerinden yararlanan öncülerden değildir. Bu bakımdan Popper'in yanlışlanabilirlik ilkesi mantıkçı pozitivistlerle doğrudan ilintili değildir. Çevre'nin üyesi olmadığı halde Çevre'nin düzenlediği toplantı ve tartışmalarına katılmıştır.

Popper, Viyana Çevresi'nin doğrulanabilirlik ölçütünden önce kendi düşüncelerini ortaya koyduğunu belirtmektedir. Doğrulanabilirlik ilkesine eleştirisini; "Bu eğilime karşı, yanlışlanabilirlik ölçütümü ortaya attım; bu ölçüt, bilimsel önermelerin oluşturduğu dizgelerle, fiziksel önermelerin oluşturduğu oldukça anlamlı dizgeler arasında koyacağımız sınır çizgisinin yerini belirletecektir" diyerek ortaya koyar.³¹⁰ Mantıkçı pozitivistlerde olduğu gibi Popper'in bu ölçütünde de doğrulanabilirlik ile yanlışlanabilirlik ölçütünün ortak olan yönü bilimsel olanla bilimsel olmayan arasında bir sınır çekme, sınırlandırma gayretidir.

³⁰⁹ Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, s.1629.

³¹⁰ Karl R. Popper, *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, (Çev.: İlknur Aka, İbrahim Turan), YKY, İstanbul 2005, s.355.

Mantıkçı pozitivistin doğrulanabilirliğine karşın ortaya atılmış olan yanlışlanabilirlik, doğrulanabilirliğin reddiyesidir. “Mantıksal olarak ‘deneyimle’ [bu sözcükten ne anlarsak anlayalım] doğrulanmış özel önermelerden kuramların çıkarsanması olanaksızdır; bu yolla kuramlar hiçbir zaman görgül açıdan doğrulanamaz. Olguculuktaki gibi doğabilimsel-kuramsal dizgeleri sınırlandırma ayracıyla dışlamak gibi bir hata yapmak istemiyorsak, doğrulanamayan önermeleri de görgüsel kabul edebileceğimiz bir ayraç seçmeliyiz”³¹¹ şeklindeki gerekçede temellendirilen yanlışlanabilirlik, doğrulanabilirlikle doğrulayamadığımız veya tümevarım yoluyla doğrulanabilirliğin sınırları dâhilinde bilimsel olarak kabul edilmeyen birçok bilimsel gerçekliği dışta tutmaktadır. Popper’in ‘doğrulanabilirlik’ ölçütüne yönelttiği başlıca eleştirilerden birini Yıldırım şu şekilde belirler; “ölçütün bilimde önemli yer tutan genellemelerden birçoğunu ispatlanamıyor diye bilim dışı saymamızı gerektirecek kadar kısıtlayıcı olması idi”.³¹² Bundan hareketle yanlışlanabilirliğe olan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Mantıkçı pozitivistin tümevarım yöntemini; empirist bilimlerin bilgi problemini tanımlarken ele alan Popper, bu yöntemi sorun olarak kabul eder. “Tümevarımsal çıkarım ya da tümevarım çıkarımından, örneğin gözlemler, deneyler vb.’ni tanımlayan özel önermelerden evrensel önermelere, yani varsayımlara ve kuramlara varma anlaşılmaktadır. Ancak özel önermelerden -ne kadar çok olursa olsun- varılan evrensel önermelerin mantıksal açıdan doğruluğunu tanıtlamak mümkün değildir.”³¹³ diyerek bu yönetime olan bakışını ortaya koyar.

Yanlışlanabilirliğin ne yaptığına ilişkin Popper; yanlışlanabilirliğin bütünüyle anlamlı iki önerme arasında ayırım yaparak bu önermeleri yanlışlanabilen ve yanlışlanamayan olarak belirlediğini belirtir.³¹⁴ Bir kuramın böylesi bir sınırlandırma ayraç ile sınırlandırılması kuram için bir eksiklik olarak görülmemektedir. Irzık bu konuda, “bir kuramın hemen hemen her olayla doğrulanması o kuram için erdem değil kusurdur; mümkün hiçbir olayla çürütülemeyen, her olayla açıklayabilen bir kuram dünya ya da evren hakkında bize hiçbir şey söylemez, dolayısıyla bilimsel olamaz”³¹⁵

³¹¹ Popper, s.64.

³¹² Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, s.62.

³¹³ Popper, s.51.

³¹⁴ Popper, s.64.

³¹⁵ Irzık, *Yanlışlamacı Bilim Felsefesi: Genel Bir Değerlendirme*, s. 20.

diyerek yanlışlanabilen bir kuramın bilimsellik ölçütünü taşıdığını dolaylı olarak ifade etmektedir.

Yanlışlanabilirliğin ne olduğuna ilişkin Popper'in tam olarak tanımlaması şu şekildedir; “bir kuram, akla gelebilecek bütün temel önermelerin alt kümesini açık bir şekilde boş olmayan iki alt kümeye ayırdığında, o kuram ‘görgül’ ya da ‘yanlışlanabilir’ demektir. Alt kümelerin birinde kuram, temel önermelerle çelişme durumunda olup, onları ‘yasaklar’ -bu tür önermelerden oluşmuş kümeyi, kuramın yanlışlanabilme olanağı sağlayan küme olarak adlandırıyoruz-; diğer alt kümede ise kuram, temel önermelerle çelişme durumunda olmayıp, onlara ‘izin verir’. Özetleyecek olursak: Kuramın yanlışlanabilme olanağını veren küme boş değilse bir kuram yanlışlanabilir”.³¹⁶ Bu belirlenimden hareketle Popper'in ölçütünün mantıkçı pozitivistlerin aksine bilimsellik-anlamsızlık ikileminden kurtarılmıştır. Popper, yanlışlanabilirlik ilkesini, “bir anlam ölçütü olarak değil de bir sınırlandırma ölçütü olarak ortaya attığıma dikkat çekmek isterim”³¹⁷ diyerek, ölçütün fonksiyonunun anlamlılık-anlamsızlık değil bilakis bilimsellik olduğunu vurgulamıştır. Bu konuda Irzık'a göre Popper'in ölçütü, “anamlı önermeleri anlamsız önermelerden değil, bilimsel olanı bilimsel olmayanla, özellikle de sahte-bilimden ayırt etmeyi hedefler. Mantıkçı pozitivistlerin anlamsız diye damgaladıkları metafizik önermeler Popper'a göre yanlışlanabilir olmamakla birlikte pekâlâ anlamlıdır ve rasyonel biçimde eleştirilebilir”³¹⁸ diyerek, hem mantıkçı pozitivistlerin metafizik önermeleri doğrulanabilirlik ölçütü ile anlamsız gördüklerini hem de Popper'in bu tür önermelere bakışından hareketle yanlışlanabilirliğin bilimsellik ölçütü olduğunu belirtir. Bu konuda Ayer, “Popper yanlışlama ilkesini bir anlam ölçütü olarak değil; fakat ayırım ilkesi gibi anladı. Ona göre reddedilebilir önermeler bilimsel kabul edilebilir.”³¹⁹ Popper'in bu konuda kendi ifadeleri açık ve nettir; “yanlışlanabilirliği bir anlam ölçütü olarak değil de bir sınırlandırma ölçütü olarak ortaya attığıma dikkat çekmek isterim.”³²⁰ Burada Popper'in kendi görüşleri ile uyuşan bir belirlemeden sonra ortaya

³¹⁶ Popper, s.109.

³¹⁷ Popper, s.64.

³¹⁸ Irzık, *Yanlışlamacı Bilim Felsefesi: Genel Bir Değerlendirme*, s.21.

³¹⁹ Alfred Jules Ayer, “Viyana Çevresi Üzerine”, (Çev.: Zeki Özcan), *Viyana Çevresi Üzerine*, Birleşik Yayınevi, 2012 Ankara, s.92.

³²⁰ Popper, s.64.

başka bir mesele çıkmaktadır. Popper'in bilimsellik ölçütü olarak ortaya koyduğu yanlışlanabilirlik, mantıkçı pozitivistlerin bilimsellik ölçütü olan doğrulanabilirlikten metafizik önermelerin statüsü üzerine getirdiği bakış açısı ve değerlendirmeler ile farklılaşmaktadır. Her ne kadar metafizik önermeler yanlışlanabiliyor değilse de kendi bağlamında anlamlı olabilir ve bu eleştiri konusu edinilebilir.

Yanlışlanabilirliğin doğrulanabilirlik karşısındaki yeri, durumu hakkında şunlar söylenebilir. Bir kuramın bütün olası olgu durumlarında doğrulanıyor olması bir kuram için erdem olarak kabul edilmemektedir, aksine bir kusurdur. Olası hiçbir olgusal durumda çürütülemeyen bir kuram dünya ya da evren hakkında bir şey söyleyemez. Bir kuram eğer gerçeklik karşısında herhangi bir uyuşma-uyuşmama riski taşıyorsa kuram olma vasfını da taşıyamaz denilebilir. Bu cihetten bakıldığında yanlışlanabilirlik kuramın, ortaya konulan teorisinin olası sınırlarını belirleyebildiği için bilimsel olarak kabul edilmektedir.³²¹ Doğrulanabilirliğin karşısında yanlışlanabilirliğin konumlandırılmasını, Popper'in 'doğrulanabilirlik' ölçütüne yönelttiği başlıca eleştirilerin birinde görebilmekteyiz. Doğrulanabilirlik, bilimde önemli yer tutan genellemelerden birçoğunu ispatlamıyor diye bilim dışı saymamızı koşullamaktaydı. Ayer ise bu cihetten bakarak yanlışlanabilirliği reddetmektedir. "Bir tümcenin, eğer ve ancak, deney yoluyla kesinlikle çürütülebilir bir şey anlatıyorsa olgusal olarak anlamlı olacağı düşüncesini de kabul edemeyiz"³²² diyerek anlamlı kabul edebilmenin doğrulanabilirlikle olacağını savunur.

Doğrulanabilirlik eleştirisi üzerinden yanlışlanabilirliği temellendiren Popper, yanlışlanabilirliğe de kendilerince getirilen eleştirinin benzerinin olacağını varsayar ve bunun için, "bize karşı kullanılabilir ve bizim doğrulanabilirliğe getirdiğimiz benzer bir eleştiri, sınırlandırma aracı olarak betimlediğimiz yanlışlanabilirliğe karşı getirilebilir; ancak böyle bir eleştiriyi çürütmek bizim için yine zor olmayacaktır" der.³²³ Bu eleştirileri nasıl savacaklarını ise şöyle belirtir; "yanlışlanabilirliğe getirilecek eleştirilerin çürütülmesinde doğrulanabilirliğin özel önermelerden evrensel önermelere varma yöntemini yanlışlanabilirliğin kullanmadığı için; tündengelimsel çıkarımlarla

³²¹ Irzık, a.g.y., s.20.

³²² Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, s.16.

³²³ Popper, s.65.

özel önermelerin yanlışlığına varılabileceği için bu eleştirilerin savuşturulabilecektir.”³²⁴ Popper, tümevarım sorununu empirist bilimlerin bilgi problemini tanımlarken ele alır. Tümevarımdan anladığını ise; “örneğin gözlemler, deneyler vb.’ni tanımlayan özel önermelerden evrensel önermelere, yani varsayımlara ve kuramlara varma anlaşılmaktadır” der.³²⁵ Mantıkçı pozitivist çevrenin tümevarım sorununda bilimsellik ayracı olan doğrulanabilirliğin verimli olamayacağını düşünür. “Olguculuktaki gibi doğabilimsel-kuramsal dizgeleri sınırlandırma ayracıyla dışlamak gibi bir hata yapmak istemiyorsak, doğrulanamayan önermeleri de görgüsel kabul edebileceğimiz bir araç seçmeliyiz” der.³²⁶

Doğrulanabilirlik karşısında temellendirilen yanlışlanabilirlik, Popper tarafından son yüzyılda başarı kaydeden fizik ve diğer doğa bilimleri ile psikanalizini Marksizm’in ve astrolojinin bilimsellik iddialarına uygulanır. Bu konuda belirlenimciliğe ve materyalizme karşı *Tarihsiciliğin Sefaleti* ile *Açık Toplum ve Düşmanları* isimli eserlerinde güçlü görüşler ileri sürer.³²⁷

2.3. METAFİZİKSEL ÖNERMELERİN TAHLİLİ, TENKİDİ VE METAFİZİĞİN ELENMESİ

Metafizik, felsefe tarihinin tümünde yer almış olan bir kavramdır. İlk dönem filozoflarınca felsefenin vazgeçilmez bir alanı olurken bazı dönemlerde felsefenin dışında ayrıca bir konu alanı olarak düşünülmüştür. 1930’lu yıllarla birlikte metafizik kavramı ve konu alanı çağdaş felsefede gündeme gelmiştir. Özellikle 1929’da Husserl’den boşalan kürsü başkanlığına gelen Heidegger’in ilk açılış dersinde “Metafizik Nedir?” konulu sunumu ve Bergson’un 1934’te metafizikle ilgili makalelerini içeren *Düşünce ve Devingen* adlı eseri ile tekrar gündemde yer almaya başlamıştır.³²⁸

³²⁴ Popper, s.65.

³²⁵ Popper, s.51.

³²⁶ Popper, s.64.

³²⁷ Halil Rahman Açar, *Karl Popper ve Metafizik*, Eskiyei Yayınları, Ankara 2011, s.62-63.

³²⁸ Sevgi İyi, *Çağımızda Metafizik Sorunu*, Ayraç yayınevi, Ankara 1999, s.96.

Felsefenin bilimsel olması gerektiği temel hareket noktasından metafizik sorununu tanımlama çabası ve metafiziği felsefeden eleme çabası mantıkçı pozitivistlerin felsefe tarihindeki ayırt edici yönünü ortaya koymuştur. Bu çaba mantıkçı pozitivistleri, metafizik sorununa köktenci bir çözüm getirme savındaki çağdaş felsefe etkinliğinin odağı haline getirmiştir.³²⁹ Mantıkçı pozitivistlerin yayınlamış olduğu manifestonun birinci bölümünde ele alınan tarihe kısmında metafiziğin hem hayatta hem de bilimde fazlaca yer aldığı ve bunun karşısında Çevreyi ortaya çıkaran gücün aydınlanma ve olgulara uygulanan metafizik karşıtı araştırma ruhu olduğu belirtilir.³³⁰ Çevre üyeleri kendilerini aydınlanmanın temsilcileri olarak metafizik karşıtı olarak tanımlarken, aynı zamanda metafiziği felsefeden, bilimden tamamen soyutlama, söküp atma hedefindedirler. Felsefeyi bilimleştirme, tüm felsefi soruşturmaları bilimsel bir inceleme mantığına indirgemeleri, tek bilim önerileri ile metafiziği bunun dışına itmek istemişlerdir. Böylelikle bilim ve felsefe metafizikten arındırılmış olacaktır.

Metafizik karşıtlığının temel olarak Çevre nitelikleri arasında gösterilmesinin gerekçesini P. Frank şöyle açıklar;

Viyana grubu bir bütün olarak şuna inanmıştı ki, metafiziğin saf dışı bırakılması yalnız daha uygun bir mantık geliştirme sorunundan gelmiyordu, ama aynı zamanda sosyal ve kültürel yaşamda büyük önem taşıyan bir sorundur. Metafiziğin insan düşüncesinden sökülüp atılması, totaliter dediğimiz grupları, dayandıkları felsefi ve bilimsel tabandan da yoksun bırakacaktı ve bu grupların aslında özel bazı çıkarlar kovalamaktan başka amaçları olmadığı apaçık anlaşılacaktı böylece.³³¹

Bu açıklama ile mantıkçı pozitivistlerin metafizik karşıtlığının amacının salt felsefe ve bilim olmadığı, insan yaşamında ve toplumda metafizikten doğduğunu varsaydıkları kötülükleri de savuşturmayı hedefledikleri anlaşılmaktadır.

Manifesto'da Biyolojinin ve Psikolojinin Temellerine İlişkin Problemler başlığı altında ifade edilenler psikolojinin temellerinin tartışılmasına yol açmıştır. Bu başlık altında belirtildiği üzere “psikolojinin bilgi teorisinde analiz yapmak, fiziğin bilgi

³²⁹ Altuğ, s.35.

³³⁰ *Manifesto*, s.301.

³³¹ Frank, *Doğa Bilimlerinde Pozitivism*, s.38.

teorisinde analiz yapmaktan kesinlikle daha güçtür” belirlemesinden hareketle metafiziğe ilişkin kavramların psikolojiye ve psikolojik ifadelere olan benzerliğine dikkat çekilmektedir. Böylelikle psikolojinin ruhbilimsel kavramlarının metafizik görünümünden ayrılması, arındırılması hedef olarak görülmektedir.³³²

Ayer şahsında mantıkçı pozitivistin anti-metafizik karakterinin temeli Hume’cu duyumculuğa dayanmaktadır. Bu tespiti Ayer; Hume’un *İnsan Anlığı Üzerine Araştırma*’dan bir alıntıyla şöyle ortaya koyar;

Eğer,” der Hume, ‘Elimize, örneğin din ile ya da okul metafiziğiyle ilgili bir kitap alırsak; onun, nicelik ya da sayıyla ilgili bir soyut uslamlama içerip içermediğini soralım. Böyle bir uslamlama içeriyor mu? Hayır. O zaman onu ateşe atın. Çünkü safsata ve yanılısamadan başka hiçbir şey içermiyor demektir.’ Bu bizim, biçimsel olarak doğru bir önerme ya da deneysel bir varsayım anlatmayan bir tümcenin gerçek anlamdan yoksun olduğu biçimindeki savımızın uzanlatımsal (rhetorical) bir değişkeninden başka nedir?’³³³

Ayer, “metafizikçinin savlarının gerçek anlamı olmadığına göre, bunlar doğruluk ya da yanlışlık ölçütlerine de vurulamaz; fakat coşkuları anlatabilir ya da doğurabilirler, bu yüzden de törebilimsel ya da estetik ölçünlere(standard) bağlıdır”³³⁴ diyerek metafizik önermeleri anlamsız olarak görür. Bu varsayımdan hareketle metafizik önermeler bir şey anlatmadığından Hume’un fırlatılan kitabı gibi anlamsızlar sepetine fırlatılır. Metafizikçi hakkında ise daha da ileri giderek “ozan” yakıştırması yapar. Şairlerin, ozanların bir şeyler anlattığı ve bunun bilimsel olarak bir bilgi yükü taşımadığından anlamsız olduğunu ifade eder.³³⁵ Ayer’in coşkusal olarak ifade ettiği önermeler hakkında Carnap, metafiziğe ilişkin tutumunu şöyle ifade eder; “Diyoruz ki, lirik dizeler gibi metafizik türden önermelerin de anlamları bilişsel değil, duygusaldır. Bu önermeler ne doğru ne de yanlıştır; çünkü olgusal savları yoktur; ne bilgi ne de hata içerdikleri, ne de bilgi veya kuram alanına girdikleri söylenebilir; doğru ve yanlış tartışması onlar için söz konusu değildir.”³³⁶

³³² *Manifesto*,312.

³³³ Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, s.31.

³³⁴ Ayer, a.g.e., s.22.

³³⁵ Ayer, a.g.e., s.22.

³³⁶ Carnap, *Bilim ve Felsefe*, s.166.

Viyana Çevresi üyelerinin metafizik önermeleri üzerine uzlaşmış olmadıklarını ifade eden Hızır, Çevre üyelerini iki gruba ayırmaktadır: İlimliler ve radikaller. İlimli görüşe sahip olanlar; metafizik önermelerin sentaktik olarak bilgi vermeyen, anlamsız ama sezgisel uyarımlar veren önermeler olarak değerlendirirken; radikaller, bilgi kuramsal olarak metafizik önermeleri hiç kabul etmeyenler cephesini oluşturur.³³⁷

Şu bilinmektedir ki, mantıkçı pozitivistlerin metafizik önermeleri elerken anti-teistler ve teistler özellikle metafizik önermelerin içeriklerini tahlil ederek birbirlerine karşı metafizik önermeleri argüman olarak kullanmışlardır. Anlamsız olarak sınıflandırılan metafiziksel önermeler anlamlı önerme statüsünde ele alınmıştır. Tanrı'nın mutlak iyiliği ve kötülük problemi teistik açıdan bilinen bir problem alanını bize işaret etmektedir. Bu problem alanına ilişkin Platınga ve Mackie'nin teist ve ateist olarak metafizik önermeleri karşılıklı bir inceleme ile ele alındığında metafizik önermelerin mantıkçı pozitivistler dışında anlam yükü taşıdığı görülmektedir.³³⁸

Metafizik önermeler hakkında Çevre üyelerince birçok görüş ortaya konulmuştur. Genel anlamda ve ortak bir görüş olarak tanımlamalarda “sahte sözceler”, “sahte kavramlar”, “sözde önerme” vb. kavramlar kullanılmıştır. Ayer'e göre, “bir metafizik tümceyi, gerçek bir önerme anlatmayı amaçlayan fakat gerçekte ne bir totoloji ne de bir deneysel varsayım anlatan bir tümce olarak tanımlayabiliriz. Anlamlı önermeler öbeğinin tümünü totolojilerle deneysel varsayımlar oluşturduğuna göre, bütün metafizik savlamaların anlamsız olduğu sonucuna varmakta haklıyız.”³³⁹ Carnap'a göre ise “bir kelime, belirli bir dilde bir anlama sahipse, onun bir gerçek ‘kavram’ olduğunu söyleriz. Bir kelime gerçekte bir anlam taşımadığı halde, bir anlamı var gibi görünüyorsa, bir ‘sahte kavram’ dan söz ederiz.”³⁴⁰ Carnap, anlamdan yoksun olan sözde önermeler ile ilgili tezini “Metafiziği Dilin Mantıksal Analiziyle Aşma” makalesinde ispat etmeye çalışır. Bu makalede metafizik önermelerin sentaksından hareketle aslında anlamlı olmadığı halde yanlış yere anlamlı sayılan sözceleri gösterir.

³³⁷ Nusret Hızır, “Viyana Çevresi”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Ankara 1964, s.254.

³³⁸ İsmail Şimşek, “Kötülük Problemine İki Farklı Bakış: Teist ve Ateist Yaklaşım”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (70), Ankara 2015, s. 116-117.

³³⁹ Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, s.19.

³⁴⁰ Rudolf Carnap, “Metafiziği Dilin Mantıksal Analiziyle Aşma”, (Çev.: Zeki Özcan), *Viyana Çevresi Üzerine*, s.125.

Carnap, metafizik önermelerin anlamsızlığını ifade ederken, dilin iki işlevi üzerinde durur ve ikili bir ayrım getirir. Dilin anlatma (expressive) işlevi ve temsil (representative) işlevi. Bu iki işlev arasındaki ayrım genelde, şiirsel söylem (poetic discourse) ile bilimsel söylem arasındaki ayrımda karşılığını bulur.³⁴¹ Şiirsel söylem-temsil işlevi kişinin “gülmesi-gülme durumu”, kişinin “ben neşeliyim demesi” bilimsel söylem-anlatma işlevi olarak örneklendirilir. Gülüş durumu doğrulanıp yanlışlanamazken; ben neşeliyim sözceleri bu anlamda değerlendirilebilir.

Carnap “Metafiziği Dilin Mantıksal Analiziyle Aşma” makalesinde gramatikal yapısında bir problem olmayan cümleler vererek bunların anlam sorgulamasından hareketle metafizik önermelerin anlamsızlığı sonucuna ulaşmaya çalışır.

Bir şey açıklamayan bir cümle ya da mantıksız bir soru (örneğin ‘Viyana’da yaşayan ve telefon numaraları 3 ile biten kişilerin ortalama ağırlıkları kaç kg dır?); yanlışlığı herkesçe çok açık bir cümle (örneğin 1910’da Viyana’da altı kişi yaşıyordu); hem deneysel açıdan yanlış hem de mantıksal açıdan çelişkili önerme (örneğin A ve B kişilerinden her biri diğerinden birer yaş büyüktür). Bu tür önermeler ister verimsiz isterse yanlış olsun; yine de anlamlıdır. Onları (en azından teoride) verimsiz ya da verimli, doğru ya da yanlış diye sınıflandırabiliriz; yeter ki anlamlı olsunlar..... Şu tezi destekliyoruz: Metafiziğin sözüm ona sözcelerinin, mantıksal analiz ışığında, sahte sözceler olduğu anlaşılır.³⁴²

Metafizik ile ilgili çokça ve ilk akla gelen Tanrının varlığı konusunda *Manifesto*’da örneği verildiğinden “Tanrı vardır” diye söyleyenlere biz ona “söylediğin yanlıştır” demiyoruz; fakat ona şunu soruyoruz: “Sözlerinle ne anlatmak istiyorsun?” denilmektedir.³⁴³ Burada verilen önermenin doğruluğu ya da yanlışlığı söz konusu edilmeden önermenin anlatmak istediğinden hareketle önerme anlamsız kabul edilmektedir.

Mantıkçı pozitivistlerin gerek metafizik önermeleri dilin mantıksal analiziyle (özellikle Carnap eli ile) ve olgusal dayanaktan yoksunluğu ile anlam sınırının dışına itmeleri, doğrulanabilirlik ilkesi üzerine eleştiri ve alternatif sunmuş olan K. Popper

³⁴¹ Altuğ, s.38.

³⁴² Carnap, “Metafiziği Dilin Mantıksal Analiziyle Aşma”, s.124.

³⁴³ *Manifesto*, s.305

tarafından eleştirilmiştir. Popper, “Bir sınır çekerek olgular, daha önceki fizikötesi karşıtlarına göre, fizikötesini daha köktenci bir biçimde ortadan kaldıracabileceklerini sanır. Fakat bu köktencilik, fizikötesiyle birlikte doğa bilimlerini de yok eder.”³⁴⁴ diyerek mantıkçı pozitivistlerin bu tavrını eleştirmiştir.

Viyana Çevresi'nin metafizik karşıtı tutumunda metafiziğin elenmesi; *Manifesto*'da belirtildiği gibi Russell ve Wittgenstein'in mantığa ilişkin çalışmaları sayesinde alınan yol ile gerçekleştirilmiştir.³⁴⁵ Ama şu bilinmektedir ki, Wittgenstein'in Viyana Çevresi gibi açık-seçik bir metafizik karşıtı tutumu hem kendince hem de Wittgenstein sonrası araştırmacılarca ortaya konmamıştır. Bilakis Wittgenstein'in mistikçi yönü dışı vurulmamış bir iç gerçekliktir.

Wittgenstein'ci anlamda bakacak olursak mantıkçı pozitivistler metafiziği, üzerinde konuşulamayan şeyin varlığına karşı çıkararak, onu anlamsız olarak nitelendirmişlerdir.³⁴⁶ Metafizik, kişinin dünya yaşamı öncesi, dünya yaşamı ve daha sonrasına ilişkin sorduğu sorularının verilen mümkün cevapları ile kapalı, anlaşılmaz, bilinmez, doğrulanamaz gibi tartışmalı alanı kapsayan bir bilme arayışıdır. Bu anlamda metafiziği anlamlı ve anlamsız kılan belki de şunlar olabilir. Bizce metafiziği anlamlı kılan yani metafiziğin anlamlılığı; bilgi bakımından bilimsel bilgidен farklı bir bilgi arayışında olmasıdır. Mümkün sınırları zorlama açısından bir yolda oluş, arayış olması, merakı ve bilme arzusunun dışavurumu olmasıdır. Daha da ötesinde hatta bilimsel bilginin doğurucusu, tahrik unsuru olarak metafizik anlamlıdır. Günümüz astrofizik çalışmalarının maddi hedeflerinden ziyade manevi hedeflerinin olduğunu düşünmekteyiz. Eğer metafiziğin anlamsızlığı söz konusu edilecekse bilinemezliği, belirnemezliği bakımından düşüncemizden uzaklaştırıcı yönü anlamsız kabul edilebilir. Anlamsızlık sorunu dahi bizim için bir anlamsızlıktır şöyle ki, herhangi bir olgu durumu, olgusal olanın ötesinde olanı anlamlandıramıyor oluşumuz anlam yükü bakımından anlamsız olduğu hükmünü ne kadar gerçekçi ve geçerli kılabilir. Bu ve bunun gibi temelde metafizik alanına giren tüm sorgulamalar elde edecekleri sonuç

³⁴⁴ Popper, *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, s.357, ayrıca bkz. s.59-60.

³⁴⁵ *Manifesto*, s.306.

³⁴⁶ Tuncay İmamoğlu, “Mantıkçı Pozitivizm, Wittgenstein ve Din”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (35), Erzurum 2011, s.42.

üzerinden değil sorgulama yolunda gidildiği süreç bakımından kişinin felsefi düşüncesine katkı sağlaması açısından da anlamlı sayılabilir.

Metafiziğin elenmesine ilişkin Wolpi, metafiziğin bitmediğine, devam ettiğine dair şunları belirtir; Her ne olursa olsun metafiziği ne Kıta Avrupa'sı tarzında ne de analitik tarzda değil; başka bir şekilde düşünüyoruz. Düşünüyoruz ki, tüm gerçek felsefi problemler gibi metafizik de çözülmeyen bir sorundur; metafiziğin sadece bir tarihi vardır.³⁴⁷ İşte bu tarih akışı içinde metafiziğin devam edeceğini düşünüyoruz.

³⁴⁷ Franco Wolpi, "Wittgenstein ve Heidegger: Analitik Felsefe ve Kıta Felsefesi Arasında Metafiziğin Aşılması", (Çev. Zeki Özcan), *Viyana Çevresi Üzerine*, s.231.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MANTIKÇI POZİTİVİZM’İN DİL ANLAYIŞI

Mantıkçı pozitivistin mantık anlayışı bir nevi dil anlayışları üzerine kurgulanmıştır. Dil-mantık ilişkisi hususunda dilin mantığı, mantığın dilsel ifade edilmesi çerçevesinde mantıkçı pozitivistlere değin ortaya çıkan görüşler yeniden ele alınmış bu doğrultuda mantıkçı pozitivistin dil anlayışı oluşturulmuştur. Mantıkçı pozitivistler dilin varlığı hakkında sorulan sorulardan öte dilin oluşu ve süregidişi üzerine sorulan sorulardan hareketle bir anlayış ortaya koymaya çalışırlar. Dil felsefesinden ziyade felsefenin dilsel ifadesi mantık bağlamında ele alınmıştır.

Düşünme ve dil arasında var olan ilişki filozoflar ve daha özel anlamda dil felsefecileri tarafından farklı şekillerde incelenmiştir.³⁴⁸ Felsefeye yönelik indirgemeci yaklaşımını ortaya koyan mantıkçı pozitivistler dil konusunda da bir indirgeme hedefindedirler. Dilin olgusal veri analizi yapma hedefini taşıyan bu indirgeme dil ile düşünme arasındaki ilişkiyi dil ile görme arasında ilişkiye esas olacak şekilde kurmaya çalışır. Bu indirgeme yapay dil yani dizgelenebilen tek ve geçerli bir anlam kümesi meydana çıkarabilecek bir dildir. Bu yaklaşıma, hedefe yönelik dilin farklı fonksiyonları üzerinden eleştirilerin yapıldığı görülmektedir. Dilin farklı fonksiyonlarından öte doğal dilden üretilecek bir yapay dil konusunda Ströker’e göre, “Bilimsel dil sistemleri; doğal dillerin yapıları karşısında yapma şeyler olmalarıyla ayrılırlar ve bu yüzden onlardan ‘dil’ olarak söz etmenin uygun olmadığı itirazına sık sık uğrarlar. Örneğin uzmanlık terimleri, üzerlerinde keyfi olarak uzlaşılan ve özneler arası anlaşılabilirliğe yüksek ölçüde yardımcı olan yapma şeylerdir. Yine de bu terimler bu nitelikleriyle ne kadar pekin ve kullanıma elverişli hale getirilmiş olsalar da, en sonunda bir doğal dilden çekip çıkarılmış ve o doğal dile bağımlı şeyler sayılırlar.”³⁴⁹ Yapay dillerin özneler arası iletişim amacıyla üretildikleri ve doğal dillerden ayıramaz yönü “kavramların taşıdıkları bilgi, yani aktarılabilir olan özellikleri, dilsel formların kullanılmasıyla oluşur. Bu formlar, yani gramer kuralları ve kavramlar arası ilişkileri düzenleyen mantık kuralları sayesinde bilgiye ulaşabiliriz; çünkü burada bir aktarma, özneler arası iletişim

³⁴⁸ Yazoğlu, “Dil-Kültür İlişkisi”, s.130.

³⁴⁹ Elisabeth Ströker, *Bilgi Kuramına Giriş*, (Çev.: Doğan Özlem), Ara Yayıncılık, İstanbul 1990, s.56.

ve denetleme mümkündür.”³⁵⁰ Dilin dil dışı nesnelere olan ilişkisi burada doğal ve yapay dilin oluşturulmasında devreye girmektedir. Örneğin bir önermede değişken olan önerme biriminin yerine sentaktik açıdan herhangi bir başka işaret edicinin gelmesiyle ortaya çıkan, önermenin farklılaşma durumudur;

I) Ali bir insandır.

II) A bir insandır.

A ve Ali sentaktik paralellik ile semantik farklılık arz etmektedir. Sentaks açısından yapay dil, doğal dilin dil unsurunun dil dışı imle değiştirebilir imkânını kullanmaktadır; semantik açıdan ise yapay dil, dil dışı imle doğal dilin göndergesi görevini taşımaktadır.

3.1. DİLİN MANTIKSAL SENTAKSI VE ANALİZİ

Mantıkçı pozitivistlerin önermelerin kabulü ve geçerliliği noktasında ileri sürdüğü doğrulanabilirlik kriteri önermelerin anlam ölçütü olarak kabul edilmekteydi. “Mantıkçı pozitivistlerin geleneksel empirizmden en önemli farklılığı, bilgi sorununa daha çok anlam ve mantıksal analiz açısından yaklaşmasıdır. Schilck bu farklılığı özlü bir biçimde ifade eder: Bilim doğruluğunun, felsefe ise anlamın aranması olarak tanımlanmalıdır.”³⁵¹ Önermelerin anlam analizinde dile ilişkin dilin yapısı, sentaksı ve analizi bu konuda önemli yol açıcı bir nitelik arz etmektedir. Mantığın, klasik mantıktan modern mantığa evrilmesiyle yani sembolizasyonun mantıkta kullanımıyla felsefede bilimlerin kullandığı metotları kullanır nitelikte bir değişim dönüşüm yaşadı. Reichenbach bu konuda, sembolik notasyon yalnızca problem çözmeye yarayan bir araç değil, ama aynı zamanda, anlama açıklık getirme ve mantıksal düşüncenin işleyişini kolaylaştırdığını belirtir.³⁵² Sembolik mantığın gelişmesi felsefi problemleri çözmekten öte bu problemleri anlamaya katkı sunduğundan mantıkçı pozitivistlerce değerli bulunmuştur.

³⁵⁰ Ural, s.40.

³⁵¹ Irzık, *Wittgenstein ve Carnap*, s.65.

³⁵² Reichenbach, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, s.164.

Dilin sembolizasyonun noktasında “Frege’nin 1906’da Husserl’e yazdığı bir mektupta yer alan “mantıkçının ana ödevi, kendisini (doğal) dilin sultasından kurtarmaktır” sözüyle de belirttiği gibi, simgelerden ve işlem kurallarından oluşan bir formel dili, herhangi bir doğal dilden çok daha güvenilir bulduğu³⁵³ gerçekliğinden hareketle “Reichenbach ve Carnap gibi mantıkçı pozitivistler de doğal dillerin sık sık anlam belirsizliğine ya da çok-anlamlılığa yol açtığını ve bu kusurları giderme amacıyla ideal bir dil kurmanın gerekli olduğunu düşündükleri³⁵⁴ haklılık kazanmaktadır.

Mantıkçı pozitivistin iki temel özelliği; “mantıksal çözümleme” -dilini aydınlatılması- olarak felsefenin kavramsallaştırılması ve metafiziğin anlamsız olarak reddedilmesidir.³⁵⁵ Dilin mantıksal analizini felsefi kavrayışlarının ikinci özelliği haline getirecek olan anlayış mantıkçı pozitivistlerin felsefi problemleri bir dil problemi olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır.³⁵⁶ Bu yaklaşımı *Manifesto*’da şöyle belirtmektedirler: “Felsefi çalışmanın görevi, gerçekten “metafizik” sözcükler ortaya koymak değildir; fakat problemleri ve sözcükleri aydınlatmaktır. Bu aydınlatmanın yöntemi, mantıksal analiz yöntemidir.”³⁵⁷

Mantıkçı pozitivistin dil anlayışı bir diğer noktada dil ile dünya arasındaki, dil ile dil dışı varlıklar arasındaki ilişkiye bağlıdır. Viyana Çevresi filozofları, dili dünyayı betimlemenin aracı olarak görürler ve zihincilerin dil ile zihin arasında kurdukları birebir ilişkiyi dil ile dünya arasındaki bir ilişki haline getirirler.³⁵⁸ Dil dünya arasındaki ilişki dışında Carnap’a göre “bir dil, vokabülerlerden ve bir sentakstan oluşur; vokabülerler anlamlı kelimeler stokudur; sentaks ise cümleler oluşturmaya yarayan kurallar bütünüdür.”³⁵⁹

Mantıkçı pozitivistin *Manifesto*’sunda; “mantıksal analiz, hem terimin özel ve klasik anlamıyla metafiziği, özellikle Skolastik metafiziği ve Alman idealizmindeki sistemler metafiziğini hem de Kantçı ve modern önceliliğin (a priorisme) gizli

³⁵³ Altınörs, *Dil Felsefesine Giriş*, s.114.

³⁵⁴ Altınörs, a.g.e., s.114.

³⁵⁵ Blackstone, s.16.

³⁵⁶ Irzık, Wittgenstein ve Carnap, s.70.

³⁵⁷ Özcan, s.108.

³⁵⁸ Aysever, a.g.e., s.131.

³⁵⁹ Carnap, “Metafiziği Dilin Mantıksal Analiziyle Aşma”, s.124.

metafiziğini ortadan kaldırır.”³⁶⁰ denilerek asıl hedeflerinden metafiziğin elenmesi koşuluyla mantıksal analize yaklaşıldığı görülmektedir. Carnap için felsefe, “Bilimin mantığıdır”, bilimin mantığından bilimin sentaksını anlamaktadır. Hatta o daha da ileriye giderek, mantıktan, dilin sentaksını anlamaktadır.³⁶¹

Doğal dillerin gramatikal sentaksı anlamsız kelimeler kombinezonlarını dışlama görevini her yerde yerine getiremez. Örneğin şu iki kelimeler dizisini alalım:

(1) “Sezar,dır ve”

(2) “Sezar bir ilk sayıdır.”

(1) nolu kelimeler dizisi, sentaksa kanıt olarak oluşturulmuştur; sentaks açısından, üçüncü kelime olarak bir bağlaç değil; fakat bir yüklem, sonuçta belirli bir nesne adı veya bir sıfat kullanılmalıdır. Örneğin “Sezar bir generaldir” kelimeler dizisi, sentaksa uygun biçimde oluşturulmuştur. Bu bir anlamlı kelimeler dizisidir; gerçek bir sözcüktür. (2) nolu kelimeler dizisi de sentaksa uygundur; çünkü az önce belirttiğimiz “Sezar bir generaldir” kelimeler dizisiyle aynı gramatikal biçime sahiptir. Ve yine de (2), anlamsızdır: Çünkü “ilk sayı”, sayının bir özelliğidir; bir kişi hakkında ne olumlu ne de olumsuz biçimde söylenemez. (2), bir sözce olmadığı halde bir sözce izlenimi vermektedir. Oysa gerçekte (2), ne var olan ne de var olmayan nesnelere herhangi bir durumuna ilişkin bir şey söylemez ve dile getirmez. Bu nedenle diyoruz ki, (2) no.daki kelimeler dizisi “sahte sözce”dir. Bu söz dizisi, gramatikal sentaksın herhangi bir kuralına aykırı değildir; o nedenle ilk bakışta ve kolayca şöyle düşünürüz: Bu sözce, sahte bile olsa bir sözcüktür. Oysa “ a bir ilk sayıdır”, sadece ve sadece a, a’dan ve l’den farklı bir doğal sayıya bölünebilirse, yanlıştır (2) nolu söz dizisinde “a”nın yerine Sezar’ı koyamayacağımız çok açıktır.³⁶²

Carnap bu örnekle anlama açıklık kazandırmak için; sadece sentaktik yapıya uygun olup olmamanın değil aynı zamanda mantıksal sentaksın gereği olarak kelime türlerinin yani üst dile ilişkin belirlenimlerin olması gerektiğine dikkati çeker. Mantıksal

³⁶⁰ Özcan, s.110.

³⁶¹ Hızır, s.252.

³⁶² Carnap, “Metafiziği Dilin Mantıksal Analiziyle Aşma”, s.133.

olarak bağlantı bulunmayan ama sentaktik olarak benzer önermeler arasında bilgisel bir sistem gereği bilimsel bir sonuç elde edilemeyeceği açıktır. O halde gerekli olan dilsel sentaksın yanında mantıksal sentaksın kurallarına uygun olmasıdır.

Mantıksal analiz yaparken sahte sözcelerin tespiti ile anlam analizine dönük çözümlemede ilerleyebileceğimizin şifrelerini veren Carnap, “Bir kelime, belirli bir dilde bir anlama sahipse, onun bir “gerçek” kavram olduğunu söyleriz. Bir kelime gerçek bir anlam taşımadığı halde, bir anlamı var gibi görünüyorsa, bir “sahte kavram”dan söz ederiz.”³⁶³

Carnap “Dilin Mantıksal Sentaksı”nda üst-dil ve konu-dil ayrımını yapar ve incelemesinin nesnesi durumunda olan dile konu-dili, konu-dilinin sentaktik yapısı ve formları hakkında söz ettiği dile sentaks-dili adını verir.³⁶⁴ “Kar beyazdır” önermesi dil-dışı bir nesne olan “kar”ın niteliği hakkında bize dilin bildirişim misyonu gereği bilgi veriyorsa önermenin incelenmesini sentaktik gerçekleştirmişizdir; şayet “Kar beyazdır” önermesi iki sözcükten oluşur dediğimizde önermemiz dilsel bir şey hakkında olduğundan üst-dile aittir. Dil ve meta-dil ayrımı olarak adlandırabileceğimiz bir tasnif söz konusudur.

Meta-dil, üst-dil oluştururken Carnap’ın verdiği bu örnek mantıksal sentaks açısından ne kast edildiğini göstermektedir:

P₁: A cisminin 3 g’lık kütlesi vardır.

P₂: B cisminin 6 g’lık kütlesi vardır.

Önermelerinden sonra şu iki önermeyi göz önüne alalım:

C₁: B cisminin kütlesi, A’nın kütlesinin iki katıdır.

C₂: Eğer aynı bir kuvvet A ve B üzerinde etki ederse A’nın ivmesi B’nin ivmesinin iki katı olur.

³⁶³ Carnap, s.125.

³⁶⁴ Irzık, a.g.y., s.70.

Bu iki sonuçtan C_1 , mantık ve matematik kuralları yardımıyla P_1 ve P_2 'den türetilir. Fakat C_3 sonucu için bir de mekanik kurallarına (yani F-Kuralı'na) ihtiyaç vardır. İşte gerek kurma kuralları gerekse dönüştürme kuralları yardımıyla bir dil formel hale getirilebilir. Bir dilin formelleştirilmesi, yani mantıksal sentaksının kurulması ise, Carnap ve Carnap ekolüne göre felsefe problemlerinin çözümünü temin edebilecektir; bu bakımdan felsefe dilin mantıksal sentaksıdır.³⁶⁵

Carnap'ın sentaks-dili dediği mantıksal analizin işlevi “bütün bilginin, bilimin ve günlük yaşamın bütün savlarının anlamlarını ve bunlar arasındaki bağlantıları açık hale getirmek için analiz etmektir. Verilen bir önermenin mantıksal analizinin ana göstergelerinden birisi, bu önermenin doğrulama metodunu bulmaktır”³⁶⁶ diyerek aslında mantıksal analizin doğrulanabilirlik kriterine dilsel çözümleme yoluyla katkı sunmaktadır.

Önermelerin gramatikal yapısından kaynaklanan değişikliklerin yol açtığı değişimler dilin dil dışı nesnelere olan ilişkisine bağlıdır. Örneğin “Ali bir insandır” önermesinde “A” gramatikal sentaks açısından bir değişkendir. “A”nın yerine Ahmet, kalem vb. ifadeler kullanılabilir. Burada kullanılan kelimelerin dilsel anlamda dilin dışındaki nesnelere kurduğu ilişki önemlidir. Ural'a göre, “böyle bir önermenin doğruluğu, değişken ile temsil edilen şey hakkındaki bilgilerin onaylanmasına bağlıdır.”³⁶⁷ Yani kullanılan “Kalem bir insandır” önermesinin “kalem” ile “insan” arasındaki kurulacak ilişkinin doğrulamaya referans olabileceği belirtilmektedir.

Gündelik dilde gramer kurallarını ihlal etmeden anlamsız kelimeler dizisi oluşturabilmenin mümkün olması şunu gösterir: Mantık açısından gramatikal sentaks yeterli değildir. Eğer gramatikal sentaks mantıksal sentaksa tümüyle uygun olsaydı, hiçbir sahte sözce üretilemezdi.³⁶⁸

³⁶⁵ Ural, s.104.

³⁶⁶ Melek Yaman, *R. Carnap ve A. J. Ayer'de Etik Önermeler Üzerine Bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 1992, s.9: R. Carnap, *Philosophy and Logical Syntax*, London: Kegan Paul, Trench, Trubner, 1935, s.9-10'dan naklen.

³⁶⁷ Ural, s.78.

³⁶⁸ Carnap, a.g.y., s.133.

Carnap özelinde ve Viyana Çevresi üyeleri genelinde mantıksal analiz ile yapılmak istenen sahte sözcelerden arınmış bir bilimsel üst-dil oluşturmak ve böylelikle felsefenin sorunlarına çözüm getirmek ve özellikle metafiziğin sahte sözcelerle başardığı anlamlı olma halinin esasında anlam ihtiva etmeyen boş sözler olduğunu belirtmektir. Analitik dil felsefesi kadar mantığın modern sembolleştirme yöntemine katkısı açık olan bu bakış açısı Viyana Çevresi üyelerinin felsefe tarihinde belirgin yerini oluşturmuştur. Viyana Çevresi üyelerince geliştirilen dile yönelik bakış Dünyanın Bilimle Kavranmasındaki ana düşüncelerdeki gibi tek boyutlu savunulmamıştır. Menger 1927'den beri Viyana Çevresi'nin üyesiydi. Fakat o, Çevre'nin felsefi tartışmalarına katılmadı. Menger'e göre açıktır ki, dile ilişkin soruların kesin cevabı yoktur. Dil konusundaki tartışmalar bitmez.³⁶⁹ Menger bu konuda; "Bir başka sorum, dile dairdir. Viyana Çevresi'nin içinde dil gerçeğine uymayan bütün referansları eleştiriyorum. Carnap'a, Schilck'e ve diğer üyelere dilin birliğini neyi onayladığını soruyorum. Fakat bu konuda tatmin edici bir cevap alamıyorum. Schilck bu problemi ciddiye alıyor gibi görünmüyor"³⁷⁰ der.

3.2. ANLAM TEORİSİ

Daha önce dilin temel iki ana unsurdan oluştuğunu belirtmiştik. Dil, sentaks ve semantiğin birlikteliğinde bildirişim aracı olama vasfını kazanmaktadır. Sentaks, dilin kuruluşu için gerekli olan yapısını içerir; semantik ise dilin ifade etmek istediğini gösterge-göndergeler ile anlam yükünü taşır. Tanım olarak "sentaks (dizim bilgisi), göstergebilimin, göstergeler arasındaki ilişkileri inceleyen alt-dalı; semantik (anlam bilimi), göstergeler ile gösterilenlerin uygulanabildiği nesnelere arasındaki ilişkileri konu edinir" şeklinde belirtilmektedir.³⁷¹

Bu belirlenimlerden sonra Carnap ile özdeşleşen mantıkçı pozitivistin dilin mantıksal sentaksı ve analizi görüşleri sonrası özellikle doğrulanabilirlik kriterinde getirilen anlamlılık-anlamsızlık hükümlerini için Çevre'nin anlam teorisini inceleyeceğiz.

³⁶⁹ Özcan, s.37-38.

³⁷⁰ Jean-Baptiste Tun; "Loi en économie ou théorème mathématique de l'économie" dans Ya-t-il des lois en économie, sous la direction de Arnaud Berthoud, Presses Universitaires du Septentrion, 2007, p.433'ten naklen; Zeki Özcan, *Viyana Çevresi Üzerine*, s.38.

³⁷¹ Atakan Altınörs, *Dil Felsefesi Sözlüğü*, sentaks için; s.24, semantik için; s.7.

Dilin mantıksal sentaksı üzerinde varılan anlaşmanın çözüm getirmediği, özellikle Çevre üyelerinden gelen eleştiriler üzerine mantıkçı pozitivistler mantıksal sentaks anlayışlarına eklemeler üzere, “bir dildeki anlatımlar ve dilsel olmayan nesnelere arasındaki ilişkileri inceleyen bir kuramla, yani anlambilimle (semantik) tamamlamak zorunda kalmışlardır.”³⁷² Dilin mantıksal sentaksına semantik görüşün eklemesi “Dünyanın Bilimsel Kavrayışı”na tamamen hizmet etmek üzere işe koşulmuştur. Cornforth’a göre ise “anlambilim lehine çok şey ileri sürüldü -Carnap’ın mantıksal incelemelerinde görülenden çok daha fazlası. Çünkü o yalnızca anlambilimsel ve bunun yanında sözdizimsel kuralları çözümleyerek bilimi yorumlamaya ve aydınlatmaya yardımcı olan bir ‘disiplin’ olarak görmeye kalmadı; onun insanlığın kurtuluşunu sağlayacak yeni bir öğreti olduğunu düşündü.”³⁷³

Mantıksal sentaksta olduğu gibi Carnap’ın semantiğe bakışı; “kelimenin anlamını bilmek için, ilkin sentaksı belirlenmelidir yani girebildiği en basit önermesel bütündeki modaliteleri gösterilmelidir” şeklindedir.³⁷⁴ Görüldüğü üzere semantiğe yaklaşım sentaktik bulanıklığı gidermek amacıyla dikkate alınmaktadır. Oysa semantiğin “Carnap ve ‘mantıksal’ idealist dostları, onu kendi tarzlarıyla ellerine alıp biçimsel bir teorisinin temel birimlerine indirgemedi önce, Birleşik Devletler’de onu çok daha geniş bir tabana yayan anlambilim taraftarına”³⁷⁵ sahip olduğu bilinmektedir. Bu anlambilimciler, dilin anlam teorisiyle ilgilenenler daha sonra mantıkçı pozitivistlerin dağılmasıyla ABD’de gelişen analitik felsefenin temelini oluşturmuşlardır.³⁷⁶

Semantiğe yaklaşım sentaksın yeterliliğini arttırmak nedeniyle değil de dilin bildirişiminde asıl gereklilik olarak değerlendirilmiş olmalıydı. Bir örnek verecek olursak;

(1) Kitap-lık sat-ın al-dı-m.

(2) Ev-lik çal-ın gel-di-m.

³⁷² Özügül, s.48.

³⁷³ Cornforth, s.144.

³⁷⁴ Carnap, “Metafizik Dilin Mantıksal Analiziyle Aşma”, s.125.

³⁷⁵ Cornforth, s.144.

³⁷⁶ Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, s.83.

(1) nolu cümle sentaktik birimleri ile ayrıştırılmamış haliyle “kitaplık satın aldım” anlamlıdır. (2) nolu cümle sentaktik birimlerin sentaks gereği uyuşumunda bir sorun ortaya çıkarmazken “evlik çalın geldim” cümlesi hiçbir şey anlatmamaktadır. Ural, “Semantik, sentaksın tamamlayıcısı durumundadır. Bu durum, sentaksın bir yoruma ihtiyaç göstermesinden ileri gelmektedir. Çünkü sentaktik hale getirilmiş fakat semantik açıdan yorumlanmamış bir dilin anlam taşımayacağı kabul edilir.”³⁷⁷ diyerek dilin bildirişim ve anlaşım aracı olarak mantıkçı pozitivistlerin yapmak istedikleri sentaktik mantık dilinin semantikten yoksun kalamayacağını belirtir. Önermeler mantığında sentaks kurulurken de yeter şart sentaks değildir; aynı zaman anlamlı olması için önermenin semantik anlam taşıması gerekmektedir.

Anlamanın ne olduğu konusuna gelindiğinde Aksan şunu ifade eder: “her ne kadar bugüne kadar anlamanın kesin ve herkesçe benimsenen bir tanımı yapılmamışsa da bizce, göstergeden yola çıkarak önce göndergesel ve yan anlamları uyandırdıkları tasarımları hesaba katarak sözcüğe dayalı bir anlamdan söz edilebilir.”³⁷⁸ Bu bakışa örnek olarak verilen şu üç örnek cümleye bakarsak;

- (1) Adamı fena dövmüşler.
- (2) Adamı iyi dövmüşler.
- (3) Adamı kötü dövmüşler.

Aksan’ın verdiği farklı şu üç örnek cümlede anlam sorgulaması yaparken anlamanın benzerliği ile sentaksın benzeşmeyebileceği hemen fark edilmektedir.³⁷⁹

Schilck ise “Anlam ve Doğrulama” adlı makalesinde anlama ilişkin şunu ifade eder: “Her sözcüğün ancak içine uydurulmuş olduğu belli bir bağlam içerisinde belirli bir anlamı vardır. Bu sözcüğün yeni bir durum içinde kullanılması için yeni kurallar sağlamazsak (ki bu iş hiç olmazsa ilkece biraz keyfi olarak yapılabilir) bu sözcük başka

³⁷⁷ Ural, s.124.

³⁷⁸ Doğan Aksan, *Anlambilim*, Engin Yayınevi, Ankara 1999, s.45.

³⁷⁹ Aksan, s.44.

bir bağlam içinde hiçbir anlam taşımayacaktır.”³⁸⁰ Öncelikle Aksan’dan alıntılanmış olduğumuz örneği Schilck’in bu belirlenimi üzerinden değerlendirebiliriz. Fena-iyi-kötü sözcükleri kendi anlamlarından hareketle tezat ve karşıt kelimeler olarak belirlenir. Oysaki kullanıldıkları cümle bağlamında sözcükler cümlenin fiilinin miktarı olarak kullanılmıştır. Farklı sözcüklerin sentaktik farklılıkta dahi semantik benzerlik verdikleri ortaya çıkmaktadır. Yukarıda vermiş olduğumuz bir diğer örnekte sentaktik benzerlik gramatikal olarak var olmasına rağmen semantik olarak anlamsız cümle şeklindedir.

Dilin taşıdığı anlam yükünün ortaya çıkışında sözcükler temel fonksiyon üstlendiğine göre sözcüklerin, kavramların anlamının nasıl ortaya çıktığı ve dili kullanan tarafından hangi anlam yüklendiği sözcüğün, kavramın sentaks bağlamında kendini ele vermektedir. Bu konuda Ural, “Bir kavram, kişiye göre değişen duygusal bir içerik kadar, herkes için ortak olan bilgisel bir içerikte taşıyabilir” der.³⁸¹ Şöyle ki; “Köpek” sadece kendi başına bir varlığın tasavvurudur, nesne adıdır; bir çocuğun köpeği görerek bağırtıyla “köpek” demesi annesi veya diğer yakınındaki kişi tarafından korku yükü olarak kabul edilir. Herkes için geçerli bilgisel içerik taşıyan bir kavram olarak $F=m.a$ (fiziksel ifade)’yı örnek verebiliriz.

Mantıkçı pozitivistlerinde felsefi sorunları aşmak için dilin anlam teorisinde yapmak istedikleri de fiziksel, matematiksel ifadeler gibi mantıksal ifadeleri dilin sentaktik ve semantik bağlamında geçerli bir üst-dil ile ifade etmektir. Mantıkçı pozitivistlerin bu yaklaşımına öncüllük eden, “dilinin anlam boyutunun farkına varılmasında dönüm noktası şüphesiz Frege’dir. Russell ve Frege başta olmak üzere o dönemin mantık ve matematikçilerinin çalışmaları ise, dilin formel yapısının ve işleyişinin gündeme gelmesinde ve anlaşılmasında başrolü oynamıştır.”³⁸²

Schilck’in doğrulamadan, doğrulanabilirlikle olgusal önermelerin anlamlılığı arasında ilişki kurulmuştu oysa Carnap, sentakstan hareketle sentaksın değişim ve dönüşüm kurallarıyla anlam kazanabilmesi için temel sözcülerden hareket etmektedir.

³⁸⁰ Schilck, “Anlam ve Doğrulama”, s.250.

³⁸¹ Ural, s.36.

³⁸² Ural, s.35.

Sözceye anlam kazandırmanın sentaktik analiz benzeri semantik anlamlarla yapıldığını şu belirlenim üzerine kurar:

Pek çok kelimeye ve kuşkusuz bilimde kullanılan çoğu kelimeye, başka kelimelere indirgeyerek anlam verilebilir (tanımın “oluşturulması”). Örneğin, “eklembacaklılar”, eklemlı gövdeleri, eklemlı bacakları ve kitinde kaplı derileri olan hayvanlardır.” Böylece “eklem bacaklı” kelimesiyle ilgili temel önermesel biçime dair yani “X nesnesi, bir eklem bacaklıdır.” önermesel biçimine dair yukarıda sorulan soruya cevap verebiliriz. Şimdi ortaya çıkmıştır ki, “X nesnesi eklem bacaklıdır.” temel sözcesi şu öncüllerden çıkarılmalıdır. “X bir hayvandır”, “X’in eklemlı bir vücudu vardır”, “X’in eklemlı bacakları vardır”, “X’in kitinli bir derisi vardır” ve tersine bu sözcelerden her biri, “X nesnesi bir eklem bacaklıdır.” sözcесinden türetilmelidir.³⁸³

Carnap, dilsel sentakstan hareketle anlam araştırması için ise şu yolun izlenmesi gerektiğini ifade eder:³⁸⁴

“Taş” kelimesi için belirlenecek temel sözce biçimi şöyledir: “X, bir taştır”. X yerine gelebilecek nesnelер kategorisinden alınan tüm kelime modaliteleri için temel sözcedir. S temel sözcesi için;

1- S, hangi sözcelerden çıkarılabilir? S’den hangi sözceler türetilir?

2- S, hangi şartlarda doğru hangi şartlarda yanlıştır?

3- S nasıl doğrulanmalıdır?

4- S’nin anlamı nedir?

1. Doğru formülasyondur, 2. Mantıktaki konuşma biçimine, 3. Bilgi teorisindeki konuşma biçimine, 4. Felsefenin (fenomenoloji) konuşma biçimine uygundur.

³⁸³ Carnap, “Metafiziği Dilin Mantıksal Analiziyle Aşma”, s.126.

³⁸⁴ Carnap, a.g.y., s.126.

Nihayetinde mantıkçı pozitivistlerin dil anlayışı hakkında şunları söyleyebiliriz:

Dile yaklaşım tamamen *Manifesto*'da dile getirilen tek bilim ölküsüne uygundur. Meta-dilin yaratılmasıyla tek bilim hedefine ulaşım daha rasyonel ve geçerli olacaktır. Felsefe problemleri dil ve mantık aracılığıyla açıklığa kavuşturulabilir. Böylelikle felsefi sorunlar olguların bilimsel yöntemlerle incelenmesi gibi incelenebilecektir. Felsefeden metafiziğin elenmesi ve olgusal içerik taşımayan tüm metafiziğin reddiyesi salt doğrulanabilirlik kriteri ile değil aynı zamanda dilin boş söylemlerinin gösterilmesi ile sağlanabilir. Dil yapısı gereği mantıksal sembolizasyonuna imkân tanımaktadır. Bundan dolayıdır ki dilin sentaksı gibi mantıksal sentaks oluşturulmaktadır. Bu sentaks mantık dilinin geçerliliğini sağlayacaktır. Dilin mantıksal sentaksı ve dilin mantıksal analizine eleştiriler sonrası dilin semantik yönü gündelik, değişken sözcelerin dışında uzlaşılabilir yapılmak istenen analize hizmet edecektir. Önermeler olgusal içerik taşıdığı kadar anlam sorgulamasına dâhil olabilir. Anlam teorisi, kullanım ve bağlam dâhilinde oluşmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma esnasında ve sonunda ortaya çıkanlar hakkında şunları söyleyebiliriz; insan bilme, anlama, anlatma ve anlaşılma arzusundadır. Kısacası düşünce mefhumu kendini insan zihninde var ederken bunun dışı vurumu ile içsel varoluşunu ispat ediyor. Denilebilir ki, numenden fenomene geçiş bir arzudur. Bu arzunun duyusal diğer arzular gibi değerlendirilip değerlendirilemeyeceği içsel bir problemdir. Bu arzunun yerine getirilme aşamasında bilme, anlama birincil; anlatma ve anlaşılma ikinci derecede yer almaktadır.

Pozitivizm felsefi olarak görüngülerin olgusal içerikleri ile değerlendirilip ancak bilgi yükü taşıyabileceğini savunmaktadır. Aklın bilebileceği şeyler kendileri olarak var olabilen şeyler olarak sınırlandırılır. Fenomenden numene gidişi imkânsız olarak görür ve bilmeyi, bilişi bu şekilde sınırlandırır. Bilimsel olarak pozitivizm nesnel ve geçerli bilginin formelleştirilmesini amaçlar. Bu nedenle olguculuk olarak kabul edilir. Felsefenin sınırlandırılması bu anlamda spekülâtif felsefenin felsefe dairesi dışına çıkarılması ve felsefenin de bir bilim dalı gibi olduğunun gösterilmesi pozitivist anlayışın felsefi tezahürünü oluşturmaktadır. Geçerli önermeler, spekülasyonun direnç noktası olarak görülmüştür, geçerli önermenin ne olup olamayacağı ise önermenin anlamını ortaya çıkaracak doğrulanabilirlik ölçütü ile sağlanabilecektir. Oysa Karl Popper'in ortaya atmış olduğu yanlışlanabilirliğin önermenin anlam noktasında ölçütü olunca bu bir tartışma konusuna dönüşmüştür ve Popper yanlışlanabilirlik ölçütü ile doğrulanabilirlik ölçütünün geçersizliğini göstermiştir.

Mantıkçı pozitivistler mantıksal çözümleme yoluyla bilimde kullanılan kavramlar gibi felsefi kavramlar, bilimsel yöntem gibi felsefi yöntem kurmayı hedeflemişlerdi ve bu hedefi felsefenin aracı olan mantıkla yapmayı denemişlerdir. Bu felsefe tarihinde büyük bir cesaret olarak görülebilir ancak aldığı sonuçlar itibariyle böylesi bir sıfatı alabileceği tartışmalıdır.

Metafiziğin felsefeden elenmesi noktasında Viyana Çevresi olarak bilinen mantıkçı pozitivistler büyük bir ortaklaşmaya sahipken bu hedefe ulaşımında ortaya konulan mantık ve dil anlayışları noktasında farklı yerlerde yer almışlar ve tam anlamıyla bir yöntem, anlayış ortaya koyamamışlardır. Hem mantıkçı pozitivizm

eleştiricileri hem de Çevre üyeleri iç tartışmalarında bunu ortaya koymuşlardır. Mantık ve dil gibi spekülâtif felsefenin dışında bir nevi felsefî düşüncenin araçları konusunda böylesi bir ortaklaşmanın yaşanmaması mantıkçı pozitivistlerin anlayış olarak felsefe tarihinde analitik felsefenin öncesi olarak tanımlanabilmelerine olanak sağlamıştır. Metafizik önermeler dışında, etik ve estetik önermelerin anlam yükü taşıyıp taşımadığı konusunda da bir yüzeysel anlayış ortaya koymuşlardır.

İnsan düşüncesini bilgi yükü olarak değerlendirmeleri insanın tabiatını ıskalayan bir felsefî görüş ortaya koymalarına neden olmuştur. Çünkü bilmekteyiz ki bilgi türleri içinde felsefî bilgi, bilimsel bilgi, dinsel bilgi, teknik bilgi, sanatsal bilgi ve gündelik bilgi gibi duyuşsal bilgiler de yer almaktadır. Duyusal bilgi algılarımız üzerinden alınmakta ve anlamlandırılmaktadır. Bunun yanında dil analizi edebiyatta ve sanatta da kullanılmaktadır. Edebi ve sanatsal dile, bu dilin kullanımına ve böylesi bir dilin analizine ilişkin mantıkçı pozitivistlerin bir anlayışı, görüşü tespit edilememiştir. Oysaki kurgusal bir şiirin, öykünün; tasvir edilen bir heykelin, tablonun bir dili vardır. Taşıdıkları mesajları, anlatım kodları ile bu dil çözümlenerek bu türden eserler anlamlandırılır. Hem sanat okuru hem de sanatsal ifade bulunan sanatçı bu dili kullanmaktadır. Sanatçı bunu ifade ederken bir dil kullanmaktadır, sentaks ve semantiği olmayan iletişimsel fonksiyonu olan bir dil, işitsel ve görsel bir dil. Bu dilin ortaya konulan eserde çözümlenmesi ise alıcı tarafından yapılmaktadır. Hatta sembolizasyonun ve ifadenin amacının sentaktik dilsel çözümlenmeye benzer bir şekilde yapıldığı bilinmektedir. Mantıkçı pozitivistlerce bu dilin varlığı dikkate alın/a/mamıştır. Bu gönderici ve alıcı arasındaki farklı formdaki dil, çözümlenmeyle verdiği mesajı anlamlı ve anlamsız olarak değerlendirmemize imkân tanımamaktadır. Uzun uzadıya bir değerlendirmeyi hak eden bu bakışı farklı bir çalışma kapsamında düşünebiliriz.

Mantıksal çözümlenmeyle felsefe sorunlarını çözmeyi hedefleyen mantıkçı pozitivistler kendi sınırlarını ilke ve hedefleri ile çizmişlerdir. “Önermenin anlamlı olabilmesi için doğrulanabilmesi gerekir.” önermesinin anlamlı olup olmadığı tartışmalıdır ve bu nedenle Popper yanlışlanabilirliği ortaya koymuştur. Dile ve mantığa ilişkin temel düşünceleri belli olmasına karşın uzlaşılan ilkelerdeki tartışmalarla mantıkçı pozitivistleri kendi felsefî düşüncelerini sınırlandırmışlardır. Kant’ın düşünceye sınır çizmesi gibi bir hedefi olan Wittgenstein, dile sınırlandırma getirirken

mantığın ve dilin temeli ile ilişkili farklı iki dönemine ayrılan felsefi bir geçmişe sahiptir. Bu nedenle kesin hükümler tesis etmenin zorlayıcı yanına pek dikkat edilmemiştir.

Varsayılan hedeflerine ulaşma noktasında mantıkçı pozitivistlerin bir başka çıkmazı ise şu olarak ifade edilebilir: Felsefeyi bilimleştirme çabası nihayetinde bir sonuca ulaşamamıştır. Şöyle ki, bilimsel bilginin üretimi, bilimsel ilerleyiş ve sıçrayışlar verili düzenle ilgisini kopararak ancak mümkün olmuştur. Bilimin yöntemi felsefeye uygulanmak istenirken bilimin felsefesi gözden kaçırılmıştır. Galileo'nun "Dünya yuvarlaktır" önermesi verili düzenle çeliştiği için düşünce dünyasında bu denli yer edinmiştir. Önerme salt metafizikçi ve teologlar tarafından değil aynı zaman da dönemin fizikçileri tarafından da saçma, anlamsız bulunmuştur. Şunu diyebiliriz ki, bir önermenin saçma ve anlamsız olarak sıfatlandırılması önermenin hakikatine tesir etmeyecektir. Eğer felsefi düşünce de bilimsel düşünce gibi görülmek istendiği şekilde olsaydı mantıkçı pozitivistlerin ortaya çıktığı günden bu güne bilimsel gelişmelere, bilimsel ilerleyişe paralel felsefi gelişme ve felsefi bilgi ilerleyişi olurdu. Ama bu konuda felsefenin bilimden farklı bir mecrada devam ettiğini görüyoruz. Yöntem olarak felsefenin tabiatı doğa bilimlerinden farklı bir yöntem ve akışa sahiptir. Ortaya çıkabilecek bir felsefi görüş bir başka felsefi görüşün reddiyesi olabileceği gibi destekleyicisi, açıcı da olabilir, bu demek değildir ki, felsefe felsefeyi sonlandırdı.

Felsefeye böylesi bir indirgemeci yaklaşım metafizik karşıtlığı sıfatının alınmasını gerektirir. Mantıkçı pozitivistlerin bir kısmı aleni bir şekilde kendisini metafizik karşıtı olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşım bilimci olmaya çalışan ama dogmacı olmaktan kurtulamayan bir karaktere bürünmüştür. Mantıkçı pozitivistler "değişimi" kullanarak bir kriter getirmişlerdir. Değişimin olabilmesi, imkânının varlığı bilimsel gelişmelerin ortaya çıkmasına, düşünsel anlamda ise şimdi düşünülmemeyen ama ileride düşünülebilecek olana fırsat vermektedir. Değişimin kendisi dogmanın karşıtıdır. Bilimsel anlamda deneyime kapı araladığı varsayımıyla doğrulanabilirlik ölçütünün dogma haline getirilmesi değişimi araçsallaştırmak olarak değerlendirilebilir. Felsefede ve bilimde gelişme bu esnekliğe sahip değişimle mümkün olmaktadır. Oysa mantıkçı

pozitivistler genel anlamda görüşleri, önerileri ve son nokta tanımlamasıyla değişebilme ihtimalini sıfırlayarak, değişime kapıyı kapatmışlardır.

Mantığın formelleştirilmesi ve dil analizine olan katkıları felsefe tarihindeki hak ettikleri değeri almalarını sağlamıştır. Metafizik karşıtlığında ise mutlak bir sonuç ortaya koyamadıklarından günümüzde metafizik halen tartışma, anlama, anlaşılma hedefinde var olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Açar, Halil Rahman, *Karl Popper ve Metafizik*, Eskiyei Yayınları, Ankara 2011.
- Akarsu, Bedia, *Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1994.
- Aksan, Doğan, *Anlambilim*, Engin Yayınevi, Ankara 1999.
- Alataş, Berivan, "Ahmet İnam'la Söyleşi: Pozitivizme Rağmen Akıl Orkestrasyonu Mümkün!", *Dipnot Üç Aylık Sosyal Bilim Dergisi*, (3), 2010, 63-75.
- Alpyağıl, Recep, *Gelen-eksel ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesine Dair Okumalar-II*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Altınörs, Atakan, *50 Soruda Dil Felsefesi*, 7 Renk Basım Yayın, İstanbul 2014.
- , *Anlam, Doğrulama ve Edimsellik Austin Üzerine Bir İnceleme*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001.
- , *Dil Felsefesi Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000.
- , *Dil Felsefesine Giriş*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2003.
- Altuğ, Taylan, *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*, Ebabil Yayınları, Ankara 2006.
- Aster, Ernst von, *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, (Çev.: Vural Okur), İm Yayınları, İstanbul 2005.
- Atademir, Hamdi Ragıp, *Aristo'nun Mantık ve İlim Anlayışı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1974.
- Avşar, Devrim, "Pozitivizme Akıl-Dil Kuramı Bağlamında Bir Eleştiri", *Dipnot Üç Aylık Sosyal Bilim Dergisi*, (3), 2010, 187-200.
- Ayer, Alfred J., *Dil, Doğruluk ve Mantık*, (Çev.: Vehbi Hacıkadiroğlu), Metis Yayınları, İstanbul 2010.
- , "Viyana Çevresi Üzerine", (Çev. Zeki Özcan), *Viyana Çevresi Üzerine*, Birleşik Yayınevi, 2012 Ankara, 73-98.
- Ayhan, Emine, *Pozitivist Mantık Anlayışı ve Viyana Çevresine Yöneltilen Eleştiriler (M. Schilck, O. Neurath, R. Carnap ve A. J. Ayer ile Sınırlandırılmış Şekilde)*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2005.
- Aysever, Levent, "Dil Felsefesinin Geleceğine Bir Bakış", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2), Ankara 2003, 127-140.

- Benveniste, Emile, *Genel Dilbilim Sorunları*, (Çev. Erdim Öztokat), YKY, İstanbul 1995.
- Blackstone, William T., *Dinsel Bilgi Sorunu*, (1963), (Çev.: Tuncay İmamoğlu), Ataç Yayınları, İstanbul 2005.
- Bochenski, J. M., *Çağdaş Avrupa Felsefesi*, (Çev.: Serdar Rıfat Kırkoğlu), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1997.
- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2013.
- Bozkurt, Nejat, *20. Yüzyıl Düşünce Akımları*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995.
- , "Dil-Mantık Bağlamı ya da Dil-Düşünce İlintisi Üzerine", *Felsefe Dergisi*, (32-33), 1990, 93-107.
- Carnap, Rudolf, "Bilim ve Felsefe", (Çev.: Cemal Yıldırım), *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2013.
- , "Doğruluk ve Pekiştirme", (Çev.: Necla Arat), Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe Akımları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979.
- , "Metafiziği Dilin Mantıksal Analiziyle Aşma", (Çev. Zeki Özcan), *Viyana Çevresi Üzerine*, Birleşik Yayınevi, 2012 Ankara, 123-152.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2011.
- , *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Asya Kitabevi, Bursa 2001.
- , *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Comte, Auguste, *Pozitif Felsefe Kursları*, (Çev.: Erkan Ataçay), Sosyal Yayınları, İstanbul 2001.
- Copleston, Frederick, *Felsefe Tarihi: Berkeley, Hume*, (Çev.: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul 1998.
- Cornforth, Maurice, *Pozitivizm ve Pragmatizme Karşı Felsefeyi Savunmak*, (Çev.: Tonguç Ok), Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2009.
- Demir, Gökhan Yavuz, *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2007.
- Demir, Ömer, *Bilim Felsefesi*, Sentez Yayıncılık, Ankara 2014.
- Ellul, Jacques, *Sözün Düşüşü*, (Çev.: Hüsamettin Arslan), Paradigma Yayınları, İstanbul 2004.

- Emiroğlu, İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*, Elis Yayınları, Ankara 2012.
- Erkan, Yusuf K., *Mantıkçı Pozitivizmde Metafizik Önergeler ve Eleştirisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2004.
- Ertan, Mehmet, “Pozitivizmi Tarih Yazımı Üzerinden Okumak: Leopold von Ranke Üzerine Bir Deneme”, *Dipnot Üç Aylık Sosyal Bilim Dergisi*, (3), 2010, 25-40.
- Foucault, Michel, *Kelimeler ve Şeyler İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 2006.
- Frank, Philipp, *Doğa Bilimlerinde Pozitivizm*, (Çev.: Yılmaz Öner), Spartaküs Yayınları, İstanbul 1995.
- Frege, Gottlob, *Aritmetiğin Temelleri*, (1988), (Çev.: H. Bülent Gözkân), YKY, İstanbul 2014.
- Gambetti, Zeynep, “Soyut Aklın Diyalektiği, Pozitivizmin Miti”, *Dipnot Üç Aylık Sosyal Bilim Dergisi*, (3), 2010, 5-14.
- Giddens, Antony, “Pozitivizm ve Eleştiricileri”, (Çev.: Levent Köker), Tom Bottomore-Robert Nisbet (Edt.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997.
- Grünberg, Teo, *Epistemik Mantık Üzerine Bir Araştırma*, YKY, İstanbul 2007.
- , *Felsefe ve Felsefi Mantık Yazıları*, YKY, İstanbul 2005.
- Hacıkadiroğlu, Vehbi, *Bilginin Doğası ve Kaynakları Üzerine*, May Yayınları, İstanbul 1981.
- Hartung, Frank E., “Pozitivizmin Sosyolojisi”, (Çev.: Taylan Şahbaz), *Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3 Pozitivizm*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2013.
- Hempel, Carl G., “Geometri ve Empirik Bilim”, (Çev.: Cemal Yıldırım), *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2013, 168-175.
- Hızır, Nusret, “Viyana Çevresi”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, II. Cilt, Ankara 1964, 245-255.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, (Çev.: Semih Lim), YKY, İstanbul 2007.
- İrzık, Gürol, “Wittgenstein ve Carnap: Tractatus’un Mantıkçı Pozitivizme Etkisi”, *Felsefe Tartışmaları 11. Kitap*, Kent Basımevi, İstanbul 1992, 59-81.
- , “Yanlışlamacı Bilim Felsefesi: Genel Bir Değerlendirme”, *Felsefe Tartışmaları 28. Kitap*, Bođaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2001, 19-35.

- İmamoğlu, Tuncay, *Bir Tanrı Kanıtlanması Olarak Berkeley İdealizmi*, Yeni Zaman Yayınları, İstanbul 2004.
- İmamoğlu, Tuncay, “Mantıkçı Pozitivizm, Wittgenstein ve Din”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (35), Erzurum 2011, 39-50.
- İyi, Sevgi, *Çağımızda Metafizik Sorunu*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1999.
- Johanson, Ingvar, “Anglosakson Bilim Felsefesi”, (Çev.:Şahin Alpay), *Yazko Felsefe Yazıları 4*, Yazko Yayınevi, İstanbul 1982, 5-35.
- Kızılçelik, Sezgin, *Pozitivizm ve Eleştiricileri*, Saray Kitabevleri, İzmir 1996.
- Koç, Turan, *Din Dili*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Korlaelçi, Murtaza, *Pozitivizmin Türkiye 'ye Girişi*, Kadim Yayınları, Ankara 2014.
- Kutlusoy, Zekiye, “Mantık-Matematik İlişkisi Üzerine”, *Kaygı Felsefe Dergisi*, (20), 2013, 127-138.
- Labérènnè, Paul, “Marksizmin ve Pozitivizmin Sosyal ve Politik Etkinlikleri”, *Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3 Pozitivizm*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2013.
- Lambert, Karel; Brittan, Gordon G., *Bilim Felsefesine Giriş*, (Çev.: H. Gazi Topdemir, S. Ertan Tağman), Nobel Yayıncılık, Ankara 2011.
- Langevin, Paul, “Pozitivizm Üzerine”, (Çev.: Mehmet Erdal), *Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3 Pozitivizm*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2013.
- Mach, Ernst, *Bilgi ve Hata*, (Çev.: Sabri Esat Ander), Devlet Basımevi, İstanbul 1935.
- Magee, Bryan, “Mantıkçı Pozitivizm ve Kalıtı: Alfred Ayer ile Söyleşi”, (Çev.: Aytaç Oksal), *Yeni Düşün Adamları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979.
- Marshall, Gordon , *Sosyoloji Sözlüğü*, (1994,1998), (Çev.: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2005.
- Meriç, Cemil, *Saint-Simon İlk Sosyolog İlk Sosyalist*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- Narski, I. S., “Pozitivizmin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”, (Çev.: Olcay Geridonmez), *Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3 Pozitivizm*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2013.
- Neurath, Otto; Carnap, Rudolf; Hahn, Hans, “Wissenschaftliche Weltauffassung Der Wiener Kreis”, (1929), Veröffentlichungen des Vereines Ernst Mach – Ernst Mach Derneği Yayınları, Viyana, 299-317.<http://neurath.umcs.lublin.pl/manifest.pdf>
Erişim: 15.03.2015
- Öner, Necati, *Klasik Mantık*, Vadi Yayınları, Ankara 2009.

- Özcan, Zeki, *Viyana Çevresi Üzerine*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2012.
- Özgül, Oğuz, *Pozitivizm ya da Mantık Olarak Felsefe*, Us Yayınevi, İstanbul 1991.
- Passmore, John, "Logical Positivism", Paul Edwards (Edt.), *The Encyclopedia of Philosophy*, Macmillian Publishing Co., Inc. & The Free Press, New York 1967, Volume: V, 52-57.
- Peterson, Michael; Hasker, William, v.d., *Akıl ve İnanç Din Felsefesine Giriş*, (Çev.: Rahim Acar), Küre Yayınları, İstanbul 2006, 311-348.
- Popper, Karl R., *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, (Çev.: İlknur Aka, İbrahim Turan), YKY, İstanbul 2005.
- Reichenbach, Hans, *Bilime Yeni Pozitivist Bakış İstanbul Konferansları*, (Çev.: Nusret Hızır, Halil Vehbi Eralp), Epos Yayınları, Ankara 2013.
- , *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, (Çev.: Cemal Yıldırım), Remzi Kitabevi, İstanbul 1981.
- , "Doğrulama Mantığı: İndüksiyon", (Çev.: Cemal Yıldırım), *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2012, 190-192.
- Rossi, Jean-Gérard, *Analitik Felsefe*, (Çev.: Atakan Altınörs), Bilge Kültür Sanat Yayınlar, İstanbul 2013.
- Russell, Bertrand, *Dış Dünya Üzerine Bilgimiz*, (Çev.: Vehbi Hacıkadıroğlu), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1996.
- , *Mantıksal Atomculuk Felsefesi*, (1985), (Çev.: Dilek Arlı Çil vd.), Alfa Yayınları, İstanbul 2015.
- Sağlar, Ercan, *Pozitivist Felsefede Doğrulama Kavramının Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2011.
- Schilck, Moritz, "Anlam ve Doğrulama", (Çev.: Necla Arat), Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe Akımları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979.
- Searle, John R., "Birleşik Devletler'de Çağdaş Felsefe", (Çev.: Mehmet Atalay), *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, (8), İstanbul 2005, 125-149.
- Ströker, Elisabeth, *Bilgi Kuramına Giriş*, (Çev.: Doğan Özlem), Ara Yayıncılık, İstanbul 1990.
- Şimşek, İsmail, "Antikçağdan Alman İdealizmine; Estetik Bir Değer Olarak Güzellik", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (41), Erzurum 2014, 329-345.

- , “Kötülük Problemine İki Farklı Bakış: Teist ve Ateist Yaklaşım”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (70), Ankara 2015, 113-130.
- TDK *Güncel Türkçe Sözlük*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gtsErişim: 19.04.2015.
- Turgut, İhsan, *B. Russell- L. Wittgenstein ve Mantıksal Atomculuk*, Karınca Matbaacılık, İzmir 1989.
- Ural, Şafak, *Pozitivist Felsefe-Bilimde ve Felsefede Doğrulama*, Alfa Yayınları, İstanbul 2012.
- Vardar, Berke, *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yayınları, İstanbul 2007.
- Vendryes, J. V., *Dil ve Düşünce*, (Çev.: Berke Vardar), Multilingual Yayınları, İstanbul 2001.
- Web: <http://neurath.umcs.lublin.pl/manifest.pdf> Erişim: 15.03.2015 22:10.
- Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, (1990), (Çev.: Oruç Aruoba), Metis Yayınları, İstanbul 2013.
- Wolpi, Franco, “Wittgenstein ve Heidegger: Analitik Felsefe ve Kıta Felsefesi Arasında Metafiziğin Aşılması”, (Çev. Zeki Özcan), *Viyana Çevresi Üzerine*, Birleşik Yayınevi, 2012 Ankara, 199-231.
- Yamalak, Mahmut, “Kapitalist Modernitenin Zihniyet Yapısı Olarak Pozitivizm”, *Dipnot Üç Aylık Sosyal Bilim Dergisi*, (3), 2010, 127-143.
- Yaman, Melek, *R. Carnap ve A. J. Ayer’de Etik Önermeler Üzerine Bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 1992.
- Yavuz, Zikri, “Din Dili”, Recep Kılıç, M. Sait Reçber (Edt.), *Din Felsefesi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2014, 255-284.
- Yazoğlu, Ruhattin, “Dil-Kültür İlişkisi”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, (5), Ankara 2005, ss. 123-143.
- Yazoğlu, Ruhattin – İmamoğlu, Tuncay, *Klasik Mantık*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2012.
- Yıldırım, Cemal, *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2012.
- , *Bilimsel Düşünme Yöntemi*, İmge Kitabevi, Ankara 2008.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Mustafa HARTAVİ
Doğum Yeri ve Tarihi	Şanlıurfa – 21.03.1987
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	TCDD İşletmesi Genel Müdürlüğü
İletişim	
E-Posta Adresi	mustafaaci63@hotmail.com
Tarih	02/02/2017